«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің» КеАҚ

Мектеп және колледж оқушыларына арналған

«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»

VI қалалық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

VI городской научной конференции

«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

для учащихся школ и колледжей

2 сәуір 2022 ж.

ISBN 978-601-313-022-4

УДК 373.1(06)
М 46

Бас редактор:
Ердембеков Б.А. – филология ғылымдарының докторы, профессор, Басқарма төрағасы-Ректор «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Редакция алқасы:
Молдабаева Ж.К. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырлыған профессор, Басқарма Мүшесі – ғылым және инновация жөніндегі проректор «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ
Евлампиева Е.П. – биология ғылымдарының кандидаты, ғылыми қызметті басқару бөлімінің басшысы
Семейская З.Т. – ғылыми қызметті басқару бөлімінің аға ғылыми қызметкері

Мектеп және колледж оқушыларына арналған «ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ» VI қалалық ғылыми конференция материалдары. – Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, 2022.– 62 б.

Өздерінің зерттеу нәтижелерін төмендегі бағытта жүргізен конференция қатысушыларының: инженерлік, аграрлық, физикалық және математикалық, жаратылыстану, педагогикалық, экономикалық және гуманитарлық ғылымдар, информатика және ақпараттық технологиялар, филология, жасыл экономика бойынша жинаққа мектеп оқушылары мен колледж студенттерінің баяндамаларының тезистері енгізілді.

Материалы VI городской научной конференции «ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ» для учащихся школ и колледжей. – Университет имени Шакарима города Семей, 2022. – 62 с.

В сборник включены тезисы докладов школьников и студентов колледжей, отражающие результаты собственной исследовательской деятельности по основным научным направлениям: инженерные, аграрные, физико-математические, естественные, педагогические, экономические и гуманитарные науки, информатика и информационные технологии, филология и др.

© Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, 2022

№ 1 СЕКЦИЯ: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 1: ЕСТЕСТВЕННЫЕ И ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

А.Е. Молдағазыева
«№ 44 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Ғылыми жетекшісі – **А.Б. Кудабаева** химия пәнінің мұғалімі

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ТОПЫРАҒЫНА АУЫР МЕТАЛДАРДЫҢ ӘСЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ

Өзектілігі. Қазіргі кезде ауыр металдардың топырақта жинақталуын және олардың қоректік тізбек арқылы ауысуын зерттеу маңызды мәселелердің бірі болып табылады, себебі олар барлық тірі ағзаларға, оның ішінде адамдар ағзасына ұзақ уақыт бойы улытты әсер етеді. Техногенді ластанған ауруларда асқазан ауруы бірінші орында, тыныс алу жүйелері аурулары екінші орында, қан айналу жүйелері аурулары үшінші орында тұр. Сондықтан да Қазақстан топырақтарында ауыр металдардың жинақталуын және олардың қоректік тізбек арқылы ауысуын зерттеу қазіргі таңдағы ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр [2-4].

Жұмыстың мақсаты: Семей қаласының жекелеген өндіріс ошақтары болып табылатын «Цемент» зауыты, «Тері былғары» зауыты топырақтарындағы ауыр металдардың жинақталу мен таралу ерекшеліктерін зерттеп, олардың салдарын анықтау.

Зерттеу нысаны: Семей қаласы топырағының ластануын бағалау және экологиялық салдарын зерттеу мақсатында екі аудан назарға алынды: «Цемент» зауыты маңы топырағы, «Тері былғары» зауыты маңы топырағы.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы. Семей қаласының топырағының ластануын негізге ала отырып, өндіріс ошақтарынан бөлінген ауыр металдардың мөлшері мен динамикасын анықтау арқылы олардың қоршаған ортаға тигізген кері әсері экологиялық тұрғыдан толығымен бағаланды.

Жұмыс барысы: «Семей цемент» және «Тері-былғары» зауыттарының топырақтары 4 бағыт бойынша алынды. Зерттеуге алынған топырақ үлгілері, топырақтың А қабатынан алынды. Яғни, топырақтың құнарлы қабатынан. Біз топырақты алудың аралас үлгі алу әдісін қолдандық. Топырақ үлгісі аударма және аударма асты қабаттарынан алынды. Аралас үлгі 8 индивидуал (топырақтың жоғарғы қабаттарынан алынған) үлгіден түзілген болады [3].

Алынған үлгілерді бақылау орны ретінде Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекетттік университетінің, жаратылыстану факультетінің, химия кафедрасының арнайы зертханасының рұқсатымен алынды.

1 кесте – Топырақ құрамындағы ауыр металдардың мөлшері

Зерттеу нысандары		Ауыр металдар түрлері	
		Zn	Cu
1	«Тері былғары» зауыты	0,41	0,187
2	«Цемент» зауыты	0,24	0,017
3	ШРК	23	3

Зерттеу орындарынан алынған топырақ құрамын анықтай келе, Цемент зауыты топырағы ауыр металдармен өте аз мөлшерде ластанғаны анықталды. Ал Тері – былғары зауытында көбірек болғанымен ШКР мөлшерінен аспады.

М. Байбосынова
Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **А.М. Нурбекова**, химия пәнінің мұғалімі

ПЛАСТИК ЫДЫСТАРДЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Қай уақытта да ғұмыр кешіп отырған ортамызды таза ұстау, Жер-Ананың жүрегін жараламау – бізге міндет. Осыған орай жұмыр жердің ризығын алып, ауасын жұтып отырып, оған қатыгездік жасау пенденің күнәһарлығы. Адамдар күн сайын тау-тау қылып күл-қоқысқа тастайтын пластмасса құтылар жер бетінде 100 жылға дейін, кәдімгі полиэтилен пакеттері 200 жылдан астам уақыт бойы шірімей, жатып алады екен.

Адам баласының кез-келген шаруашылық әрекеті әр түрлі қалдықтармен биосфераны ластайды, бұл халықтың денсаулығы мен өміріне, флора мен фауна түрлерінің қысқаруына, қоршаған ортадағы тепе-теңдікке қауіп-қатер тудырады. Олар үнемі арамызда болғандықтан тұрғындардың денсаулығы мен өміріне едәуір қауіп төндіреді. Бүкіл әлемде тұрмыстық қалдықтардың ішінде пластмасса қалдықтарының қоры басқа қалдықтармен салыстырғанда айтарлықтай жоғары. Қазақстан үшін бұл жаңа бағыт, бірақ екіншілік полимер болып табылатын барынша арзан шикізатты алу айтарлықтай қол жетімді, сондықтан екіншілік өңдеуге қолданылатын құрал-жабдықтар мен әлемдік технология мен тәжірибелердің үлкен пайдасы болуы мүмкін.

Қазіргі кезде миллиондаған пластик шөлмектер өндіріліп, лақтырылып жатыр. Кішкентай қалалардың өзінде айына 20 тоннаға жуық пластик шөлмектер лақтырылады екен. Қазакстанда қазіргі уақытта 100 млн. тонна тұрмыстық және 25 млрд. тонна өндірістік қалдықтар құралған.

Заман талабына сай оларды пайдалы бұйымдарға айналдыру маңызды мәселе болып табылады. Әсіресе, пластмастан жасалған ыдыстарды пайдаланып болған соң, қоқысқа тастамас бұрын өз қажеттерімізге жұмсау мүмкіндіктері бар. Шынымен де пластик ыдыстардан пайдалы нәрселер жасауға болады. Ғаламторды ақтара отырып, біз пластик ыдыстардан жасалған әр түрлі нәрселерді көріп, өзіміз үйден олардың бірнешеуін жасадық. Мысалы: олардың ішінде бақшаны сәндейтін гүлдер, көбелектер, қарындаш қалам салуға ыдыстар, гүл құмыралары т.б. әдемі қолөнерлері бар. Қиялымызға ерік беру арқылы жоқтан бар жасауға болатынын дәлелдедік.

Зерттеу нәтижесінде біз шөлмектердің шығу тарихын анықтадық: алғашқы шынысынан пластик шөлмекке дейін. Ол өзінің ыңғайлылығының, жеңілділігінің, қаттылығының, майысқақ қасиеттерінің арқасында адам өмірінде үлкен орын алды, бірақ қолданғаннан кейін оны жою мүмкін емес. Химия кабинетінде тәжірибе жасап көріп, біз пластикалық шөлмектің химиялық реактивтердің күшімен де шірімейтінін көрдік, ал өртеген жағдайда адам өміріне қаупі бар улы түтін щығаратынын білдік. Сөйтіп біз, өз жорамалымызды растадық: пластик шөлмектер жерді ластап,табиғатқа зиянын тигізеді. Пластик шөлмегін, полиэтилен пакетін қағазды көму эксперимент нәтижесінің арқасында біз пластиктердің де,полиэтиленнің де жерде шірімей, тек ластайтынын анықтадық. Біздің қаламыздың экологиясы қауіпті жағдайда. Бірақ оны жақсартудың бірден – бір жолы пластик қоқыстарын азайту деп ойлаймыз. Ол үшін керегі жоқ, қолданған пластик ыдыстарды дұрыс қолдану қажет.

Қорытындылай келе келесі ұсыныстарды айта кетуді жөн көріп отырмыз: біздің қаламызда пластик ыдыстарын қайта өңдеу зауыты ашылса, арнайы пластик қоқыстарын салатын қоқыс жәшігі болса, пластик шөлмектерін қабылдайтын арнайы автоматтар болса, ғалымдар пластикті шіріту жолдарын ойлап тапса, әр адам қолына ұстаған пластик шөлмектің пайдаға асатынын сезінсе ғана ауамыз таза болып, айналамыз күл-қоқысқа толмас еді. Біздің салақтығымыз бен жауапсыздығымыздың кесірінен жер бетінде пластик қоқыстарынан құралған аралдар пайда болып жатыр. Біз не істей аламыз? Ең алдымен босаған пластик ыдыстарды лақтырмас бұрын, ойланып қиялымызға ерік беріп, сол шөлмекке екінші өмір сыйласақ. «Тазаланған жер – таза емес, қоқыс лақтырмаған жер – таза» – деп бекер айтылмаса керек.

Жерді дұрыс пайдаланып, қоршаған орта тазалығына көңіл бөліп табиғатымызды аялайық, сақтайық. Оны таза сау күйінде болашақ ұрпаққа табыс ету – біздің парызымыз.

Әдебиеттер

1. Химия: Жалпы білім беретін мектептің сыныбына арналған оқулық. Усманова М.Б., Сақариянова Қ.Н. – Алматы: Атамұра, 2009. – 216 бет.
2. Оспанова Г.С., Бозшатаева Г.Т. Экология оқулығы. «Экономика» баспасы, 2002.
3. bebi.lv Балалар порталы.

С.Е. Тумаш
КГУ «Новопокровская средняя школа» отдела образования по Бородулихинскому району управления образования ВКО
Научный руководитель – **И.Г. Эринберг**, учитель самопознания

ВТОРАЯ ЖИЗНЬ МУСОРА

Проблема мусора в последние годы выдвинулась среди прочих экологических проблем на первое место. По мнению специалистов, в настоящее время на каждого жителя планеты приходится в среднем около одной тонны мусора в год. [1,3]. Увеличение количества бытовых отходов подтверждает актуальность темы. Нужно менять отношение людей к мусору. Поэтому мы с ребятами решили вложить свой, хоть и небольшой, вклад в доброе дело защиты экологии нашего посёлка. И хотим привлечь к этому других показав, что можно делать из бросового материала и как это использовать. В связи с этим и возникла такая ***гипотеза:*** Бытовой мусор можно перерабатывать для повторного использования без вреда для окружающей среды.

Целью исследования стало:

Выявить информированность учащихся о проблеме бытового мусора, о способах его утилизации и научиться через практическую работу находить полезное применение бытовому мусору.

В соответствии с поставленной целью мы определили следующие ***задачи:***

1. Изучить информацию в различных источниках об экологических проблемах из-за накопления мусора
2. Изготовить работы из бросового материала (вторичных ресурсов) и организовать выставку поделок, воспитывая бережное отношение к природе.

Мы провели исследование в КГУ «Новопокровская средняя школа» методом анкетирования, в котором приняли участие ребята 5-11 классов, в возрасте от 10 до 17 лет, всего 129 человек. Данные представлены в таблице.

№	Вопросы	Да	Нет
1.	Знаете ли Вы, о глобальной проблеме всего мира – утилизация мусора?	81%	19%
2.	Знаете ли Вы, что во многих странах мусор, для того чтобы использовать вторично, сортируют?	85%	15%
3.	Выбрасываете ли Вы мусор в урну вне дома?	78%	12%
4.	Разделяете ли Вы мусор перед тем, как его выбрасываете?	23%	77%
5.	Выбрасываете ли Вы не нужные вещи: технику, одежду, обувь, игрушки, в хорошем состоянии?	8%	92%
6.	Сколько в среднем, набирается мусора в Вашей семье за одни сутки?	*ведро, пакет, половина пакета, несколько пакетов мусора*	
7.	Знаете ли Вы, как утилизируется мусор?	64%	36%
8.	Знаете ли Вы, как можно использовать вторично мусор?	61 %	39 %
9.	Знаете ли Вы, что можно изготовить из бытового мусора?	67 %	33 %

Исходя из результатов можно сделать вывод, что, несмотря на информированность ребят о мусоре и его утилизации в других странах, существует проблема разделения мусора (только 23 % сортируют) и его дальнейшей переработки. К сожалению, в нашей стране этот вопрос на сегодняшний день является острым и требует больших финансовых вложений. Однако радует тот факт, что до 2025 года в Казахстане намерены построить 6 мусороперерабатывающих заводов. Об этом, еще в ноябре 2020 года было заявлено на заседании Правительства. Находиться предприятия будут в Нур-Султане, Алматы, Шымкенте, Караганде, Актобе и Таразе [4]. Мы видим, что и в нашем государстве есть сдвиги по данному вопросу и кроме того, пытаемся решить эту проблему на местном уровне, ведь частично решить проблему захламления мусором природы может каждый человек В марте 2022 года на курсе экологии ребята 6-х классов изучали тему бытового мусора и практической работой стало изготовление поделок, в последствии была организована выставка.

По итогу исследования мы сделали следующие ***выводы:***

– создавая необычные работы, можно сэкономить семейный бюджет и своими руками украсить жизнь вокруг себя;

– из бросового материала можно изготовить различные изделия для участия в выставках и мы планируем продолжить работу в данном направлении (хотим внести в направление экологического воспитания школьников ежегодный конкурс поделок из бросового материала).

Литература

1. Гомарович Э.С. «Чем дышит город». М.: «Химия». – 1990г.
2. Коноплёва Н.П. «Вторая жизнь вещей». «Просвещение», Москва. – 1993г.
3. Родионов С.К. и др. «Что такое мусор?». М.: «Химия», 2017 г.
4. https://24.kz/ru/news/social/item/438142-shest-musoropererabatyvayushchikh-zavodov-postroyat-v-kazakhstane

Ж.Е. Қызырбекова, Д.С. Сығаева
Семей қ. КМҚК «Бизнес және сервис колледжі»
Ғылыми жетекшісі – **С.М. Дюсембекова** химия пәні оқытушысы

ШҰЖЫҚ ӨНДІРІСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН НАТРИЙ НИТРАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Бұл мақалада шұжық құрамындағы химиялық заттар тұзбен натрий нитратының жайлы жазылған.

Етті микробтық бұзылудан сақтау үшін және дайын өнімнің қажетті технологиялық қасиеттерін қамтамасыз ету үшін тұздайды. Тұздағыш қоспаның негізгі және міндетті құраушысы – ас тұзы. Оның қажетті мөлшерде етте жиналуы етке тұзды дәм береді, әрі оны бұзылудан сақтайды.

Жалпы бұл жұмыс толық 2 жыл зерттеліп, қорытындысын жұмыс барысында шығардық. Бұл жұмыс арнайы «Арай East Food» шұжық түрлерімен колледждің зертханасында жүргізілді. Адам қорегінің ішінде ет тағамдарының маңызы зор. Ет құрамында экстрактивті заттар май, су, минералды тұздар мен витаминдер сияқты ағзаға қажетті заттар болады. Адам организмінің өсуі мен қалыпты өмір сүруі үшін құнды ақуыздар өте қажет.Экстрактивті заттар еттен әзірленген тағамдарға асқорыту сөлдерінің айтарлықтай бөліну және астың жақсы қортылуы үшін дәм мен хош иіс береді. Натрий нитраты етпен шұжық өнімдерінде және тауық өнімдерін қуыру үшін,түсі сақталу үшін қолданылады.Нитритті қатаң түрде белгілі бір мөлшерде қолданады,оған ветеринарлық өндірістік тексеру бөлімі тексеріс жүргізеді,себебі натрий нитратын шамадан көп қолданса,адам ағзасына кері әсер тигізуі мүмкін.Натрий нитриті ет өнімдерін шығаратын мекемелерде лабораториялық тексеру бар жерде қолданады.Нитритпен жұмыс істейтін адамдарды мекеме директоры тағайындайды. Құрғақ нитритті басқа заттардан, реактивтерден алыста сақтайды.Ол жабық түрде болу керек.Әрбір ыдыста «Натрий нитриті» деген жазу жазылуы керек. Бұл тағамдық қоспа,яғни натрий нитриті ботулизмнен құтқарады. Бірақ натрий нитритіне байланысты организмде қатерлі ісік тудыратын нитрозаминдер пайда болады деген де пікір бар. Ішінара бұл шындық. Аздап қышқыл ортада – асқазан ортасында – нитрозаминдер натрий нитритінің әсерінен синтезделуі мүмкін.Сондықтан, натрий нитритін шамадан көп шұжық өнімдеріне қосудан абай болған дұрыс

Зерттеуге «Арай East Food» ЖШС –де дайындалған шұжық түрлерін алдық. Шұжықтар жоғары және бірінші сортты сиыр етінен, жылқы етінен, тауық етінен дәстүрлі технологиямен дайындалады.Төменде көрсетілген шұжық түрлерінен тұз және натрий нитратының мөлшерін анықтадық.

1 кесте – «Арай East Food» шұжық өнімдерінің құрамындағы тұз мөлшері төмендегі кестеде көрсетілген [4]

Шұжық атаулары	Батыр	Рамазан халал	Охотничья	Чесночная
МЕМСТ бойынша	2,0%	2.3%	2.3%	2.1%
Шұжықтағы тұз мөлшері	1,9%	2,1%	2,0%	2,1%

2 кесте – «Арай East Food» шұжық өнімдерінің құрамындағы натрий нитратының мөлшері төмендегі кестеде көрсетілген

Шұжық атаулары	Батыр	Рамазан халал	Охотничья	Чесночная
МЕМСТ бойынша	2,0%	2,5%	2,5%	2,3%
Натрий нитратының мөлшері	2,0%	2.3%	2.3%	2.1%

Қортындылай келе, арнайы әдістемелік құрал арқылы жасалған бұл анализде әртүрлі шұжық түрлерінің құрамындағы химиялық қоспалардың болатынын көрсетті. Қорытындылай келе,шұжық өнімдерінің құрамындағы ас тұзының массалық үлесін және натрий нитритінің массалық үлесін анықтау Мемлекеттік стандарттарға сәйкес екенін көрсетті (МСТ 9793-74) (МСТ 8558.1-78).

Әдебиеттер

1. Байжұманова Ә. К., Мал шаруашылығы: ЖОО арналған оқулық. – Алматы 2011. – 112 б.
2. Байқошқаров А. Е. Қоғамдық тамақтану: – М. Алматы 2007. – 24 б.
3. МЕМСТ 85582-78. Ет өнімдері. Натрий нитратын анықтау әдісі.
4. МЕМСТ 9957-73. Ет өнімдері. Тұз мөлшерін анықтау әдісі.

А.Д. Баширханова
«№ 18 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
Ғылыми жетекшісі – **А.Х. Макажанова**, биология пәнінің мұғалімі

ҰЛТТЫҚ ДЕНСАУЛЫҚ БОЛАШАҚ КЕПІЛІ

Кіріспе

I. Абстракт

Зерттеу мақсаты: Шығыс Қазақстан облысы тұрғындарының және барша қазақстандықтардың денсаулығын жақсарту. Халықты салауатты өмір салтына бейімдеу.Қазақ жастарының спортқа бейімділін арттыру. Қазақтың көк туын әлем байрағына желбірететін мықты спортшыларының санын көбейту. Спорттық мекемелерді, ғимараттарды тұрғызу.

Цель исследования: Здания, спроектированные с альтернативными видами позволяют людям облегчить жизнь напримере макета «Свисток».

Зерттеудін өзектілігі: Ұлттық денсаулық болашақ кепілін сақтау және адамдардың өмір сүруін экологиялық және әлеуметтік жақтардан жақсарту.

Актуальность исследования: Здания, спроектированные с альтернативными видами позволяют людям облегчить жизнь, экономя средства и предотвращая загрязнение окружающей среды.

Зерттеу жұмысының әдіс-тәсілдері: талдау,саралау,сипаттау,талқылау, пікір білдіру.

Зерттеу нысанасы: Спорт комплексі

Объект исследования: Спортивный комплекс

Зерттеу міндеттері:

1. Спорт комплекс құрылыс туралы материалдармен танысу, оқып – білу
2. портық құрылысын «Свисток» макетке қолданысқа енгізу
3. Бөлмелердің есептеулерін жүргізу
4. Жүргізілген жұмысты қорыту, талдау жасау, кеңес беру.

Болжам: Зерттеу жұмысы табиғатқа зиянын тигізбей, адам тұрмысында тиімді қолдануға, арзан энергия көзінің ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді деп ойлаймын.

II. Зерттеу жұмысының негізгі бөлімі.

Ұлттық денсаулық нақыштарды қолдану мәдениетімізді сақтауда үлкен орын алады. Ол инфрақұрылымға ғана әсер етпей, сонымен қатар ұлттық құндылықтардың сақталуына өз үлесін қосады.

Спорт (фр. *Desport* – жалқу) – белгілі ережелер немесе дәстүрлерге сай көбінесе жарыс күйінде өтетін әрекет. Спорт жалпы алғанда физикалық мығымдығы өте маңызды болатын (жеңіске немесе жеңіліске әкелетін) әрекетті сипаттағанымен, ақыл-ой немесе құрал-жабдық сапасы да маңызды рөл атқаратын ақыл-ой спорты және мотор спортына қатысты айтылады. Адам баласы спортпен денсаулығын жақсарту, моральді және затты қанағаттану үшін, өзін-өзі дамыту үшін шұғылданады. Ал денсаулық деген бұл адам өмірінің айнасы.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе отырып.

Әрбір адам спортпен айналысу керек.

Өйткені спортпен үнемі айналысқан адамның дені сау, көңіл-күйі көтеріңкі болады және денсаулығы жақсарады.

Спорттық ойындардың түрлері өте көп: футбол, баскетбол, волейбол, теннис, хоккей, шаңғы тебу, суда жүзу, т.б.

Спорттың адам денсаулығына қаншалықты пайдалы екенін, оның адам өмірін ұзартатынын білеміз.

Тарихи маңызы зор спорт өнерін дамыту жолында, қазақ халықтарының денсаулықтарын одан әрі жақсарту, үстемділігін арттыруда және экономикалық құрлымды жақсарта білу.

Әдебиеттер

1. Блеер, А.Н. Терминология спорта:толковый словарь-справочник более 10000 терминов / А.Н. Блеер, Ф.П. Суслов, Д.А. Тышлер. – М.: Академия, 2010. – 464 с. – ISBN 978-5-7695-6859-6. Хранение:ЧЗ-3,НБО-1, Колледж-1б75, Б. 68.
2. Визитей Н.Н. Теория физической культуры: к корректировке базовых представлений / Н.Н. Визитей. – М.: Советский спорт, 2009. – 183 с. – (Спорт без границ). – ISBN 978-5-9718-0353-9. Хранение: ЧЗ-1, АБ-4б75.
3. Гришина, Ю.И. Основы силовой подготовки: знать и уметь:учеб.пособие для вузов/Ю.И. Гришина. – Ростов н/Д: Феникс, 2011. – 281 с. – Высшее образование. – ISBN 978-5-222-17583-5. Хранение:ЧЗ-2,АБ-1б75 Г85

М.Е. Абдрахманова

КГУ "Комплекс Предгорненская СШ-детский сад" отдела образования по Глубоковскому району управления образования Восточно-Казахстанской области

Научный руководитель – **Е.В. Зарубина**, учитель географии

ВОЗМОЖНОСТИ ЭКОТУРИЗМА ВКО

Экотуризм – это «…путешествие с ответственностью перед окружающей средой»

Гектор Ласкурейн

Экологический туризм – приоритетная отрасль, способствующая устойчивому развитию экономики. У Казахстана огромный потенциал нетронутой природы с большим количеством национальных парков и заповедников, а также выдающимся культурным наследием. Экотуризм приобретает большое значение, потому что способствует охране природных территорий, оказывает большое влияние на экологическое воспитание; с политической точки зрения – это развитие международных связей, с экономической – создание новых рабочих мест. Направления экотуризма Казахстана связано с историческими и физико-географическими особенностями его регионов: на востоке – "лыжный", на западе – "паломнический", в центре – "водный", а на юге – "исторический [1].

Восточный Казахстан образно называют «континентом, сжатым до предела области» – так удивительно разнообразна его природа. На западе раскинулись необозримые равнины Прииртышья и опаленная солнцем Сарыарка, на востоке – горный край, названный Алтаем.

Для выявления возможностей и перспектив развития экотуризма Восточного Казахстана мною изучены особенности и выявлены направления дальнейшего развития этой отрасли.

В рамках Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан (до 2023 г.) в ВКО создан туристический кластер "Жемчужина Алтая" из восьми природных и культурных объектов [2]. Направления экотуризма области разнообразны. Научный туризм - это исследование Берельских курганов, "Золотого человека", изучение Тарханского геологического разреза. Благодаря горным, лесным и водным ресурсам в регионе доступен активный туризм: горнолыжный спорт, сноубординг, спуск по реке на байдарках. Развитию рекреационного туризма способствуют озеро Алаколь, Бухтарминское водохранилище, Сибинские озера, реки Ертис, Уба, Ульба, целебные источники – Рахмановские ключи. Объекты исторического туризма – культурный комплекс Абая «Жидебай-Борили», Берельские курганы (Долина царей), расположенные в Катон-Карагайском районе. Здесь же набирает обороты и агротуризм, особенно в горных селах [3].

Восточный Казахстан находится в самом "сердце" Евразии. С этим связан его резко-континентальный климат - лето сухое и жаркое, а зимы холодные, снежные. В рельефе – равнинные степные зоны и горные лесные местности с каньонами и альпийскими лугами. Благодаря этому – видовое разнообразие флоры и фауны. Выделяются пять туристско-

рекреационных зон по направлениям: активный туризм – Северо-Восточная (Белухинская), Северная (г.Риддер), рекреационный туризм – Восточная (Маркакольская), Центральная (Бухтарминская), Южная (Алакольская). Их функционирование направлено как на оздоровительные цели и общение населения с природой, так и на экологическое просвещение, рациональное использование ресурсов области, охрану или восстановление нарушенных природных и культурных объектов [4].

В ВКО много уникальных живописных творений природы, на основе которых созданы и развиваются малые экотуристические объекты. В урочище «Горная Ульбинка» – санаторий «Изумрудный». Недалеко от областного центра – база отдыха «Алтайские Альпы», один из лучших горнолыжных курортов Казахстана. Центр отдыха «Конный Двор», озера "Лосиха" (Глубоковский район), "Митрофановское" (Уланский район) – прекрасные места для активного отдыха на природе.

Таким образом, Восточный Казахстан имеет хорошие предпосылки и перспективы для развития туристской отрасли. Уникальную природу области следует рассматривать как единый природно-исторический памятник, вызывающий интерес не только в нашем регионе, но и во всей стране, и за ее пределами.

Литература

1. https://www.turboreferat.ru/turism/razvitie-jekologicheskogo-turizma-v-respublike/237843-1202903-page2.html
2. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360
3. https://www.nur.kz/leisure/tourist-routes/1711542-ekologiceskij-turizm-v-vostocnom-kazahstane/
4. https://zen.yandex.ru/media/id/5ad78215db0cd9e64735272f/ekologicheskii-turizm-v-vostochnom-kazahstane-5adcd7e7256d5ca86ebc8fbc

А.Т. Бейсенғазина
ШҚО білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№ 10 қазақ мектеп-гимназиясы» КММ, 11 сынып оқушысы
Ғылыми жетекші – **Н.К. Жумадилова**, биология магистрі

КІТАПХАНАДАҒЫ ҚҰЖАТТАРДЫ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҚЫМДАНУДАН САҚТАУ

Әлем бойынша кітапханалардағы және мұрағаттардағы қорларды, мұражайларды сақтау жұмыстары өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі кезде еліміздегі кітапханаларда құжаттардың көпшілігі қоршаған орта факторларының қолайсыз әсерінен зақымдануда (шаң-тозаң, химиялық заттардың қоспалары, температурамен ылғалдылықтың өзгеруі, жарықтың әсер етуі және т.б.) [1]. Әр кітапханалардың өзіндік жағдайларына байланысты, ластану көбінесе құжаттарда, жабдықтарда, бөлме қабырғаларымен едендердің беткі жағында болады. Кітап сақтау бөлімдерде микроорганизмдер ауа арқылы таралады (бактериялар, микроскоптық саңырауқұлақтар), сондықтан да ҚР кітапханаларындағы ауа кеңістіктерінің тазалығы – экологиялық қауіпсіздік бағыттарының бірі болып табылады. Кітап қоймасындағы құжаттарды сақтау мәселелері бірнеше факторларға тәуелді болып келеді. Олардың кенінен таралған түрлерінің бірі-тірі организмдердің, мысалы, бактериялар, микроскоптық саңырауқұлақтар, жәндіктер және кеміргіштертің құжаттарға әсер етуі [2].

Жол салып, өткен күннің ізін бүгінге жеткізетін тарихи құндылықтарымыздың бірі – кітаптар әлемі. Сондықтан да көне қолжазбаларымызбен, тарихи құндылықтарымыздың жойылып кетпей сақтап қалу мақсатында 2001 жылы ҚР Ұлттық кітапханасында Кітапхана мұрағаттарын сақтау Орталығында құжаттарды консервациялаудың ғылыми зертханасы ашылған болатын. Бұл зертхана қазіргі уақытта өз алдына Консервация және қалпына келтіру бөлімі болды. Алайда, кітап сақтау қоймасындағы қорларға микробиологиялық зерттеулер 2007 жылдан бастап қана жүргізіле басталды.

Құжаттар үшін ең қауіптісі – зең саңырауқұлақтары. Микроскоптық саңырауқұлақтар төменгі сатыдағы өсімдіктерге жататын, микроорганизмдердің ішіндегі ең үлкен тобы. Микроскоптық саңырауқұлақтардың негізінен 100 мыңнан астам түрлері белгілі. Олардың 300-ден астам түрінің қағазда, пергаментте, коленкорда және басқа да кітапханалық материалдарда даму қабілеті өте жоғары болып келеді. Кітап сақтау қоймасындағы құжаттарды зақымдауға қабілетті саңырауқұлақтар табиғатта кең тараған. Олар ферменттердің көмегімен целлюлозаны бұзып, тіршілік ету барысында оны қоректік субстрат ретінде пайдаланады. Ондай қағаздар жұмсарып,

парақтар біртіндеп түсе бастайды. Кейбір микроскоптық саңырауқұлақтардың түрлері қағаз бетіне түрлі түсті пигментті дақтар түзеді – сары, қоңыр, қызыл, қара және т.б. [3]. Сонымен қатар микроскоптық саңырауқұлақтар қоректік орта ретінде табиғи желімдерді пайдаланады – малдық заттан жасалған желім, крахмал, ұннан жасалған желім, декстрин (крахмалдан жасалған жабысқақ сұйық желім). Сондықтан да алдымен қағаздың желімденген жері зеңмен зақымданады [4].

Көзбен шолып бақылау кезінде, таңдамалы түрде 4500 құжаттар қаралып, кітап сақтау бөліміндегі құжаттардың 15%-ға жуығы биологиялық жолмен зақымданғандығы анықталды. Құжаттарды биологиялық зақымданудан тексеру барысында кітапханамыздағы микроскоптық саңырауқұлақтардың басым көпшілігі қара және жасыл түсті екендігі анықталды. Ғылыми әдебиеттерге сүйенсек қара түсті зең *Aspergillus* туысына, ал жасыл түсті зең *Penicillium* туысына жататын зең саңырауқұлақтар болып табылады. *Aspergillus, Penicillium* туыстарына жататын және т.б. зең саңырауқұлақтар тек кітапты ғана зақымдап қоймай, сонымен бірге адамның өкпесін және басқа да ағзаларын ауруға шалдықтыратын қоздырғыштар болып табылады [5].

Кітапханада жүргізілетін іс-шаралардың біріне құжаттардың зақымдану жағдайларына байланысты микологиялық және энтомологиялық қадағалаулар жатады.

– Бұл қадағалаулардың нәтижесінде табылған, биологиялық зақымданған құжаттар арнайы тимол салынған камерада залалсыздандырылады.

– Залалсыздандырылған құжаттар жылжымалы ауа сорғыш шкафта тазартылады.

– Тазартылған құжаттардағы саңырауқұлақтардың орны биоцидпен өңделеді.

Көптеген шет елдерде құжаттарды өңдеуде биоцид ретінде метатин GT (циклды емес ацеталдар, алифатикалық азоттық және гетероциклдық күкіртті-азоттық қосылыстар) деп аталатын препарат қолданылса, ал біздің жағдайда биоцид ретінде этанол (C_2H_5OH-96%) қолданылады. Сараптама нәтижесінде метатиннің де, этанолдың да күшті әсер ететіндігі анықталды. Сондықтан қазіргі уақытта этанол арзан әрі қолжетімді препарат болғандықтан, биоцид ретінде осы препаратты қолдануды жөн көрдік. Жоғарыда айтылған талаптардың негізгі мақсаты – жылдардан - жылдарға, ғасырлардан - ғасырларға ұласқан өскелең ұрпаққа ұлағат болып қалатын тарихи құндылықтарымыз бен көне қол жазбаларымыздың жойылып кетпей сақталып, келер ұрпақтың мақтанышы және ата - бабаларымыздың көзі болып табылатын жыл мұрасына деген қамқорлықпен істелетін істер. Ендеше осы баға жетпес асыл мұраларымызды аялап ұстап, сақтай білейік.

Әдебиеттер

1. ГОСТ 7.50-2002 СИБИД. Консервация документов. Общие требования. Введ 01.01.2003.
2. Дворяшина З.П, Мантуровская Н.В. Профилактика биоповреждений библиотечных фондов. – М., 1990. – 18 с.
3. Международная научно-практическая конференция: «Исследования, консервация и реставрация рукописных и печатных памятников Востока». М Рудомино, – 2007. – 47-49 с.
4. Материалы V международный конференции: «Обеспечение сохранности памятников культуры традиционные подходы-нетрадиционные решения». Сост. И ред. Добрусина С.А., Э.Г. Вершинина. – СПб. РНБ, 2006. – 101-105 с.
5. Нюкша Ю.П. Биологические повреждение бумаги и книг. СПб.: БРАН. 1994. – 232 с.

А. Назарбекова

«М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекші: **Л.У. Куспанова,** химия және биология пәндерінің оқытушысы

БЕТПЕРДЕНІҢ ВИРУСТАН САҚТАНУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Зерттеудің өзектілігі: Коронавирус инфекциясы респираторлы вирус болғандықтан, вирустың ауа тамшылары арқылы жұғу қаупі бар. Бетперденің қорғаныштық қабілетін жете меңгеріп, оны тиімді қолдану жолдарын танып білу – зерттеуіміздің өзекті мәселесі болып табылады.

Ғылыми жұмысының максаты: Медициналық бетперде туралы танып-білу, оның вирустан қорғаудағы қорғаныштық қызметі және сақтық шараларын сақтаудағы маңыздылығын айқындау.

Жұмыстың орындалу әдістері. Бетперденің вирустан қорғанудағы маңыздылығымен терең танысу, деректер жинау, ғылыми ізденіс, зерттеу, талдау, салыстыру әдістері қолданылған.

I Кіріспе. Зерттеудің өзектілігі. Қоғамда бетпердеге қатысты пікірталас көп. Бастапқы пандемия басталған кезде бетперденің жетіспеушілігі анық байқалды. Тіпті осындай қиын жағдайда қолдан тігіп, екі есе бағада сатып пайда тауып жүргендер де жетерлік болды. Қазірше біздің

қолымыздан келері бетперде тағу ережелерін сақтап, вирустан сақтану ғана. Сондай-ақ, бетпердені қолдан тігіп алу жолдарын қарастыру да пайдалы болмақ.

II Тәжірибелік бөлім. 2. 1 Медицина бетпердесін қалай қолдан тігіп алуға болады?

Карантин жағдайында азаматтардан жұқпалы аурудан қорғайтын бетперде тағып жүру талап етіледі. Дегенмен қазіргі жағдайда дәріханалардан бетпердені сатып алуғада болады, сондай-ақ оны қолдан тігіп алған да дұрыс. 1 метр мата алып, оны трафарет арқылы матаның ұзындығын 40 сантиметр, енін 20 сантиметр етіп алуды ұсынады, бірақ қажет болса, бұдан да енді қылып тігуге болады.

2.2 Бетперденің 3 қорғаныс қабатының 1 және 3 қабаты спанбонд болатынын анықтап білу. Ол үшін бетпердені алып қиып көреміз. Сосон 1 қабат: Спанбонд. көрінетін бөлшектерді, су тамшыларын тиімді блоктайтындығына көз жеткіземіз. Ол үшін бетпердеге 50 мл су құямызда бақылап көреміз. Спанбонд материалы су өткізбейтіндігіне көз жеткіземіз. Сондай-ақ екінші бір бетпердені алып жағып көргенде спанбондтың жанғыштығы мен тұтанғыштығы төмен дәрежелі екендігін тексеру.

Қорытынды: Бетпердені қиып 3 қабаттан тұратынын көрдім. Шырпымен жағып көргенде жанғыштығы мен тұтанғыштығы төмен екенін байқадым. Бетпердеге су құйып көргенде, су өткізбейтіндігін бақыладым.

Ғылыми-зерттеу процесінде жасалған сауалнама сұрақтарына 21 студент қатысып төмендегідей нәтиже көрсетті.

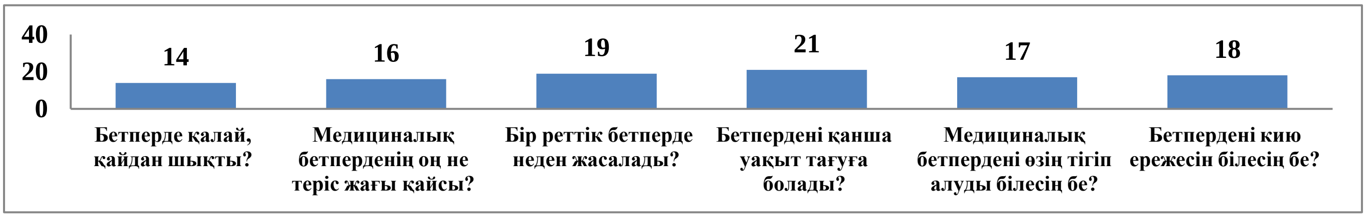

III Қорытынды. Медициналық бетперде тағу – микробтар санын айтарлықтай төмендетеді. Сөзімнің соңында коронавирустан қорғану үшін алдымен қолды үнемі жуып, антисептикпен өңдеуге және бетперде тағуға кеңес беремін. Сақтық шараларын сақтау барысында бетпердені қалай дұрыс пайдалану және қолдану шарттары анықталды.

Әдебиеттер

1. Н. Байсақал. Бетперде кию тұмаудан қорғайды. http://www.kostanaytany.kz 22.01.2016
2. Бетпердені қолдану шарттары https://sputniknews.kz/infographics/20200414/13684350/Betperde-nfografika.html
3. https://cloud.mail.ru/public/9Lpi/JEgC11rum – бетпердеге жасалған тәжірибе сілтемесі

Д.Н. Шилоносова
КГКП «Геологоразведочный колледж» УО ВКО
Научный руководитель – **М.Б. Бекмухамбетова**, преподаватель химии и экологии

ИЗГОТОВЛЕНИЕ БУМАГИ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ

Люди очень много лет назад научились изготавливать бумагу. И так, целью нашего сегодняшнего проекта является изготовление бумаги в домашних условиях. Является ли этом чем-то сложным? Я так же задавала себе этот вопрос. И тогда я задумалась, где же я возьму всю нужную мне информацию? И тогда передо мной стали задачи, такие как:

- изучить литературу о происхождении бумаги;
- просмотреть материал по данной теме в интернете;
- провести опыты;
- сделать выводы.

Сделав вывод из всех прочитанных мною материалов, я поняла, что изготовление бумаги – это что-то более чем обычный эксперимент, что сегодня я вам и докажу.

Задачами проекта:

- Сбережение лесных ресурсов;
- Научиться применять вторичное сырьё.

На протяжении многих столетий жители Китая были убеждены, что вокруг них живут одни дикари. Поэтому китайцы возвели незримую стену между своим государством и остальным миром, сведя общение с внешним миром практически к нулю. За все это время нахождения в добровольном затворничестве многие деятели Китая создали собственную культуру. В далёкие времена царствования на земле периода античности, жители Китая вовсю применяли порох и пользовались бумагой. Появление бумаги представляет собой долгую и очень интересную историю. Первоначально для писания своих иероглифов китайцы пользовались панцирями черепах. Некоторые из них дошли до наших дней, и ученые определили, что их возраст составляет не менее 40 столетий. Позже записи делались на шелковых свитках, тончайших бамбуковых полосках и табличках из глины.

Однако история изобретения бумаги не ограничивается Китаем. Её производство оптимизировалось постоянно. Китайцы очень ревностно охраняли секрет изготовления бумаги и делали все возможное, чтобы он не оказался доступен никакой другой стране. Но все же технология изготовления бумаги уже в середине VII столетия стала известна далеко за границами Поднебесной. Его стали воплощать в жизнь японцы и индийцы. Уже в IX столетии бумага из Китая оказалась в руках арабов, а после попала на европейский континент.

На сегодняшний день самой главной задачей всего человечества является сохранение экологии. Сегодня, я бы хотела рассказать вам о том, как создать бумагу в домашних условиях без нанесения вреда окружающей природе, а в частности деревьям. Конечно, это бумага хуже по качеству, чем бумага машинной выделки, но при этом она всегда будет абсолютно эксклюзивной.

Для работы потребуются специальные рамки с сеткой для процеживания жидкости. Они деревянные, размером листов А4 и А5. Для работы достаточно иметь по две каждого размера. Сетка мелкозернистая, похожа на сито, она применяется в строительстве. Сетка прикреплена к рамке небольшими гвоздиками. Верхняя рамка без сетки не обязательна, но желательна. Она дает возможность набрать больше массы и легче разровнять ее на сетке. Также мы используем блендер и утюг для ускорения процесса (можно вполне обойтись и без них).

Материалы: Для работы можно брать самую различную бумагу: документы, прошедшие уничтожение в специальных машинах (шредерах), старые газеты, яичные лотки, туалетную бумагу. Авторы использовали обрезки полей газет, которые не имели на себе типографской краски. На изготовление 2-3 листов бумаги надо приблизительно 3-4 литра массы. Чем тоньше бумагу хотим получить в итоге, тем больше воды берем в начале. Для окраски можно использовать любые краски, начиная с гуашевых.

Процесс изготовления:

1. Собранная для работы бумага рвется на мелкие кусочки, заливается водой и помещается в блендер, где измельчается до состояния однородной массы. Можно добавить краситель. Когда бумажная масса готова, она наносится на рамку с сеткой, сверху накрывается рамкой без сетки. Некоторое время нужно, чтобы дать воде стечь.
2. Снимается верхняя рамка (без сетки).
3. Переворачиваем рамку сеткой к верху и с помощью губки удаляем всю лишнюю влагу. После этого осторожно удаляем рамку с сеткой и оставляем высыхать в течении нескольких часов.
4. В конце проглаживаем получившуюся бумагу утюгом через тонкую тряпку или газету.

Таким образом, мы познакомились с историей происхождения бумаги и процессом переработки макулатуры. Поэтому важно собирать и сдавать макулатуру в пункты сдачи. Члены «Экокружка» за месяц собрали 97 килограмм макулатуры и отправили на специальную переработку, тем самым сохраняя наши леса.

Литература

1. «Новая Газета» № 49(492), 2005 год
2. Хорёва Г. А. «Твоя альтернатива АЭС» Книга 2 / Энергетический паспорт семьи/ Изд. 2–е, перераб. и дополненное. – Мурманск, 2002. – 32 с.
3. Интернет: Техническая энциклопедия http://tehno.claw.ru/shared/kinder/1000.htm

В.А. Ульянова
КГУ «Боровлянская основная средняя школа» отдел образования
Бородулихинского района ВКО
Научный руководитель – **С.В.Макеев**, учитель географии

РЕЛИКТОВЫЙ СОСНОВЫЙ БОР: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Наше государство отметило 30-летие независимости. За этот период Казахстан проявил себя как стабильно развивающееся государство. Большое внимание Казахстан уделяет вопросам экологии. Тема моего доклада «Реликтовый сосновый бор: проблемы и пути решения». Я считаю, тема моего доклада актуальна, так как от окружающей среды зависит здоровье человека, а значит и здоровье нации.

Наше село Боровлянка находится на кромке реликтового соснового ленточного бора, который появился миллион лет назад, после окончания ледникового периода.

Более того, ленточный бор Прииртышья – ещё и природный раритет, уникальное явление. Встретить второе подобное чудо на планете можно лишь в одном месте – в Канаде.

Пользу, соснового бора трудно переоценить. Не случайно говорят: «Лес – это легкие земли». И не только. Леса выполняют почвозащитные, климатообразующие, водорегулирующие и рекреационные функции. Из древесины сосны получают деготь и смолу, бумагу. Шишки и побеги применяют в народной медицине. Однако в 90-х годах началось массовая вырубка леса, из-за чего площадь лесного массива сократилась.

Экологическое направление является приоритетным направлением в Боровлянской школе. На базе нашей школы создано школьное лесничество «Боровичок». Работа осуществляется по следующим направлениям: лесохозяйственная, природоохранная, эколого-просветительская, учебно-исследовательская, профессиональная деятельность.

Занимаясь вопросом экологии, мною было проведено исследование.

Цель: выявить уровень экологического сознания и отношение ребят к природе, в частности к лесу.

Ребята старших классов отвечали на вопросы:

Какие последствия могут возникнуть при нарушении природного баланса?
Какие проблемы в данный момент существуют в селе Жерновка?
Какие меры нужно принять для решения данных проблем?
Как вы считаете, есть ли необходимость ставить ёлку на новогодний праздник?

Результаты исследования:

Из проведенного исследования, в котором участвовало 40 учеников, видно, что ребята связывают причины изменения климата с природными катаклизмами и техногенным воздействием человека на природу. По – второму вопросу, они единодушно пришли к выводу, что изменение климата, в конечном счете, приведет к гибели всего живого. Благодаря близости соснового бора, отсутствию крупных промышленных предприятий, воздух здесь относительно чистый по сравнению с крупными населенными пунктами. Загрязнение воздуха на территории с. Жерновка происходит лишь за счет выхлопных газов машин и топки печей в зимний период. К экологическим проблемам села ребята также относят обмеление и загрязнение речки Жерновка, эрозию почв, заболачивание озер. Основной угрозой для леса, считают ребята, является незаконная вырубка и пожары. Поэтому на Новый год, вопреки традиции, лучше поставить искусственную елочку, а еще лучше вырастить свою. Ученики предлагают пути решения проблем леса:

установить монопольное право государства на переработку древесины, дать бору статус заповедника, подключить молодёжь к восстановлению леса, усилить охрану леса, вносить штрафы за нарушение экологического порядка, усилить работу экологического воспитания у подрастающего поколения, увеличить количество лесопитомников, внедрять инновационный подход в выращивании посадочного материала, развитие частных лесных хозяйств.

Подводя итог выше сказанному, хочу сказать, что данная тема очень интересна и актуальна, так как экология и здоровье людей очень тесно взаимосвязаны; именно поэтому, нужно следить за окружающей средой не меньше, чем за своим здоровьем. Каждый человек обязан заботиться об окружающей среде. Только когда каждый гражданин это осознаёт и будет заботиться о природе, тогда и наступит гармония между человеком и природой, а, значит, здоровье нации будет только улучшаться.

Литература
1. Белякина А. Трагедия соснового бора // Наше дело. – 2006. 26.10. С.8.
2. Елемесов М. Есть резерв у резервата // Казахстанская правда – 2010. 23.02. С.4
3. Землинский С. Е. Лекарственные растения СССР. 3 изд. – М.: Медгиз, 1958.
4. Конституция Республики Казахстан, Астана-2007 ст.6 п.3, ст.31п., с 15.
5. Казанцева, Л.К. Экология и здоровье/ Л. К. Казанцева// ЭКО. – 2005 – № 9. – С 30.
6. Панин М.С. Прииртышский реликтовый сосновый бор. Его проблемы и пути решения // Панин М.С./ Экосфера – 2010 – № 10 – С. 13.
7. Прохоров Б. Б. Экология человека: учеб. для студ. высш. учеб. заведений/ 6. Прохоров Б.Б. 3-е изд., стер. – М.: издательский центр «Академия», 2007. – С.320 . ISBN 5-7695-3083-9.

Әсет Күншуақ
ШҚО Семей қаласы «№ 18 ЖОББМ» КММ
Ғылыми жетекшісі – **А.Н. Калиева**, химия пәні мұғалімі

ЖЕМІСТЕР МЕН КӨКЕНІСТЕРДІҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ НИТРАТТАРДЫ АНЫҚТАУ

Менің тақырыбым қазіргі заманның өзекті тақырыбы деп ойлаймын. Себебі біз жеміс жидектерді, көкеністерді сатып алып жейміз. Сол жеп жатқан көкеністерімізді адам ағзасына зияны барма, бар болса қаншалықты? Біз не істей аламыз. Қорғанудың жолы барма деген сұраққа қызығушылығым оянып осы тақырыпты жетекшіммен бірге зерттедім.

Біріншіден жалпы нитрат дегеніміз не?

Нитрат дегеніміз – селитра – өнеркәсіпте әсіресе ауыл шаруашылығында көп қолданылатын азот қышқылының тұздары. Аммоний нитраты, сілтілік және сілтілік жер металдарының нитраттары селитра деп аталады. Белгілі бір мөлшерде артық пайдаланғанда нитраттар тамақ өнімдерінде жиналады да адамды уландырады. Нитрат тұздарын металдарды, негіздік оксидтерді, негіздерді және аммиакты азот қышқылымен әрекеттестіріп алады.

Нитрат – NO_3–3 химиялық формуласы бар бейорганикалық анион. Бұл 4 атомнан тұратын полиатомиялық анион; бір азот атомы және үш оттегі атомы. азот қышқылы немесе HNO_3. Басқаша айтқанда, нитрат – бұл азот қышқылының қосылыс негізі.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Шығыс Қазақстан өңірінің жемістері мен көкөністерінің сапалық көрсеткіші ретінде нитраттың үлесін анықтау.

Нитраттардың адам ағзасына әсері

Қазіргі заманда әркім өзінің бизнесін жүргізу барысында көкеністер мен жемістерге мөлшерден тыс нитраттар қосып жібереді. Көп өнім алу үшін. Алайда адам ағзасына қаншалықты зиян екеніне бас қатырмайды. Бірақ сэс мамандары осы сатылымдағы нитраттардың құрамын, мөлшерін зерттеп қарапайым халыққа зияны тимеу үшін зерттеу жүргізіп отырады. Осы нитраттардың мөлшері ағзаға түскен уақытта адам өзін жайсыз сезініп, басы ауырып ішкі асқазан жолдарының қызметі бұзылып ауырады.

1. Нитраттар ферменттің әсерінен редуктаза нитраты қан гемоглобинімен өзара әрекеттесетін нитраттарға дейін қалпына келтіріледі және онда 3 валентті темір 2 валентті темірді тотықтырады. Нәтижесінде метгемоглобин зат пайда болады, ол оттегіні тасымалдауға қабілетті емес. Сондықтан ағзаның жасушалары мен ұлпалары қалыпты тыныс алуы бұзылады, нәтижесінде сүт қышқылы, холестерин жиналады және ақуыз мөлшері күрт төмендейді.

2. Әсіресе сәбилер үшін нитраттар қауіпті, өйткені олардың ферменттік негізі жетілмеген және гемоглобиннің қалпына келуі баяу жүреді.

3. Нитраттар адам ағзасына улы заттарды бөлетін патогенді (зиянды) ішек микрофлорасының дамуына ықпал етеді, соның нәтижесінде уыттану, яғни ағзаның улануы.

Адамда нитратты уланудың негізгі белгілері:

- Тырнақтың, беттің, еріннің және көрінетін шырышты қабықтың көгеруі;
- Жүрек айнуы, құсу, іштің ауруы;
- Диарея, жиі қанмен, бауырдың ұлғаюы, көз ақуыздарының сарғаюы;
- Бас ауруы, шаршау, ұйқышылдық, жұмысқа қабілеттіліктің төмендеуі ;
- Ентігу, сананы жоғалтуға дейін күшеюі;
- Айқын улану кезінде-өлім;

Эксперименттік бөлім

Жеміс-көкөніс өнімдердің нитратты ластануын анықтау үшін ионометриялық әдіс қолданылды, бұл нитраттардың мөлшерін неғұрлым дәл анықтауға мүмкіндік берді.

Алдын ала қажетті реактивтер мен ыдыстарды дайындап алынған көкеністің немесе жемістің шырынын сығып оған дифениламин ерітіндісін тамызу арқылы нитраттардың мөлшерін анықтадық. Сондағы алған көкеністердің Алматы, Шымкент, Қытай және Саяжайдағы көкеністердің құрамын анықтадық. Көріп отырғандарыңыздай нитраттар әрине саяжайдағы көкеністер құрамында мөлшермен болды.

Р.А. Садуақасов
Шығыс Қазақстан облысы Білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің «Оспанқұл Меңаяқұлы атындағы жалпы білім беретін орта мектебі» КММ
Ғылыми жетекшісі – **К.Б. Турганбаев**, география пәнінің мұғалімі

АУЫЛЫМ – АЛТЫН БЕСІГІМ

Менің жобамның тақырыбы: «Ауылым – алтын бесігім» деп аталады.

Жоба мақсаты: 1.Отанға ,елге, туған жерге деген патриоттық сезімді қалыптастыру.
2. Туған жердің экологиялық жағдайларына тоқтала отырып, өз еліміздің табиғатын сақтауға, қорғауға, құндылықтарын бағалай білуге шақыру.

Жобаның өзектілігі: Туған жердің экологиялық жағдайларын таныстыра отырып, әлемді алаңдатқан экологиялық мәселелерге назар аудару.

Шұбартау – шырайлы өлке шұғылалы
Бұл жерде жақсы адамдар туылады,
Суын ішіп, жусанын иіскеп қалса,
Сол кезде қасиетін ұғынады.
Кең құшақ мал жайылса өрісі кең,
Халқы тату тұрар, тұрмысы тең
Жырына арқау болған ақындардың
Мекенінен қалысар қай жері кем [1].

Мен жобама бұл тақырыпты таңдаған себебім, менің ойымша адамдар барлық құндылықтарды ауылдан алады деп санаймын. Себебі, ауылда халықтың салт- дәстүрлері әрқашан сақталады. Әр адам өзі тұратын жердің тарихын біліп, оны мақтан тұтуы керек. Мен Баршатас ауылында тұрамын.Баршатаста 2 мыңдай халық тұрады Туған жерім мен үшін ерекше орын. Онда мен жақсы көретін адамдар тұрады: менің отбасым және достарым. Мен өз ауылымды қатты жақсы көремін және осында тұрғанымды мақтан тұтамын!Баршатастың табиғаты өте әдемі.Бұл әсем табиғатқа ерекше бояу беретін,сонау Шыңғыстауынан бастау алған Бақанас өзені.

Бұл өте әдемі және терең өзен. Мұнда балық түрлері де көп.Жазда біздің ауылдың барлық адамдары осында демалады. Бақанас өзенінің жанында биік,әдемі жартас, қалың тоғай бар. Бұл тоғайда көптеген емдік өсімдік түрлері кездеседі .

Алайда кейінгі кезде мені ауылымның экологиялық жағдайы қатты алаңдатып жүр. Осы бір ауылымның әсем табиғатының көз алдымызда құрып бара жатқаны жанымды ауыртады. Бақанас өзеніне ауыл маңындағы Төбет тауындағы бұлақтардың қосылуынан бастау алатын Балға өзені ауылдың ішімен ағып құйылады. Соңғы жылдары Балға өзенінің суы тартылып, құрғап қалды. Оның себебі ауыл тұрғындарының тұрмыс қалдықтарын осы өзенге төгуі және бастау алатын бұлақтардың тартылуы.

Біздің Шұбартау жері бұлақтарға бай өлке. Қосбұлақ, Егіндібұлақ, (Шоқан ауылында) Қарабұлақ, Емельтау ауылында, Аққайын, Жылыбұлақ, Жорға ауылында Әулиеқыз бұлақтары орналасқан. Бүгінгі күнде сол ауыл маңындағы бұлақтардың суы тартылып барады. Бұл жағдайға қазіргі кездегі ауыл тіршілігіндегі әлеуметтік мәселелердің күрделенуі көп әсерін тигізуде.Себебі, бұлақ суларының тартылуына ең бірінші топырақтың эрозияға ұшырауы себеп. Яғни топырақтың құнарлылығы азайып, құрғайды. Оған себеп ауылды жерлердегі мал жайылымдарының ретсіз пайдалануы және жетіспеушілігі.Бір бағытта ғана жайыла берген малдың тұяғымен топырақ тапталады. Нығыздалған жерге ауа, ылғал кірмей,топырақ құрғай береді. Өсімдік түрлері де жойылу үстінде.

Екінші, ауыл маңындағы шағын тоғайда өсетін талдардың себепсіз, рұхсатсыз оталуы топырақ құрғауының және судың тартылуының ең үлкен себепшісі деп ойлаймын.Соның салдарынан жоғарыда айтып өткен,ауылымның жанынан ағатын Бақанас өзенінің суы қазіргі таңда

азайып, тартылып барады. Жаз уақытарында кейбір бөліктері балдырланып кетіп,халық ілілігіне пайдалануға жарамсыз болып қалады.

Өз тәжірибелерімнен байқағаным, бұлақ сулары өте таза және жұмсақ. Күнделікті тұтынатын шәйнектерге бұлақ суынан шәйді қанша қайнатсаңыз да ешқандай қақ тұрмайды.Ал өзіміз су ішетін су крандарындағы суды қайнатқаннан кейін ыдыс іші сарғайып, қақ пайда бола бастайды.

Сөзімді қорыта келе айтпағым, қолымызда бар Жер ананың бізге берген сыйын сақтап қалуға тырысуымыз керек.Үлкен ағаларыма айтар ұсынысым да осы. Әрине бұл менің айтқандарым еліміздегі Арал,Сырдария,Каспий теңіздерінің қазіргі жағдайларына қарағанда ұсақ болуы мүмкін. Алайда бұл жағдай менің туған өлкеме,ауылыма деген перзенттік махаббатымның жан айқайы. Менің бұл жағдайға шарасыздығым жаныма батады. Мектеп оқушылары жыл сайын көктем кездерінде бұлақ көздерін аршып, тал егу жұмыстарын жүргіземіз. Бірақ бұл істеген шараларымыз көлге құйған тамшыдай ғана. Сондықтан ауылымыздың ағаларын осы құндылықтарымызды сақтап қалуға, қандай да бір шаралар жасаса екен деп ұсыныс айтамын. Болашақта осы ауылымның әсем табиғаты, тоғайларымыз, өзен,бұлақтарымыз қалпына келіп, қайтадан құлпыратынына сенемін. Барлық аға-апайларымды «Туған жерге тағзым», «Мәңгілік ел»ұлттық идеологияның негізінде жасалған бағдарламалар бойынша ауылымыздың экологиялық жағдайларын жақсартуға үлес қосуға шақырамын!

Шәкәрім атамыздың атымен аталған үлкен білім ордасында өз жобамды қорғап тұрғаннан кейін сөзімді Шәкәрім атамыздың мына өлең жолдарымен аяқтаймын.

Жанымыз күннен келген нұрдан,
Тәніміз топырақ пен судан.
Күн – атам, анық жер- анам,
Бірі нұр беріп, бірі тамақ,
Өсірген күтіп әлпештеп-ақ,
Бұзады бірақ қайтадан-деп жырлағандай Жер- Анамыздың бізге берген байлығын сақтауға шақырамын!

Әдебиеттер

1. Мырзабаев Асқар. Өлеңдер жинағы. 84 бет
2. Шәкәрім өлеңдер жинағы.

Е. Увалиханов
КМҚК "Геологиялық барлау колледжі"
Ғылыми жетекші – **Ш.А. Касымжанова**, химия-биология пән мұғалімі

ТІРІ ӘЛДЕ ӨЛІ СУ МА?

Ластанған судың құрамындағы химиялық қоспалар, тұздық құрамы, еріген бөлшектер, температура әр түрлі болуы мүмкін.Су бассейнінің ластануының негізгі себептері – тазартылмаған ағын суларды өзен-көлдерге жіберу. Тұрмыстық сарқынды суларда органикалық заттар 58%, минералдық заттар 42%-дай болады. Өнеркәсіпте пайдаланылатын сулар мен синтетикалық жуатын заттармен сулардың ластануы өте қауіпті. Қазіргі кезде ашық өзен, көл суларымен қатар жер асты сулары да сарқынды, шайынды сулармен және еріген зиянды заттармен ластанып отыр.

Зерттеу бөлімі:

Зерттеу № 1 Зерттелетін судың органолептикалық қасиетін зерттеу: мөлдірлігі, дәмі, иісі.

Қорытынды: Зерттелетін су өте лайлы, иісі жоқ .

Зерттеу № 2 Зерттелетін су құрамындағы мырыш ионын ($Zn^{2+)}$ анықтау. 10 мл зерттелетін суға 2 тамшы NH_4OH және метилоранж тамызамыз. 10 тамшы буферлі-ацетатты ерітінді (CH3COOH+CH3COONa), 3 тамшы $Na_2S_2O_3$ тамызып,араластырып,8 тамшы CCl_4 қосып,2 минут шайқаймыз. Ерітінді түсі қызғылт түске өзгерсе,су құрамында мырыш бар дегенді білдіреді.

Қорытынды: Зерттелген су қызғылт түске түске боялды. Лас су құрамында мырыш ионы бар екені анықталды.

Зерттеу № 3 Зерттелетін су құрамындағы темір ионын(Fe^{2+},Fe^{3+}) анықтау. Fe^{3+} +3 SNC^{-} = $Fe(SNC)_3$ Зерттелетін 10 мл суға 3тамшы конц. HCl,($NH_4)_2S_2O_8$ түйіршіктерін,6 тамшы 50% NH_4SNC қосамыз. Ерітінді сарғыш-қызылдан қызылға дейін өзгерсе темір ионы болғаны.

Қорытынды: Зерттелген ерітінді түсі өзгермеді,темір ионының кесте бойынша мөлшері 0,005мг/л бар екенін анықтадық.

Зерттеу № 4 Зерттелетін су құрамындағы сынап ионын ($Hg^{2+)}$ анықтау. 10мл зерттелетін суға 10 тамшы буферлі-ацетатты ерітінді (CH3COOH+CH3COONa),0,1 М Трилон Б,10% KSNC ,5тамшы CCl_4 қосып, шайқаймыз. Ерітінді түсі сарғыш-қызыл түске өзгерсе,су құрамында сынап бар дегенді білдіреді.

Қорытынды: Зерттелген су сарғыш түске түске боялды. Лас су құрамында сынап ионы бар екені анықталды.

Зерттеу № 5 Зерттелетін су құрамындағы Ca^{+2} иондарын зерттеу. Ca^{+2}+C2O4^{2-} = CaC2O_4 Зерттелетін су құрамындағы Ca $^{+2}$ анықтау үшін 10% NH_4OH, 10 тамшы $(NH_4)_2 C_2 O_4$, 2 тамшы NH_4Cl қосамыз.

Қорытынды: Зерттелген ерітінді лайланды. Ca^{+2} ионының бар екенін анықталды.

Зерттеу № 6 Зерттелетін су құрамындағы қорғасын ионын (Pb^{2+}) анықтау. Pb^{2+} + S^{2-} = PbS Сынауыққа 1 мл су және 3 тамшы 20% сегнет тұзын,1-2 тамшы 25% NaOH, 2 тамшы KSNC қосамыз. Қоспаға 5 тамшы 5%Na_2S құйып, араластырамыз.

Қорытынды: Ерітінді түсі сарғайды,қорғасын ионы көп мөлшерде болса ерітіндіде қоңыр тұнба пайда болады.

Зерттеу № 7 Зерттелетін су құрамындағы аммоний ионын (NH_4^+) анықтау. Сынауыққа 10 мл су және 3 тамшы 20% сегнет тұзын, 2тамшы реактив Несслера ерітіндісін қосамыз.3 минуттан соң ,бақылау нәтижесін көреміз.

Қорытынды: Ерітінді түсі сарғайды,су құрамында аммоний ионы ионы бар екені анықталды.

Қорытынды: Төгін су мөлшері, соның ішінде құрамында зиянды органикалық қосылыстар бар төгін су мөлшері жылдан-жылға артып келеді. Сондықтан оларды тазартуға қоса басқа кешенді шаралар жүйесін қолдану қажеттігі туады. Кешенді шаралар: Суы аз ,қалдықсыз,тұйық суайналымдық немесе суды салқындатып, қайтадан іске жарату жүйесі бар технологияларға көшу. Өндіріс және тұрмыс қалдықтары бар лас суларды тазалау әдістерін жетілдіруде заманауи құрылғылар пайдалану.

Әдебиеттер

1. Алексеевский В.Б., Бардин В.В., Бойчинова Е.С., Булатов М.И., Калинкин И.П., И-М.А. Кедринский, В.И.Мосичев, Г.И. Николаев. Талдаудың физикалық-химиялық әдістері. Химия, 1988.
2. Амерханова Ш.К. «Аналитикалых химия» – Астана:Фолиант, 2015
3. Пимиченко А.Т. Пятницкий И.В.. Аналитикалық химия. М.:Химия, 1990.
4. Крешков А.П. Аналитикалық химия негіздері. ЖОО-на арналған оқулық. М.: Химия, 1970.

М.А. Аманбаев

«Электротехника колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – **Ш.Ә. Шынарбек**, арнайы пәндер оқытушысы

СУТЕГІНІ ДӘСТҮРЛІ ОТЫНДАРҒА ҚОСПА РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУҒА КӨШУ МҮМКІНДІГІН ТАЛДАУ

Қазіргі әлемде экологиялық қауіпсіз отын түрін алу өте маңызды. Осыған байланысты идеалды отын сутегі болып табылады, өйткені ол оттегі ортасында жанған кезде тек су пайда болады. Нақты калориялық мәні бойынша сутегі барлық белгілі отындардан асып түседі. Сонымен қатар, сутегі әлемдегі ең көп таралған элемент және тиімді энергия аккумуляторы болып табылады. Сутекті отын ретінде қолдану әртүрлі жағдайларда мүмкін болады, бұл әлемдік энергетика мен экологияға, оның ішінде Қазақстанға да елеулі үлес қоса алады. Бірақ бұл отынның бір кемшілігі бар. Бұл оны өндіруге кететін шығын. Қазіргі уақытта сутегі жаппай өндірілуі мүмкін, бірақ ол энергияның басқа түрлерін қажет ететіндіктен қымбат болуы мүмкін [1].

Бұл зерттеуде электролиз арқылы сутегін алу әдісін қарастырамыз [4]. Өйткені, бұл әдіс ең экологиялық таза және осылай өндірілген сутегі «жасыл» деп аталады. Сонымен қатар жасыл сутегі ең жоғары энергия тиімділігіне ие [2]. Бұл әдіспен мәселе электр энергиясы пайдаланылғандықтан, жоғары энергия тұтыну болып табылады. Соның нәтижесінде сутегіміз электр энергиясына қарағанда қымбатқа түседі, бұл өз алдына экономикалық жағынан тиімді емес. Мәселені шешу баламалы энергия көздерін, атап айтқанда күн энергиясын пайдалану болып табылады [4].

Идея – қуаты үштен біріне тең күн панельдерін орнату. Сутегі алу үшін өндірілген энергияны **электролизерге** жібереміз. Үйде өндіру және пайдалану кезінде сутектің қаншалықты пайдалы болатынын есептейміз. Өндірілетін электр энергиясының мөлшерін білгенде, судың электролизі

арқылы қанша сутегі алуға болатындығын есептей аламыз [3]. Бүгінгі таңда электролит ретінде қатты полимерді (ТП – электролиз) қолданамыз. Судың электролизі ең қол жетімді және тиімді әдіс болып табылады. Электролитте балқытылған сілтілі электролиз кезінде судың массасы 0,5-2,0% құрайды. Электролизер ұяшығында кернеу жоғарыламай, ток тығыздығы бірнеше есе артады, өйткені қатты электролиттерді қолданған кезде электродтар арасындағы қашықтық жасушада айтарлықтай төмендейді. Өндірілген барлық сутегі **сутегі қабылдағышқа** жиналады. Осылайша біз энергияны сақтай, жинақтай, қолдана, тасымалдай аламыз. Сонымен қатар, сутегі ыңғайлы энергия тасымалдаушысы болып табылады [2]. Енді жүктемелердің қуатын есептеп, үйдегі электр және жылу желілерінің сутегі энергиясын енгіземіз. Идея мынада: түнде бүкіл үйді **сутегі отын элементінен** электрмен қамтамасыз ету. Біз үшін ең қолайлы – протон алмасу мембранасы бар отын элементі.

Зерттеудің келесі кезеңі – үйдегі **үй қазандығына** сутегі қосу. Химиялық қасиеттері бойынша сутегі табиғи газға қарағанда жоғары энергия сыйымдылығына ие [1]. Сутектің жануының нақты жылуы шамамен 130 МДж/кг құрайды, ал табиғи газ – 50 МДж/кг.

Осы үлгілердің негізінде модельдеу жүргізілді – оларға сутегі қосылған кезде газдардың физикалық параметрлерін есептеу жүргізілді. Бүкіл жылыту кезеңінде сутекті қосу үшін, егер біздің климаттық жағдайымызда тәулігіне 24 сағат орташа есеппен 105 күн газ қазандығын қосса, сағатына 0,43 $м^3$ сутегі қосу керек. Өз кезегінде, бұл мән 3,1 кВт·сағ энергияға тең, бұл барлық қажетті энергияның шамамен 30%-ын жабуға мүмкіндік береді. Парниктік газдар шығарындылары да 30%-ға азаяды.

Осы зерттеуде жүргізілген модельдеу және есептеу нәтижелері үйде тұрғын үйдің инженерлік желілерінің гибридті жүйесінде сутекті алуға, сақтауға, жинақтауға және пайдалануға болатындығын көрсетті.

Әдебиеттер

1. С. В. Новоселов. Возможности использования водорода в качестве топлива для двигателей внутреннего сгорания. – М. 2007. – 145 с.
2. Н. Гриб. Водородная энергетика: мифы и реальность. – Спб. 2020. – 15 с.
3. Глинка Н.Л. Общая химия: Учебное пособие для вузов / Под ред. А.И. Ермакова. Изд. 28-с, переработанное и дополненное. – М.: Интеграл-Пресс, 2000. – 728 с.
4. Дж. Обраен, Высокотемпературный электролиз для эффективного производства водорода в энергетике . – Техас.: Цех водорода, 2014. – 154 с.

А. Тулеуова

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің «№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Ғылыми жетекшісі – **Г.О. Оразбекова**, физика пәнінің мұғалімі, педагогика магистрі

БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ

Соңғы жылдары әлемде «энергетикалық қауіпсіздік» термині пайда болды. XXI ғасырда энергетикалық қауіпсіздік мәселесі бірінші орынға шығып отыр: біріншіден, дәстүрлі қуат қорлары сарқылып барады, екіншіден, энергияны тұтыну көлемі артып отыр.

Егер болашақта электр қуатын тұтыну мен оны өндіру арасындағы тепе-теңдік тым алшақтап кетсе, электроресурстар үшін әлем елдері арасында талам-тартыста туындауы мүмкін екендігін сарапшылар жоққа шығармайды. Сондықтан аталған сын-қатерлерді болдырмау бағытында адамзат қауымы бірлесіп күресуі тиіс.

Энергия көзі сарқылатын жәнк сарқылмайтын болып екіге бөлінеді. Сарқылатын минералды ресурстардың көмегімен энергия өндіру классикалық әдіске жатқызылады.

Оған көмір, газ, мұнай және уран кіреді. Энергияны баламалы жолмен өндіру салыстырмалы түрде жаңа сектор болып есептеледі.

Бұған күн сәулесі, жел, өзендегі су, жер астындағы жылу және биомассаның көмегімен энергия өндіруге жатады. Бұлар сарқылмайтын, әрі қоғамдық ортаға зиянсыз деп танылған. Биомассаның бірі болып табылатын (ірі қарашық тезегі) жайында айтқым келеді. Қарапайым қондырғы арқылы қидың құрамынан метан бөліп алуға болатынын, яғни 1 тонна биомассадан 27 куб метан алынады. Бір бөлкедей газ 18 күн бойы жанып тұрады. Метанмен бірге көмірсутек және аммиакта бөлінеді.

Бұл жаңа қондырғы қондырғы сызбасын ауылда жасалған. Болашақта осы биомассадан алынған энергия түрлерін дамыту және ауыл шаруашылығына таптырмас көмек екені сөзсіз.

Біздің мектебіміз Шығыс Қазақстан облысы Аягөз қаласында орналасқан. Біздің аймақта қолданылатын энергияның 95% дәстүрлі энергия көздерінен алынады. Халық санының өсуі мен ғылыми-техникалық қарқынды дамуы,айнала қоршаған ортаға экологиялық проблемалар тудырумен қатар, энергетикалық ресурстардың таусылу тапшылығына әкеп соғуда. Сол себепті осы аймақты баламалы энергиямен қамтамасыз етудің тиімді жолдарын зерттеуді жөн көрдім.

Биогаз – бұл тамаша қалпына келетін ресурс және мұны кез келген органикалық қалдықтан (тамақ қалдығы, мал қалдығы, тұрмыстық қалдық, ағын суларының тұнбасынан және т.б. сол сияқты) алуға болады. Тек бір ғана ауылшаруашылық өнімдерінің қалдықтарынан пайда болған биогаздың потенциалдық қоры жылына 1-1,3 млрд. тонна жанғыш шикізат береді екен, ал бұл дегеніміз пайдаланылатын дүниежүзілік энергия ресурстарының оннан бір бөлігі. Биогаз қондырғыларында биогазды ең түрлі ауқымда алуға болады. Ол өз кәсіпорнын энергиямен қамтамасыз ету үшін шағын тазарту мен қондырғылар болуы мүмкін және газ бен электр қуатын желіге беруге арналған алып орталықтандырылған энергия парктері болуы мүмкін.

Жалпы, қалпына келетін энергияның келешегі зор, экологиялық таза, қоры еш уақытта сарқылмайды, арзан әрі тиімді. Оларды пайдалану табиғат баланстарын бұзбайды. Егер біз баламалы энергия көздерін тиімді және үнемді пайдаланатын болсақ бұл біздің келешегіміздің кепілі. Қуат жетіспеушілігі мәселесін шешудің бір амалы – қуатты үнемдеу. Қуатты үнемдеуге бағытталған шаралар Қазақстандағы нағыз балама қуат көздері болып табылады.

Әдебиеттер

1. Жас талап.kz.2011 ж «Физика,химия,математика»
2. Физика туралы № 2 2ОН
3. Интернет жүйесі
4. Егемен газеті ҚР мемлекет басшысы 2017

А. Жайықұлы, Н. Қуандықұлы
КМҚК «Геологиялық барлау колледжі»,
Ғылыми жетекшісі – **Ш.А. Касымжанова**, химия-биология пән оқытушысы

АХАТИН ҰЛУЫ КРЕМІНІҢ ҚҰПИЯСЫ

Ұлу шырыш фильтраты корей және жапон тері күтімі өнімдерінің танымал ингредиенті болып табылады. Ұлу шырышы бар крем белсенді ингредиенттерді тері тіндеріне мицеллярлық құрылымдық жеткізуге,сіңіруге негізделген. Косметологияда арнайы өсірілген ұлулар қолданылады. Олардың құпиясында рекордтық мөлшерде коллаген, эластин және табиғи антисептиктер бар [3].

Нәтижесінде ұлулардың 2 түрлі шырышты бөлетіні белгілі болды. Біріншісі қозғалу процесінде. Екіншісі – қалпына келтіру процестеріне жауап береді, өсуге, қабықтың қалпына келуіне ықпал етеді, дененің зақымдануын жояды [4]. Соңғысы косметология саласындағы ең маңызды жаңалық болды. Кейінгі зерттеулердің нәтижелері бойынша моллюсканың шырышында адам терісіне жақсы әсер ететін муцин протеині, лектиндер, гиалурон қышқылы, аллантоиндер бар екені анықталды. Кейіннен ұлулардан жасалған косметика Кореяда жаппай шығарыла бастады [2]. Ахатин ұлуын зерттеу 2017-2018 жылы дене құрылысының ерекшелігімен танысу,ал 2018-2019 жылы шырышының химиялық құрамын зерттесек, 2019-2020 жылы ұлудың массажының пайдасы мен крем алу жолдарын,ал 2021-2022 оқу жылында крем алу және кремнің құрамын зерттеуді қолға алдық [5].

Зерттеу бөлімі

1. Ахатин ұлуы шырышынан крем алу

Реактивтер мен материалдар: қатты май (қой майы) глицерин, 10% натрий гидроксиді ерітіндісі, тазартылған су, шырыш, этил спирті,араластырғыш, электр плиткасы, химиялық стакан, шыны таяқша. Қажетті мөлшердегі шырыш сығындысы сыйымдылығы 200 мл химиялық стаканға салынып, глицерин, спирт қосып, біртекті жүйе алынғанша араластырады. Содан кейін гель түзетін агент кішкене бөліктерде (қой майы) үздіксіз қарқынды араластыра отырып, стаканға енгізіледі. 10% NaOH ерітіндісін қосу арқылы pH мәні 6,0-8,5 болу қажет. NaOH ерітіндісі кішкене бөліктерде енгізіледі және мұқият араластырылады [1].

Қорытынды:Алынған крем иіссіз,жұмсақ,теріге тез сіңеді.

2. Сатылымдағы ұлу кремінің ылғалдылық пен құрамындағы ұшқыш компоненттерді анықтау

Реактивтер мен құрал-жабдықтар: крем үлгісі, таза күйдірілген құм,кептіру шкафы, аналитикалық таразы, бюкстар, шыны таяқша.

Күйдірілген құмды шыны бюкске 1/3 толтырып, аналитикалық таразыда шыны таяқшамен өлшейді. Содан кейін 2-4 г зерттелетін кремді құтыға салып, қайтадан өлшейді. Құм мен крем қоспасын мұқият араластырғаннан кейін бюксті шыны таяқшамен бірге пешке орналастырылады және тұрақты салмақ болғанша 100-105° С температурада сақталады [1].

Ылғалдылық пен ұшқыш заттардың мөлшері формула бойынша есептеледі:

$$X = \frac{m_1 - m_2}{m} \cdot 100 = (61{,}9612-60{,}9428) \times 100 / 2 = 50{,}92\%$$

Қорытынды: Кілегейдің белсенді заты - өзін-өзі емдеу қабілеті бар муцин. Тері тініне еніп, препарат нәрлендіреді, сыртқы және ішкі зақымдануды қалпына келтіреді. Ұлу косметикасы өте қысқа мерзімде теріні ретке келтіреді, қабыну мен безеуді емдейді, әжімдерді азайтады және өңін жақсартады.

Әдебиеттер

1. Андрюхова М.В. Технология парфюмерно-косметических продуктов Лабораторный практикум Минск – 2018.
2. Зенкевич Л.А. Беспозвоночные / Л.А. Зенкевич. М.: Просвещение. – 1968.
3. Қайымов Қ. Қызықты зоология. Алматы, «Мектеп». – 1974.
4. Хроков В. Ұлулар әлемі. Алматы, «Қайнар», 1984.
5. Суворова П.И. Лечебные свойства Ахатина, «Здоровья». – 2007 – № 12

О.Е. Никитенок
КГУ «СОШ № 35 город Семей
Научный руководитель – **И.К. Исмаилова** учитель химии,
магистр педагогических наук по специальности «Химия»

ХВОЯ СОСНЫ ОБЫКНОВЕННОЙ КАК ИСТОЧНИК ВИТАМИНА С

В настоящее время в классе хвойных рассматриваются от 6 до 8 семейств с общим количеством родов 65-70 и 600-650 видов. Распространенны хвойные деревья в умеренных областях Северного и Южного полушарий.

Актуальность данной работы состоит в том, чтобы предложить в качестве дополнительного источника витамина С хвою сосны, наличие которого можно доказать качественными реакциями на данный витамин.

Методами данного исследования выступают анализ научно-исследовательской литературы, химический эксперимент на основе качественных реакций на витамин С.

В связи с избранной темой была сформулирована **цель** исследования: изучить лечебные свойства сосны обыкновенной.

Обнаружение витамина С в настое хвои сосны

Качественное определение витамина С проводили с помощью качественных реакций, предварительно приготовив витаминный настой хвои сосны, хвоя была собрана в сосновом бору, на площади, в центральном парке. Аскорбиновая кислота легко вступает в окислительно-восстановительные реакции.

Ход эксперимента: обнаружение витамина С проводят в настое хвои. В качестве образца для сравнения использовали раствор медицинского препарата аскорбиновая кислота.

<u>Опыт 1.</u> К 1 мл раствора перманганата калия добавляем по каплям исследуемый раствор. Обесцвечивание подтверждает наличие витамина С. <u>Опыт 2.</u> К 1 мл раствора йода добавляем по каплям исследуемый раствор. Обесцвечивание подтверждает наличие витамина С. <u>Опыт 3.</u> К исследуемому раствору добавляют 1 мл раствора нитрата серебра, при этом на стенках пробирки появляется серебро, что подтверждает наличие витамина С. <u>Опыт 4.</u> В пробирку вносят 10 капель витаминного раствора, добавляют 2 капли 10%-ого раствора гидроксида натрия и одну каплю 5%-ого раствора железосинеродистого калия. Содержимое пробирки хорошо перемешивают и

прилипают 6 капель 10%-ого раствора соляной кислоты и 2 капли 1%-ого раствора хлорида железа. Выпадает осадок берлинской глазури.

В пробирке аскорбиновая кислота в щелочной среде восстанавливает железосинеродистый калий (гексацианоферрат (III) калия, красная кровяная соль) – $K_3[Fe(CN)_6]$ до железистосинеродистого (гексацианоферрат (II) калия, желтая кровяная соль) – $K_4[Fe(CN)_6]$. Желтую кровяную соль, как продукт реакции, обнаруживают раствором хлорида железа (III) в кислой среде с образованием берлинской глазури.

Аналогичные опыты были проведены с аскорбиновой кислотой. Были получены те же результаты.

Результаты эксперимента:

В настое хвои сосны содержится витамин С. Проведенные опыты подтверждают эффективность использования настоев из хвои в качестве витаминного препарата.

В 100 г сырой хвои содержится – более 1 мг витамина B_1, B_6, 4 мг витамина РР и около 250-260 мг витамина С наиболее подходящими для приготовления витаминного настоя являются одногодичные ветки сосны. Препараты хвои сосны обладают целым рядом полезных медицинских свойств.

Литература

1. Государственный доклад о состоянии окружающей среды Республики Коми в 2013 году, Сыктывкар, 2014.
2. Жизнь растений (в 6-и томах) / ред. Грушвицкий И.В., Жилин Н.Г. – Т.4. – 448 с.
3. Ивченко С.И. Книга о деревьях / С.И. Ивченко. – М.: Лесная промышленность, 234 с.
4. Липин П.В.Лекарственные растения Севера: Использование в народной медицине и быту / П.В. Липин, В.В. Нагаев. – Сыктывкар, СГУ 1993. – 108 с.
5. Маркаров А.М. Физиология растений в опытах / А.М. Маркаров, Г.А. Воробейков, В.Н. Бредихин. – Сыктывкар, КГПИ, 2008. – 16 с.
6. Мартыненко В.А. Таежная аптека / Мартыненко В.А., Котелина Н.С., Дулесов К.Н., Лащенко А.Н. Сыктывкар: Коми книжное издательство, 1980. – 64 с.
7. Ужегов Г.Н. Животворные источники (Лекарственные растения России) / Г.Н. Ужегов Ростов-на-Дону: Фенис. 1996. – 608 с.

Интернет-ресурсы:

8. http://www.kazedu.kz/referat/63596
9. http://indasad.ru/lekarstvennie-rasteniya/golosemennie-rasteniya-poleznie-svoystva-efedri-i-ginkgo

№ 2 СЕКЦИЯ: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

А.Ж. Меделханова, Д.Г. Смагулова
Семей қ. «№ 4 жалпы орта мектеп» КММ
Ғылыми жетекшілері – **М.М. Болсымбаева ,М.Б. Джаркынбаева**
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері

ҚАБДЕШ ЖҰМАДІЛОВТЫҢ «ТАҒДЫР» РОМАНЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КОД

Қабдеш Жұмаділов XIX ғасырдың соңғы кезеңіндегі шекара бөлінісін арқау еткен “Тағдыр” романы үшін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығын иемденді.

Қ. Жұмаділовтің “Тағдыр” романы қазақ халқы басынан кешірген ауыр бір кезең – екі империяның алаштың ата қонысы болған сайын даланы екіге бөліп, шекара сызығын жүргізген кезеңін арқау еткен [1]. Шығармада қазақтың ұлттық салт-дәстүрлеріне (келін түсіру, қыз айттыру) байланысты сюжеттер ұлттық болмыста көрініс тапқан. Мұндай эпизодтарда қазақ елінің тұрмыс-салттық, әдет-ғұрыптық көзқарастары мол көрініс тапқан. Әсіресе, үйлену тойына байланысты қыз ұзату, ұрын бару, есік көру, беташар, киіт кигізу т.б. әдет-ғұрыптар жан-жақты бейнеленген.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: ұлттық жаңғыру» атты мақаласында санамыздың ісімізден озық жүруінің маңыздылығын атап, жүйелі түрде талдап көрсеткені баршамызға аян[3]. Ұлттық код дегеніміз не? Қазақтың ұлттық коды деп қазақ халқының жаратылысын, табиғатын, рухани бітімін, өмір салтын айқындайтын белгілерді айтқан жөн шығар.

Қабдеш Жұмаділов романды жазу барысында өтіп кеткен тарихи оқиғаларды баяндаушы ғана емес, тарих қойнауына терең көз жүгірткен ойшыл дәрежесіне көтерілген Бұған дәлел ретінде ерекше суреттелген оқиға – Мәмбет елінің адамы Отыншы бидің асы [5]. Қазақта өлген адамға арнап ас беру – ертеден келе жатқан дәстүр. Ас беру – біріншіден, өлген адамның аруағына деген құрмет болса, екіншіден, елдің елдігін танытатын құбылыс. «Ас пен тойға бару дегеніңіз – ет жеп, қымыз ішіп қайту емес, ел көру, жұрт тану болмақ... Осы бастан сөздерін тыңдап, көмейін көріп таныса бер... Ертең сенің алысатын да, аңдысатын да адамдарың солар болады» деген Керімбай сөзінің астарында тағылымы мол мән байқалады. Осы эпизодта халқымыздың салт-дәстүрі, наным-сенімі, рухани болмысы кеңінен ашылған. Ас үстіндегі ел ақсақалдарының өзін-өзі ұстау, сөйлеу мәнері, жоқтау айту, ат жарысы, балуандар күресі т.б. ұлттық салт-дәстүрлер романда өзінің өрнегін тапқан. Жазушы романдарында халық өмірін суреттеуде оның салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, этнографиясын қамтып отырады. Бодандық қамытын кисе де, халқының ұлттық болмысын, рухани дүниесін жоғалтпағандығын көрсетеді. Қабдеш Жұмаділов қазақ дәстүрінен орын алған екі әйел алуды, бәйбіше мен тоқалдың арасындағы қарым-қатынасты күндестікке, бақталастыққа әкеліп тіремей, адамдық қасиеттерді зерделеу негізінде таныта алған. Бұл да жазушының өзіндік қолтаңбасын, жаңаша пайымын білдіреді [2].

Сан ғасырдан бері халқымызбен жасасып келе жатырған әдет-ғұрып, салт-дәстүріміздің қолданысына мүмкіндігінше қанық болғанымыз дұрыс. Жақсы жарасымын тапқан салт-дәстүрлер қазақ халқының пайым-түсінігімен, психологиясымен, тектілігімен астасып жатыр. Салт-дәстүр – ел өмірімен біте қайнасып кеткен рухани және мәдени азық. Біздің халқымыз өз ұрпақтарын қасиетті салт – дәстүрмен, өнегелі әдет-ғұрыппен, ырым-тыйыммен тәрбиелеп, ұлағатты ұл мен инабатты қызды теріс жолға түсірмей тәрбиелей білген.

Ойымызды қорытындылай келе, елімізде салт-дәстүрімізді насихаттайтын игі іс-шаралардың жалғасын тапқанын қалаймыз. Жас ұрпақты ұлтжандылыққа тәрбиелейтін дәстүрлеріміздің ғұмыры ұзақ болғай! Құндылықтарымыз бен озық дәстүрімізді табысты жаңғырудың алғышартына айналдыра білу. Осы орайда, өткеннен сабақ алып, болашаққа нық қадам басуымыз бен, тағылымы терең жүйелі ойды қалыптастырар, еңбектері бізге мирас болып қалған асыл мұра.

Бала тәрбиесіндегі үлкен рөл атқаратын ата – бабаларымыздан қалған, қолданыстан шыққан көне салт – дәстүрлеріміз балаларға арналған суретті кітаптарда, мектеп оқулықтарында, отбасына арналаған бағдарламаларда көптеп шығарылса деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

1. Жұмаділов Қ. «Тағдыр» романы. «Жұлдыз» журналы № 5, 1988 жыл. – 6-82 бет.
2. Нұрғали Р. «Сөз өнерінің эстетикасы». Кітап. Астана, «Елорда». – 2003 жыл.
3. Н.Ә. Назарбаев «Болашаққабағдар: руханижаңғыру» аттымақаласы. – 2017 жылғы 12 сәуір
4. https://adebiportal.kz/kz/

Н. Гадылова

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **А.М. Кунанбаева**, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, лингистика магистрі

ҚАЛАМГЕРЛЕРДІ СҰХБАТТАРЫ АРҚЫЛЫ ТАНУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі кезде эстрада мен кинonың, шоу бизнес жұлдыздарымен жүргізілетін сұхбаттарды, олар туралы жазылған мақалаларды көпшілік үлкен қызығушылықпен оқиды. Ал менің құрбыларым қаламгерлердің жылдар мен сандарға, әр түрлі қиын атауларға толы кейде өзіміз жете сезінбейтін заман туралы оқу кейде қызықты бола бермейді. Қаламгердің көркем туындыларын оқи отырып, біз оның өз өмірбаянын тасада қалдыратын сияқтымыз. Біз бұл жұмысымызда қаламгерлердің өміріне қатысты деректерді түрлі мақалалары мен сұхбаттары арқылы тануды Әбіш Кекілбайұлына байланысты жүргізілген зерттеу негізінде ұсынамыз.

Уикипедия – ашық энциклопедиясында «Әбіш Кекілбайұлы 1939 жылы 6 желтоқсан күні Маңғыстау облысы, Маңғыстау ауданы (бұрынғы Гурьев облысы), Оңды ауылының Мырзайыр деген жерінде туған» [1] деген мәлімет берілген.

«Менің екі әпкем, бір қарындасым болды. Үш қыздың ортасында өскендіктен бе, ұрда-жыққа үйір емес, ұяң бала болыппын. Әкемнің мен дегенде жаны қалмайды екен. Сонысын білген құрдастары ол жұмыста жүргенде мені үйлеріне алып кетіп, жасырып қояды екен. Әкем үйден үй тастамай ел ақтап іздеп жүргенде, бөтен үйде қыңқ демей, уілдеп күліп отыра береді екем» [2].

Қаламгердің осы сұхбатынан отбасындағы жалғыз ұл және тентек болмағынан білдік. Әбіш ағаның ең алдымен отбасының махаббатына бөленіп өскенін сезіндік.

«Көзімізді ашпай жатып, соғысқа ұрындық. Әкеден айрылдық. Бомбылауды көрдік»,- [3] деп сұхбат беріпті. Осы сөзіндегі «бомбылауды көрдік» дегені бізге күтпеген мәлімет болды. «Үш жасымыздағы кезімде үйіміздің іргесіне бомба түсті. Сталинград түбінен келген фашистер теңіз асып келіп, біз тұратын Таушық атты шағын шахтерлер кентін бомбалады. Сәске шамасы еді. Кенет әлдене гүрс ете қалды да, үйдің ығында отырған біздер анадай-анадай жерге ұшып-ұшып түсіппіз» [2] деп бала кезіндегі адам шошынарлық оқиғаны толықтыра баяндайды. Қаламгердің сөзін растайтын «... майдан шебі Қазақстанға жеткен жоқ. Бірақ майданның жақын келуі оның батыс облыстарының өміріне өзінің әсерін тигізді. 1942 жылдың қыркүйегінде олардың территориясына әскери жағдай жарияланды» [4].

Ұлы Отан соғысы Әбіш ағаны осылайша әкесінен, балалық шағынан айырып, қорқынышқа бөлеген екен.

Әзірге жас болсақ та осы еліміздің өркендеуіне қалай үлес қоссақ болады деген ой бізді де мазалайды. Осы сауалдың жауабын да Әбіш ағадан тапқандаймын. «Қолыңа тиген пұшпағыңа ие бол, көп қамы жолындағы ортақ теріні бірге илес» [5]. Біздің қолымыздағы қазіргі пұшпақ ол – оқу. Иә, біз оқуымызды үздік оқып, көп іздену арқылы ел ертеңінің жарқын күндеріне үлес қосады екенбіз.

Әбіш Кекілбайұлының басынан кешкен қызықты оқиғалары, қиын сәттерде шешімін тапқан істері, тығырыққа тірелгенде қолдау көрсеткен жанашыр жандары туралы оқып-білу санамызда өшпестей орын алғаны анық. Білімді де білікті маман, елін сүйетін азамат, ең бастысы жақсы адам болу үшін де ол кісінің өз аузымен айтылған естелік-әңгімелерінің әсері, істеген істерінің жеңістері бізді де жаңа ұмтылыстарға қанаттандырады. Ата-әжелерімізден естіген ертегілермен қоса біздің санамызды Әбіш Кекілбаев сияқты біртуар тұлғаның көрген білгені, оқыған-түйгені нәтижесінде айтылған қанатты сөздері де тәрбиелеу керек деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

1. Уикипедия – ашық энциклопедиясы.
2. «Еркіндік дегеніміз – ешкімнің күштеуінсіз өзіңді өзің қадағалайтын қатаң жауапкершілік» // Кекілбайұлы Ә. 14-том. – Алматы: Жазушы, 2011. – 352 бет.
3. «Намыстың сөзін сөйлейік» // Кекілбайұлы Ә. 14-том. – Алматы: Жазушы, 2011. – 352 бет.
4. Қазақстан тарихы (ХХ қасырдың басы – бүгінгі күнге дейін). Жалпы білім білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық/ М.Қозыбаев Алматы: Мектеп, 2013. – 296 бет, сур.
5. «Қазіргі адам – нарықтық құндылық» // Кекілбайұлы Ә. Шығармаларының жиырма томдық толық жинағы. 11-том. – Алматы: Жазушы, 2011. – 368 бет.

П.Н. Төлеутай

«Т. Хасенұлы атындағы орта мектебі» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Г.К. Жармагамбетова**, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

ТҰРЛЫҚАН – ТАБИҒИ ДАРЫНДЫ, СЫРШЫЛ АҚЫН

Жергілікті ақын-жазушыларымыздың өмір жолдары мен шығармашылығын қоғамға таныту біздің міндетіміз. Өз өлкемізден шыққан талай ғұламаларымыз бар. Сол тұлғаларымыздың бірі, зерттеуді қажет етіп, тарих қойнауында жатқан – Тұрлықан Қасенұлы. Ақын, публицист Тұрлықан Қасенұлы 1902 жылы Семей облысы, Қандығатай болысы, Қапанбұлақ ауылында Теректі дейтін жердегі ата қыстауында дүниеге келген. Туысынан зерделі ол зерек болып, әкеден өнеге алып, қисса-дастандарға жақын болып өседі. Сегіз-тоғыз жасынан ауылдық мектепте оқып, білім алады. Тұрлықан Семейге келіп, мұғалімдер даярлайтын сегіз айлық курсқа оқуға түседі. Курсты бітірген соң ауыл мектебінде мұғалімдік қызмет етеді. Кейіннен Семейдегі қазақ педтехникумына оқуға түсіп, техникумда үш жыл оқиды. Отбасы жағдайына байланысты қатар жұмыс істеуге тура келеді. Сөйтіп, Аягөзде аудандық оқу бөлімінде инспектор қызметін атқарып, Семей қаласына жол тартып, «Школа колхозной молодежи» дейтін мектептің директоры болып сайланады.

Белгілі Абайтанушы, әдебиетші – ғалым, мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, профессор Қайым Мұхамедқанұлымен де тығыз байланыста болғанын аңғаруға болады. Ол Тұрлықан Қасенұлы туралы «Менің ұстазым» атты естелігінде бөліскен еді. Онда былай делінген: «Мен бесінші классқа оқуға түстім, мектеп директоры Тұрлықан Қасенұлы. Ол нағыз өнегелі ұстаз еді. Менің келешекте қолына қалам алып, әдебиет жолына түсуіме игі әсер еткен көп тағылым алған, алғашқы ұстазым Тұрлықан ағамыз болды. Одан екі жыл сабақ алдым, сол екі жыл бір үйде тұрдық» дейді. Тұрлықан ақын Семей қаласынан ауысып, Көкпекті оқу бөлімінің бастығы қызметіне тағайындалады. Еңбек жолымен бірге Тұрлықан ақынның кесек туындылары жарық көре бастайды. Осы кезеңде Шығыс Қазақстан облыстық жазушылар одағына келе салып, қабілетті ұйымдастырушы, қайраткер Тұрлықан облыстағы ақын-жазушылардың басын қосып олардың күшімен әдеби журнал шығару мәселесін қолға алады. Нәтижесінде «Еңбек» атты журнал шыға бастайды. Облыстық жазушылар ұйымын Тұрлықан басқарып тұрған жылдары Қазақстан Орталық Партия Комитетінің бірінші хатшысы Мерзоян болатын. Осы қазақ зиялыларын қуғындау күшейіп Әуезов, Кемеңгеров, Жұмабаевтар ұлтшыл ретінде сотталып, алды Сібірде айдауда еді. Бұл науқан Тұрлықанды да айналып өткен жоқ. Есіл ер содан бері қайтып туған топырағын басқан жоқ. Екінші дүние жүзі соғысы кезінде – 1942 жылы Төменгі Тагильде өкпеге жабысқан науқастан мезгілсіз көз жұмды.

Тұжыра айтсақ, ақын туындылары кең ауқымды заман мәселелерін қозғауда көркемдік ізденістермен, өзіне тән суреткерлік ерешелігімен байыпталады. Оның шығармаларының ұлттық поэзиямызды дамытудағы орны, көркемдік ізденістерінің орны айқын. Сонымен Тұрлықан Қасенұлының – қазақ әдебиетінің тарихында ақындық қуатымен, әншілік қасиеттерімен айрықшаланған, халқымыздың белгілі бір кезеңдегі рухани өміріне өз тарапынан игілікті ықпал жасай алған, соңына мол әдеби мұра қалдырған шығармашылық тұлға болғандығына көз жеткіздік. Қазақ әдебиетінің ұлттық – тарихи ерекшелігі, тек өзіне ғана тән қайталанбас, дара сипаты осындай өнер иелерінің шығармашылығымен тығыз байланысты.

Бүгінде ұрпақтары еліміздің қалаулы көрнекті азаматтары. Ұлы Болаттың баласы Дәулет Тұрлыханов — грек-рим күресінен қазақстандық және бұрынғы кеңес одағының палуаны. Осы күні өзім оқып жатқан мектеп осы ұлы тұлға Тұрлықан Қасенұлы атымен танылып жүр. Және де осы ұлы адамға арналған мектептің мұражайы бар. Ол жерде осы Тұрлықан Қасенұлының еңбек жолы өмір тарихы ерекше көрсетілген.Ұлттың, жас ұрпақтың сауат ашуына өзіндік үлес қоса алған ақын-ұстазымыздың есімі ел есінде. Тұрлықан Қасенұлының еңбегін жаңғырту бізге міндет, сізге өнеге.

Әдебиеттер

1. Қ. Мұхаметханұлы «Тұрлықан ақын»
2. Е. Қуандықов «Негізі бар жоғалмас»
3. А.С. Еспенбетов «Тұрлықан Қасенұлы – ақын, ағартушы, қайраткер» 2002 жыл.

Б. Еділқызы
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО ВКО
Научный руководитель – **А.Н. Искаков**

ПРОБЛЕМА ВЛАДЕНИЯ КАЗАХСКИМ ЯЗЫКОМ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ. ПУТИ РЕШЕНИЯ

Чем же является Казахский язык? Прежде всего, это язык государственного управления, действующий во всех сферах общественных отношений на всей территории государства Казахстана, если смотреть с точки зрения законодательства. Но все мы знаем, что наш родной язык это не просто способ коммуникации, это величайшее богатство нашего народа. Благодаря языку человек понимает роль собственного народа в минувшем и подлинном, приобщается к культурному наследству, к прогрессивным процессам духовного развития общества и цивилизации. Но понимает ли это наше молодое поколение? Многие ли понимают өзінің Ана тілі? 90,5 процента жителей Казахстана разговаривают на казахском языке, по крайней мере так считают в комитете языковой политики. Это официальная статистика опубликованная в программе по реализации языковой политики на 2020-2025 годы [2]. Однако мне лично захотелось узнать, сколько людей я встречу, которые не говорят на родном языке и узнать причины незнания. Мною был проведен опрос людей в популярных социальных сетях, где зарегистрирован большой процент молодежи нашего государства (VK, instagram и Whatsapp). В исследовательской работе приняли участие 23 персоны. В ходе опроса им необходимо было ответить на 1 вопрос с выбором ответа и на 2 развернутых вопроса.

1) Владеете ли вы казахским языком? оцените по шкале

5 (да. свободно разговариваю и понимаю)

4,5-4 (Наполовину. понимаю, но есть трудности в общении)

3-2 (не совсем хорошо, что-то понимаю, а что-то нет. Проблемы с лексикой)

1 (нет, не понимаю и не разговариваю)

2) Если вы недостаточно владеете казахским языком/не знаете его, опишите проблему/причину этого.

3) Важность казахского языка в современном мире в вашем понимании

Опрос показал следующие результаты: 9 из 23 участников, что составляет 39,1% от общего количества опрошенных, отлично владеют казахским языком. 7 из 23 участников, что составляет 30,4% от общего количества опрошенных, владеют языком наполовину. Такая же статистика у ответа B, 7 из 23 участников не совсем хорошо владеют языком. И ни 1 не ответил, что полностью не знает казахский язык. Далее идут, развернутые ответы на вопросы.

1) Если вы недостаточно владеете казахским языком/не знаете его, опишите проблему/причину этого.

Из 14 вопросов, самыми распространенными причинами плохого знания языка были: низкий стимул изучения, система образования. На 3 вопрос, были воодушевляющие ответы, такие как: “наш язык умирает, если мы не будем уважать свой язык и не понимать на родном нашем языке, то этого надо стесняться”, “ сохранение культуры” и т.п. Однако, были и ответы и такого плана:”В принципе он не особо важен” “..но в перспективе большое значение он не имеет”.

Таким образом, анализ анкет показал, что среди молодежи все таки есть мнение о том, что казахский язык не важен, как раз таки из-за непонимания роли, отсутствия желания и должного уровня патриотизма. Что же мы, растущее поколение, можем сделать для сохранения нашего наследия?

В первую очередь, мы должны понимать, все основные качества человека формируются в семье, ведь семья это маленькое общество. Воспитание-основа национального сознания. Мы должны быть примером для нового растущего поколения и не дать внешним факторам оказывать влияние на самосознание. Так как мы живем в эпоху технологий и социальных сетей, данную возможность можно также повернуть в сторону прогресса нашего языка [3].

Благодаря большому вкладу в мультимедиа отечественного происхождения на родном языке совмещая с тенденциями нашего времени, молодежь сможет проявить больший интерес к изучению языка. Также, я предлагаю скорректировать содержание в учебных пособиях, на те темы, которые интересны для современного поколения, создав опрос.

Литература

1. https://adilet.zan.kz/
2. https://ru.m.wikipedia.org/
3. https://dic.academic.ru/

А. Серікханқызы
«№ 1 Ақшәулі ЖОББМ» КММ, ШҚО, Аягөз ауданы
Ғылыми жетекші – **С.Т.Смаилова**, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ «ЖАСТАРҒА» ӨЛЕҢІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР

Осы жоба арқылы Шәкәрімнің «Жастарға» өлеңінің мазмұнын, идеясын айқындап түсіндіру, ақын өлеңінің табиғатын, тақырыптық-көркемдік мазмұнын ашуды басты назарда ұстадық. Адамзат баласына, әсіресе жас ұрпаққа аса қажет ұлттық, рухани байлық қажет-ақ. Ал Шәкәрімнің өлеңдері, соның ішінде «Жастарға» өлеңі – жастар тәрбиесінде басты назарға алар шығарманың бірі.

Шәкәрім жамандық пен қоғамдағы кемшілікті әшкерелеумен ғана шектелген жоқ, ұстазы секілді айналасындағыларға бағыт-бағдар сілтеуші де бола білді. Қараңғы халықтың кемшілігін бетіне баса бергеннен гөрі, шығар жолды көрсету керектігін жақсы түсінді. Тығырықтан шығар жол қайдан табылмақ? Әрине,Абайдан! Шәкәрім Абайдан үлгі алуға шақыруды жөн көрді. «Жалыналық Абайға,жүр,баралық!» – дейтіні де сондықтан.

Жастар – қоғамымыздың жүрек дүрсілі, өзегі. Есігінен енді аттап отырған жаңа ғасырда ұлтымыздың өсуі де, өшуі де осы жастарға тікелей байланысты. «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деп атамыз қазақ айтқандай, бүгінгі жастар елдің болашағы екеніне бәріміз кәміл сенімдіміз.

Арсыз, арам айланы тастасалық!
Адал іске талаппен бастасалық!
Неде болса білімді ізденелік!
Надандықпен біржола қастасалық, - деп, ақын жастарға қазіргі жастар бейнесін сезгендей орынды ақыл айтады. .

Кел,жастар, біз бір түрлі жол табалық,
Арам, айла,зорлықсыз, мал табалық.
Қанша айтқанмен өзгенің бәрі надан
Жалыналық, Абайға, жүр, баралық – деп бар мәселенің шешімі келер ұрпақ, ертеңгі күннің қалай болары жастардың еншісінде екенін түсініп, оларды Абайдың нәрімен сусындауға шақырды. Осы бір өлеңі арқылы ол Абайды қазақ баласы ішіндегі ең биігі деп бағалайды.

Тәуелсіз мемлекеттің іргетасын қалаушы «Сенде бір кірпіш дүниеге,кетігін тап та бар қалан», – деп Абай атамыз айтқандай, Отанымның өркендеп өсуіне бар күш-жігерімді аямаймын.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ, Шәкәрім шығармаларында айтылған Абай бойынан үйренерлік адами құндылықтарды басты орынға қойса,нұр үстіне нұр болар еді.Ұлттың бүгіні мен келешегі-белсенді жастардың қолында.

Әдебиеттер

1. Шәкәрім. Шығармалары. – Алматы: Жазушы. – 1988. – 560 б.
2. Ақпаратдереккөзі: https://massaget.kz/blogs/22211/Шәкәрім
3. Шәкәрім. Ғылыми-педагогикалық журнал. – Семей: СМПИ, Шәкәрімтану ғылыми зерттеу орталығы. – 1 (05) 2007. – 134 б.
4. Шәкәрім. Ғылыми-педагогикалық журнал. – Семей: СМПИ, Шәкәрімтану ғылыми зерттеу орталығы. – 2 (01) 2006. – 134 б.

С. Бірлесханқызы
«Ю. Гагарин атындағы орта мектебі» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Ж.С. Әбілмажинова**, қазақ тілі және әдебиеті пәнінің мұғалімі

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ТӘРБИЕ ҰҒЫМЫ

Халықтың тәлім-тәрбиесінің ғылыми педагогикадан айырмашылығы оның тәжірибелік бағытта екендігінде, сонда халық тәрбиесі дегеніміз – ең алдымен жанұя, одан кейін ортасының берген тәрбиесі екендігі белгілі.

Ақын ағартушы Шәкәрімнің өлеңдеріндегі танымдық көзқарасы жас ұрпақты оқытып, тәрбиелеуге негізделген. Өлеңдері арқылы ақын қыз бала және ұл бала тәрбиесіндегі ата-ана рөлін, еңбек пен білімге деген қызығушылық, сонымен қатар адам өмірінің құндылығы мен маңызын айқындап көрсетеді.

Адам санасына сіңіп, бойына тазалық пен инабаттылық дарытатын көркем шығармалардың тәрбиелік мәні терең. Шәкәрім шығармаларын оқып, талдау арқылы біздер, жас ұрпақ адамгершілік, адалдық, парасаттылық сынды қасиеттерді бойымызға дарытатын боламыз.

«Еңбек жоқ, қарекет жоқ, қазақ кедей,
Тамақ аңдып қайтеді тентіремей» *немесе*
«Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,
Қардың суы сықылды тез суалар», – деп адал еңбек етуге шақырған Ұлы Абай атамыз секілді, Шәкәрім Құдайбердіұлы да еңбек тәрбиесіне ерекше мән бере келіп, өз шығармаларында еңбекті адам бойындағы қасиеттердің ең керектісі деп түсінеді.

Бірлік пен талапты еңбекке салыңдар,
Өнерлі елдерден өнеге алыңдар.
Күндестіктің өзімшіл көзін құртып,
Ұмтылып, ерікті ел болып қалыңдар [1] – деп ақын «Бостандық таңы атты» өлеңі арқылы адамзатты еңбекке баулиды. Оның айтуынша, еріншектік, жалқаулық, өтірік пен өсек, күндестік атаулыны жойып, жақсылыққа бастайтын жол – еңбек деп біледі. Еңбек ету, халқына пайдалы жұмыс істеу – адам баласының ең бір мәртебелі парызы десек те болады.

«Шәкәрім Құдайбердіұлының тәрбие жайлы ойлары» мақаласындағы: *«Заманды түзеудің бірінші шарты – адам баласын түзеу деп түсінген ақын өзінің сынын, ең алдымен, жас буынға қарата айтады. Жеке адамның бойындағы жалқаулық, салақтық, мақтаншақтық, сауатсыздық, арамдық сияқты қисық-қыңыр қылықтарды надандықтың басы ғана емес, бүкіл заманның кеселі деп есептейді»,* – деген сөзін басшылыққа ала отырып, заман көшінен қалыспауға тырысқан біздер, құндылықтар жүйесін бәрінен биік қойып, талмай ізденіп, жаңа бастамаларға бет бұрсақ деймін. [3]

«Жастарға» өлеңінде ақын өзінің ғибратты сөздерін бірінші кезекте жас жеткіншектерге арнайды. Бұл өлеңнің идеясы тұнып тұрған өсиет, ақыл мен нақыл. Ақын өнер, ғылымға жету жолдарын көрсетіп, оқуға шақырады. Ізгілік жолына түсудің, арамдық пен алдаудың, қулық пен сұмдықтың зиянын, білім мен ғылым үйренудің шексіз пайдасын түсіндіреді. [2]

Кел, жастар, біз бір түрлі жол табалық,
Арам, айла, зорлықсыз мал табалық.
Өшпес өмір, таусылмас мал берелік
Бір білімді данышпан жан табалық,
Сақ болалық, бір шоқып, бір қаралық!
Қарауылдар мезгіл ғой, тұр, қаралық!
Жүз айтқанмен, өзгенің бәрі надан,
Ж алыналық Абайға, жүр, баралық! [1] – деген жолдарында ғылым мен білім, адамдық пен азаматтыққа жеткізетін бірден-бір құрал екенін айтып, шәкірттік пен ұстаздық арасын айшықтап көрсетеді. Шәкәрімнің оқу-білімге, өнерге, еңбекке, адамгершілік идеясына көзқарасы үнемі Абаймен үндес келіп отырады.

Өзің біліп біреуге қылсаң жарлық,
Асыл сол – ақыл, білім бойда барлық.
Айла, өтірік, арсыздық өнер емес,
Мен де анаудай болсам деп таласарлық [1] – деп ақын оқырманға ой тастайды. Адамның түзу жолдан таймауы үшін, жан тазалығы мен ар тазалығына ақылдың үнемі көшбастаушысы болып отыруын қалайды.

«Білмекке талап етіп көрейін» деп,
«Шын сөзге көңілімді бөлейін» деп,
«Надан болып қорлықты көргенімше,
Естінің айтқанымен өлейін» [1] – деп толғанып, өз заманының қоғамын сынап, адам бойындағы жағымсыз мінез-құлықтарға жиіркене қарайды, басқаларды да жиіркендіреді.

Зерттей келе, ақын атап көрсеткен «дұрыс жолдан таймау», «ала жіпті аттамау», «білім мен өнерді сүю», «мансапқорлыққа салынбау» т.б. ізгі қасиеттерді оқып отырған жас жеткіншек әр қасиетті ойлана отыра, жақсы тұстарын бойына сіңіріп, байыбына жетуге тырысарын ұғындым. Үйде де, мектепте де осындай тәрбие алған бала болашақта елінің бетке ұстар, халқына қамқор азаматы болып қалыптасатыны хақ.

Рухани бай адамды қалыптастыру оның туған кезінен басталуы керек. Халық арасында «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан, Елбасымыз «Болашақ білімді жастардың қолында»

дегендей, біздің, жастардың бойына жастайынан адамгершілік қасиеттерді сіңіріп, көреген ұрпақты тәрбиелеуде мектептегі білімнің алар орны ерекше деп білемін.

Әдебиеттер

1. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық/А.С.Ақтанова, А.Қ.Жүндібаева, Л.К.Жұмекенова. – Алматы: Атамұра,2018.
2. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10 -сыныбына арналған оқулық / Қ.Алпысбаев, Б.Әбдіғазиұлы, Б.Сманов, Ж.Сәметова, – 3-бас. – Алматы:Мектеп,2014.
3. https://stud.kz/referat/show/10845#&gid=1&pid=29 «Шәкәрім Құдайбердіұлының тәрбие жайлы ойлары»

№ 3 СЕКЦИЯ: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТІЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ № 3: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

М.А. Сагадиева
М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі
Ғылыми жетекшісі – **А.М. Секенова**,ағылшын тілі пәнінің оқытушысы

MODERN WAYS OF LEARNING ENGLISH

Introduction

If anyone says English is a useless language, they'll laugh at it. 55% of Internet information is in English and more than 33% of the world's population speaks English! And you have to admit that English is our future!

Nowadays we very often confront with the fact, that the knowledge of English becomes a vital necessity. Did you know that over two billion people in the world now speak this language? And this figure is ever growing. It's the language of international business and politics. It is the primary language used for most computers and for the inner workings of the Internet. The ability to speak and understand English is mandatory in certain fields, professions and occupations. Learning of foreign language requires a sufficient amount of time and effort. And my goal over the past couple of month has been to find the best way to learn English. In my project I will try to identify the main ways of learning English and some innovations that have appeared recently. In my project I want to show that everyone can find the most effective method and the way of learning English.

The Aim: to introduce information about the modern ways of teaching a foreign language today.

Objectives:

– to introduce digital educational resources on foreign language;
– to investigate the best ways of teaching a foreign language
– To cultivate a sense of tolerance and internationalism, a positive attitude of the individual.

The object of this work is new standards of education using of digital educational resources at the English lessons, and the subject is the best ways of teaching English language in new conditions.

Ways of learning English

Learning English, or any new language, is not as difficult as most people think. There are several ways of learning English. By far the most important factor is how much time you are immersed in the language. The more time you spend with the language, the faster you will learn. It means spending time enjoyable connected to the language you are learning.It means listening, reading, writing, speaking, and studying words and phrases. If you do want to learn the language, take control.

1. Self-study. There are many ways for self-study English. The effectiveness each of them depends on the purpose of language learning and the amount of time devoted to learning.

2. Music. You have to listen to English songs, and if you choose your favorite genre in music, then learning will be a pleasure. In order to understand the songs, you have to listen to the song first, then listen to the song again, this time with the lyrics and the translation and the final time without the text. And you will enjoy the fact that you understand the song in the original without interpreters. 50% of students say that English songs help them learn English, its pronunciation, and new words. There's a lot of slang and idiom in the songs, which is useful.

3. Watch movies or shows. It's the same as music, but here you see the exact picture and you know what it's about. You have to promote your listening skills. And you want to watch it with English subtitles, and even better when you're not watching subtitles and you get it. 10 percent of students admit to having improved their skills by watching various shows and series in the original.

4.YouTube channels. The 21st century is the age of technology. YouTube has a lot of channels that help you learn English. But do they help? Of course! If you can find your teacher! Personally, I have a great deal of help in learning English from channels like English Galaxy and Teacher Tiffany and Venya P**.**

Thus, in this research everyone can conclude that in the present knowledge of English is required. English language is the language of international communication, and many people are faced with this fact daily. In modern world there are many opportunities for learning English. Ultimately there is no right or

wrong way to study language, so think about your personality, the amount of time you're willing to dedicate to language learning and then work out what is suitable for you. Most of all, remember to have fun and enjoy it!

References

1. http://www.pickthebrain.com/blog/learn-foreign-language/
2. http://english-news.ru/sposoby-izucheniya-anglijskogo-yazyka-ix-plyusy-i-minusy.html
3. http://www.bootsnall.com/articles/09-09/10-ways-to-learn-a-foreign-language-that-arent-all-obvious.html
4. http://www.learnenglish-a-z.com/easy-ways-to-learn-english.html

А.О. Сатеков

КГКП «Колледж бизнеса и сервиса»

Научный руководитель – **А.К. Абдрахманова**, преподаватель английского языка

КРИТЕРИИ ОТБОРА ВИДЕОРЕКЛАМЫ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Язык рекламы – это особое явление и особая область исследования массовой коммуникации в рамках современной науки. Его изучают специалисты разных современных научных отраслей: лингвисты, социологи, психологи, экономисты и др. Д.Э. Розенталем и Н.Н. Кохтевым [1] в работе «Язык рекламных текстов» были выделены основные черты, характерные для языка рекламы. Они определяют язык рекламы следующим образом: «Язык рекламы выполняет две коммуникативные функции – информирует и убеждает. Он должен быть литературно грамотным. Его отличают конкретность и целенаправленность – это помогает понять, чем рекламируемый объект отличается от себе подобных. Существует определенная классификация, составленная с учетом категориальных характеристик рекламы в зависимости от канала восприятия информации:

– аудиореклама – радиоролик (слуховой канал),

– визуальная реклама двух видов: графическое текстовое рекламное объявление и рекламный плакат (зрительный канал),

– видеореклама – видеоролик (слуховой и зрительный каналы) [2].

Телевизионная реклама хорошо подходит для обучения дома без присутствия учителя. Часто английское слово вставлено в казахское или русское предложение:

«Представляем новый Tide»; «Old Spice всегда на пределе»; «Мыло сушит кожу, но Dove не мыло»; «Health Life – в жизни главное здоровье».

Также английские фразы можно услышать в звучащих в рекламе мелодиях:

"I am your fire, your desire" (в рекламе бритвы); "…yesterday you told me about the blue, blue sky" (в рекламе напитка). "It's time for gold" (в рекламе стирального порошка).

На основании анализа научных работ и диссертационных исследований О.С. Бобриковой, Л.А. Ворониной [3], Квон Сун Ман [4], Ю.А. Комаровой [5], Ю.А. Макковеевой [6], Т.С. Малышевой [7], А.Е. Чикуновой [8], нами были выделены критерии отбора рекламных роликов для обучения устной иноязычной речи. Под *критерием отбора* мы понимаем такие характеристики материала, которые позволяют говорить о целесообразности или нецелесообразности включения данного материала в учебный процесс. Выделенные нами критерии отбора объединены в четыре группы: методические, дидактические, лингвистические и технологические критерии. Рассмотрим каждую из групп подробнее.

Методические критерии отбора:

1. *Критерий аутентичности.*

При формировании устной иноязычной речи используются аутентичные рекламные ролики, поскольку только аутентичный источник может быть достаточно достоверным как в лингвистическом плане. Из описанных Е.В. Носонович и Р.П. Мильруд [8] содержательных аспектов аутентичности нас, в первую очередь, интересует информативная аутентичность.

2. *Критерий проблемности.*

Учёт данного критерия предполагает, что в содержании отбираемых рекламных роликов должны присутствовать некие ситуации проблемного характера, дальнейшее обсуждение которых имеет как образовательный так и воспитательный потенциал [9]. Наличие проблемной ситуации

побуждает к рефлексии, а рефлексия, в свою очередь, способствует более глубокому проникновению в суть изучаемых явлений.

3. *Критерий соответствия уровню языковой подготовки обучаемых.*

Данный критерий предполагает учёт уровня владения обучающимися иноязычными навыками и умениями. Лингвистическое оформление рекламного ролика должно строго соответствовать уровню языковой подготовки.

4. *Критерий соответствия коммуникативной тематике.*

Вслед за Ю.А. Комаровой мы выделяем данный критерий, суть которого заключается в том, что «видеоряд должен включать в себя эпизоды, которые можно описать или проанализировать, используя корпус лексических единиц определённой коммуникативной темы». Таким образом, названный критерий предполагает соотнесенность аутентичных рекламных роликов с определенной сферой, темой или ситуацией общения, для которых он является репрезентативным. Отбор сфер, тем и коммуникативных ситуаций происходит с учётом требований программы.

К ***дидактическим критериям*** отбора относятся:

1. *Критерий соответствия внеучебным интересам обучаемых.*

Содержание видеоматериала должно быть интересным и личностно значимым, ориентированным на потребности обучаемого. При отборе рекламного материала необходимо учитывать возраст обучаемых, их личные интересы и предпочтения .

2. *Критерий позитивной ценностной установки.*

Данное требование связано с реализацией воспитательной функции образования. Отобранные для использования в процессе обучения рекламные ролики должны соответствовать морально-этическим нормам, что подразумевает отказ от использования видеоматериалов, содержащих элементы насилия, жестокости и безнравственности.

Лингвистические критерии отбора:

1. *Критерий наличия национально-маркированных языковых единиц.*

С учётом названного критерия отбираемый рекламный материал должен содержать языковые единицы любых уровней с социокультурным компонентом содержания.

2. *Критерий языкового эталона.*

В соответствии с этим критерием необходимо отбирать такую видеорекламу, в которой употребление языковых средств соответствует современной социолингвистической норме.

Технологические критерии отбора:

1. *Критерий качества видеоматериала.*

Данный критерий диктует необходимость использования рекламных роликов с хорошими техническими характеристиками: чётким изображением и звуком.

2. *Критерий доступности.*

Учёт названного критерия предполагает отбор рекламных роликов, которые транслируются по телевидению в текущий момент времени или представлены в свободном доступе на различных видеохостингах в качестве видеоархивов.

3. *Критерий временной протяжённости видеоматериала*

По мнению специалистов, подтверждаемому статистическими фактами, учебное видео должно представлять собой видеофрагмент длительностью до трёх минут, которые обеспечивают введение и иллюстрацию лингвистической и паралингвистической информации.

Объём общей выборки рекламных роликов с соответсвующим компонентом содержания составил 25 единиц (11 британских и 14 американских). Очевидно, что добиться полного соответствия рекламного видеоматериала каждому из выделенных критериев крайне сложно. В связи с этим в Таблице 1 мы даём оценку соответствия отобранных рекламных роликов вышеперечисленным критериям и выделяем:

1) группу из 7 фрагментов, удовлетворяющих данным критериям (допускается несоответствие в 1-2 критериям);
2) группу из 9 фрагментов, частично удовлетворяющих данным критериям (допускается несоответствие 3-5 критериям);
3) группу из 9 фрагментов, не удовлетворяющих данным критериям (несоответствие 6 и более критериям).

Специфика рекламного ролика, а также его жанровые особенности располагают к тому, чтобы на основе этого материала выстраивать проблемные задания, которые способствовали бы развитию творческих способностей, поэтому мы настаиваем на необходимости включения личностно-ориентированного этапа в обобщённую методическую модель работы с рекламным роликом.

Таблица 1 – Оценка отобранных рекламных роликов

№	Название рекламного ролика	Методические критерии				Дидактические критерии		Лингвист. кр.		Технологич. кр.		
		Критерий аутентичности	Критерий проблемности	Критерий соответствия уровню языковой подготовки	Критерий соответствия коммуникативной тематике	Критерий соответствия внеучебным интересам обуч.	Критерий позитивной ценностной установки	Критерий наличия нац.-маркированных единиц	Критерий языкового эталона	Критерий качества видеофрагмента	Критерий доступности	Критерий временной протяжённости
Британские рекламные ролики												
1.	British Airways – "A Big British Flashmob"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2.	British Airways – "London 2012 Ad"	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3.	M&M's – "Diamond Jubilee"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4.	McVitie's – "Britain"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5.	Jaguar – "British Villains *Rendezvouz*"	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+
6.	Morrisons – "Christmas Advert 2014"	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+
7.	Sainsbury's – "Christmas 2014"	+	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+
8.	Hovis – "Go on, lad"	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+
9.	Yorkshire Tea – "Everything Stops for Yorkshire Tea!"	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+
10.	Carling – "It's a Boy"	+	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+
11.	British Airways – "To Fly. To Serve"	+	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+
Американские рекламные ролики												
12.	Dodge Challenger – "Freedom"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
13.	Publix – "Head of the Table"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
14.	Coca-Cola – "America the Beautiful"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
15.	Chrysler – "Born of Fire"	+	+	+	-	+	-	+	+	-	+	+
16.	Chrysler – "America's Import"	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+
17.	Publix – "Thanksgiving Commercial"	+	+	+	-	+	-	+	-	+	+	+
18.	Jeep – "Beautiful Lands"	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+
19.	Budweiser – "We'll Never Forget"	+	-	+	-	+	+	+	-	-	+	+
20.	Jeep – "The Things We Make, Make Us"	+	-	+	-	+	+	+	-	-	+	-
21.	Stove Top – "The Pilgrim"	+	+	+	-	+	-	-	-	+	+	+
22.	Stove Top – "Pilgrims Give Thanks"	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+
23.	Budweiser – "We'll Never Forget"	+	-	+	-	+	+	-	-	-	+	-
24.	Geico – "Christopher Columbus"	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	+
25.	GE – "Columbus"	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	+

	Рекламные ролики, удовлетворяющие выделенным критериям		Рекламные ролики, частично удовлетворяющие выделенным критериям		Рекламные ролики, не удовлетворяющие выделенным критериям

Литература

1. Розенталь Д.Э., Кохтев Н.Н. Язык рекламных текстов. М.: Высш. шк., 1981. – 125 с.
2. Карамышева, Т.В. Уроки французского языка: пособие для преподава- телей [Текст] / Т.В. Карамышева. – СПб.: Каро, 2001. – 238 с
3. Воронина Л.А. Формирование социокультурной компетенции при обучении устно-речевому общению на корейском языке на основе видеосюжетов (на начальном этапе обучения в неязыковых вузах): дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Л.А. Воронина. – СПб., 2004. – 254 с.
4. Квон Сун Ман. Лингвометодический потенциал рекламных текстов и его использование при обучении русскому языку иностранных учащихся: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Квон Сун Ман. – Москва, 2006. – 25 с.
5. Комарова Ю.А. Дифференцированный подход к обучению устному монологическому высказыванию при помощи видеоматериалов студентов на начальной ступени обучения языковых факультетов педагогических вузов (на материале английского языка): дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю.А. Комарова. – Санкт-Петербург, 1994. – 261 с.
6. Макковеева Ю.А. Развитие иноязычной социокультурной компетенции у студентов языковых вузов на основе аутентичной аудитивной и аудиовизуальной музыкальной наглядности: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю.А. Макковеева. – СПб., 2007. – 24 с.
7. Малышева Т.С. Формирование социокультурной компетенции студентов лингвистических вузов посредством аутентичных видеоматериалов (начальный этап, 2 курс): автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.С. Малышева. – Нижний Новгород, 2012. – 24 с.
8. Квон Сун Ман. Лингвометодический потенциал рекламных текстов и его использование при обучении русскому языку иностранных учащихся: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Квон Сун Ман. – Москва, 2006. – 25 с.
9. Малышева Т.С. Формирование социокультурной компетенции студентов лингвистических вузов посредством аутентичных видеоматериалов (начальный этап, 2 курс): автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.С. Малышева. – Нижний Новгород, 2012. – 24 с.

№ 4 СЕКЦИЯ: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 4: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

С.С. Сальников
КГКП Электротехнический колледж г. Семей
Научный руководитель – **Н.Л. Гидулян** преподаватель общественных дисциплин

СЕМИПАЛАТИНСК – ТЫЛ ФРОНТА

С первых дней многие предприятия нашего города приступили к выполнению специального задания военного командования под лозунгами «Все для фронта!», «Все для победы!».

23-26 июня 1941 года состоялись многолюдные митинги на судоремонтном заводе, фабрике первичной обработки шерсти, шпалопропиточном заводе, мясокомбинате, кожзаводе Семипалатинска, на станции Семипалатинск, селекционной станции и других предприятиях города.

На трудовую вахту встал, в числе первых в городе, коллектив мясоконсервного комбината. В сентябре 1941 года был введен в эксплуатацию цех по производству «Суп-пюре», а также налажен выпуск сухого гуляша-продуктов, так необходимых бойцам в фронтовых условиях.

За годы войны Семипалатинский мясоконсервный комбинат дал фронту и стране 103470 т мяса, 20 тысяч т колбасных изделий, 100 млн. банок консервов, 18344 т пищевых концентратов, на 18 млн. руб. медицинских препаратов, 193500 овчин для полушубков. А со 2 ноября 1944 года комбинат стал производить лекарственные препараты.

После начала войны на семипалатинском судоремонтном заводе прошли обучение около 100 женщин. Они овладевали навыками кочегаров, формовщиков и мотористов.

Для нужд фронта готовили продукцию судоремонтный завод, кожевенный комбинат, артель имени Крупской, и ряд других. Город шил шинели, гимнастерки, ватные брюки.

4 октября 1941 года за 4 месяца войны по неполным данным в области собрано свыше 26 тыс. пар валенок, 30 тыс. шапок-ушанок, 11 тыс. ватных курток, 12 тыс. ватных шаровар, 25 тыс. овчин, 117 тыс. кг шерсти.

Осенью 1941 года в город стали поступать эвакуированные предприятия: Осташковский кожевенный завод из Калининской области, Киевская обувная фабрика «Большевичка Украины».

В ноябре из Донбасса была эвакуирована швейная фабрика имени Володарского, которая благодаря самоотверженному труду тыловиков на 12-ый день стала выпускать продукцию для фронта, а в январе 1942 стала работать на полную мощь.

27 октября 1944 все трудящиеся области собирают средства на строительство боевого самолета "Семипалатинский комсомолец".

С европейской части страны в край было перебазировано около 220 оборонных предприятий, размещенных в городах: Семипалатинск, Алма-Ата, Петропавловск, Караганда, Актюбинск, Акмолинск, Чимкент, Кокшетау.

В октябре 1943 года коллектив чулочной фабрики принял решение об оказании помощи жителям Орловской области. Им было направлено 1500 пар детских чулок, 1000 пар женских чулок, 500 пар мужских носков, 1000 детских платьев, 2000 комплектов детской одежды, 200 детских рубашек.

В годы Великой Отечественной войны на территории бывшей Семипалатинской области было развернуто 7 эвакогоспиталей. Два из них дислоцировались в сельской местности: один в Аягозском районе, второй – в Березовском доме отдыха Бородулихинского района.

Весомым вкладом Казахстана в победу стала также забота об эвакуированных и перемещённых гражданах. Республика стала родным домом для сотен тысяч жителей Украины, России, Белоруссии. Особенно трогательной была забота об эвакуированных детях и детях-

сиротах. Жители республики приютили и усыновили около 47 тысяч маленьких жертв войны. На территории Казахстана было открыто 52 детских дома.

В годы войны в Семипалатинск прибыл Киевский Украинский Государственный ордена Ленина академический театр имени Ивана Франко. Театр приехал в полном составе во главе с художественным руководителем, народным артистом СССР Гнатом Юрой.

После освобождения Киева в июне 1943 года Киевский ордена Ленина академический театр им. Ивана Франко возвращается в родной город.

Мы гордимся нашими ветеранами и тружениками тыла, их мужеством и самоотверженностью. Они – пример для нынешнего поколения, пример любви к Родине, пример патриотизма.

Литература

1. Герои Советского Союза – Семипалатинцы / сост. Перебеева М.И. – Семипалатинск: Семей-печать, 2004.
2. Летопись Семипалатинского Прииртышья в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. / Сост. Центр документации новейшей истории ВКО – Семипалатинск, 2004.
3. Семипалатинску 285 лет / Сост. К.А.Байгужинов, М.А.Галиев – Семипалатинск, 2003.

С.Серікбол
«Семей» Медициналық колледжі» мекемесі
Ғылыми жетекшісі – Ж.К. Аманова, тарих және география пәндерінің мұғалімі

КӨЛБАЙ ТОҒЫСОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ АЛҒАШҚЫ КЕЗЕҢДЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЯСИ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

«Үш жүз» партиясы – Қазақстанда 1917 жылы қазан-қараша айларында дүниеге келген ұлттық-саяси ұйым. «Үш жүз» саяси ұйымындағы жетекшілік рольдерді бұрынғы қорғаушы адвокат, журналист және драматург Көлбай Төгісов, фельдшер және тілмаш Шаймерден Әлжанов, Әбілқайыр Досов, Ысқақ Көбеков, Мұқан Әйтпенов атқарды [1]. ОК-тінің алғашқы төрағасы М.Әйтпенов, орынбасары К.Төгісов, хатшысы Ы.Көбеков болды. Орталық органы «Үш жүз» гәзеті, оған Төгісов редакторлық етті. Өзінің әлеуметтік тегі жағынан ұсақ буржуазияшыл демократтардың саяси ұйымы болды. Қазіргі уақытта көп тараған пікірге қарамастан, «Үш жүз» саяси ұйымы құрылған күнінен бастап социалисттік партия болған жоқ. 1917 жылы Мұқан Әйтпенов партия төрағасы болған кезде, партия өз гәзетінде русофобтық ойлар айтса, 1918 жылы Мұқан Әйтпенов қызметінен босатылып, орнына К. Төгісов тағайындалғаннан кеін Сталинмен тілдесудің нәтижесінде эсерлерді қолдап, олармен бірігуге ұмтылады [1].

1917 жылы өз гәзетінде «Үш жүз» «Алаш» партиясы туралы былай деп жазады:«Орыстардың бәрі – «сары», «сарылардың» бәрі – орыс. «Алаш» орыстарды ағасы қылғысы келеді. Егер алдыға сақалы бар мәңгі тақыр еркекті, ал артқа тек қана жұмсақ орындыққа отырып үйреніп қалған қазақты қойсақ, бұрынғы қышыманы қатерлі шиқан қыламыз. Қазақ Ғаламның Жаратушысы Құдайды танып білді. Тек қана қазақ». Бұл сөздерінде Үш жүз Алаш партиясының орыстарға жақындығын сынайды. Кейін, орыс эсерлерімен біріккеннен кейін, 1918 жылдың көктемінде партияның ОК-нің құрылтайы болды. Құрылтайға 200-ге жуық кісі қатысты [2]. Мәжілісте партия көшбасшысы Көлбай Төгісов сөз сөйлеп, алашордалықтарды контрреволюциялық әрекетте кінәләп, олармен күресуге кірісті. Алаш болса, «Қазақ» газеті «Қырғыздар ішіндегі Большевиктер» атты мақаласында оларды партияның жаулары деп атайды.

К. Төгісов қазақ даласындағы болып жатқан өзгерістерді бақылап қана қоймай, оған қызу араласты. «Семипалатинский листок»газетіне патша өкіметінің қазақ өлкесіне жүргізіп отырған отаршылдық саясатын әшкерелеп бірнеше мақала жариялады. 1906 жылы маусымда Семей қаласындағы Халықтар үйінде болған қазақ сайлаушыларының жиналысына ол да қатысады. Жиналыс төрағасы болып Зайсан уезінің қазағы Отыншы Әлжанов, ал хатшылығына Көлбай сайланады. Жиналысқа Семей өңірінен 180-нен астам қазақ қатысады.

Әскерлік міндеткерлік, земство ісі, жер мен дін мәселелеріне қатысты қазақ зиялыларының көрнекті өкілдері Отыншы Әлжанов, Өмірбек Жамулов, Шәкәрім Құдайбердиев, Сәдуақас Шорманов, Қызырмолла Қоңызов, Әубәкір Құрмановтармен бірге Көлбай Төгісов те сөз сөйлеп, өз пікірін білдіреді.Жиналыс шешімі бойынша қазақ зиялылары бірауыздан Орынбордағы мұсылман жиналысымен қосылып, бірлесе жұмыс жүргізу қажет деп табады [3]. Осы жиналыстың шешімін ол Санкт-Петербургтегі «Наша жизнь», «Речь» сынды газеттеріне хабарлама ретінде жариялайды.

К. Төгісов земствоның қазақ жұртына тигізетін пайданың зор екенін, земство жүйесін тек отырықшы аудандарда ғана емес, көшпелі жұртқа да енгізу қажеттігін баса айтқан [4].

Кейіннен 1917 жылы бірінші жалпы қазақ съезінде де земство жүйесін көшпелі жұртқа енгізуді қажет деп тауып, шешім щығаруды Уақытша үкімет алдына қояды [5]. Патша әкімшілігінің жергілікті қазақ халқына жүргізіп отырған әділетсіз билігіне арашашы болу мақсатында Көлбай Орыс үкіметінің тарапынан қысымшылық көрген қазақтардың істі мәселелеріне араласып, көпшілік жағдайда әділетті шешім табуына себепкер болады.

Әдебиеттер

1. Смағұлова С. Көлбай Төгісовтың журналистік қызметі //Өрісті өңір. – 2002. – Б. 34-37.
2. Салқынбаев Т. «Үш жүз» партиясы және Көлбай Төгісов //Қазақ тарихы. – 1999. № 6 – Б. 53-55.
3. Әнес Ғ. Алаш ардағы // Төгісов К. Шығармалар жинағы. – Алматы: Алаш, 2003. – Б. 5-6.
4. Атабаев Қ.М. Қазақ баспасөзі Қазақстан тарихының дерек көзі. 1870, – Б. 191. /
5. Елкеев Б. Үш жүз партиясы // Қазақстан коммунисті 1990. № 8.

Ж. Егінбай

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің «№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Ғылыми жетекшісі – **Г.О. Оразбекова**, физика пәнінің мұғалімі, педагогика магистрі

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕГІ АЛАЯҚТАРМЕН КҮРЕС

Алаяқтық дегеніміз – бағзы заманнан бері адамзат баласымен бірге жасап келе жатқан қылмыстардың түрі. Ол қоғамның жағдайына байланысты түрленіп, дамып, жаңа сипатта көрініс беріп жатады. Соған орай, алаяқтықтың бүгінгі таңдағы жаңа бір сипаты – ақпараттық технологиялардың дамуына байланысты өмірге келген интернет-алаяқтық болып отыр және оның түрлері де күн өткен сайын кең таралып, көбейіп келеді.

Интернет-алаяқтық деп – ақпараттық жүйені пайдалану арқылы бөтеннің мүлкін жымқыру, алдау немесе сенімін теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемденуді айтамыз. Бұл жерде қылмыскер компьютер, смартфон, планшет секілді заманауи құралдардың көмегімен интернет арқылы адамдарды алдап-арбап, олардан ақша бопсалау, мүлкін жымқыру секілді жымысқы әрекеттерге барады. Біздің бөліністің негізгі міндеті – ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күрес болып табылады. Сонымен бірге, кейбір квалификациялық белгілері бар қылмыстық құқық бұзушылықтарға, яғни ақпараттық технологияларды пайдалана отырып жасалатын алаяқтық, ұрлық, қорлау, жала жабу және т.б. қарсы жұмыстар жүргізеді. Елімізде көп кездесіп жүрген алаяқтық түрлеріне: интернет-дүкенмен байланысты алаяқтықтар, фишинг, интернет арқылы қайыр сұрау, телефон-алаяқтық, SMS-алаяқтық және интернет-банкинг арқылы жасалатын қылмыстар жатады.

Одан бөлек, интернет-дүкендермен байланысты алаяқтықтар да аз болып жатқан жоқ. Ғаламторда, әлеуметтік желілерде әртүрлі заттар, киім-кешек, телефон, басқа да тұрмыстық бұйымдарды арзан бағада сатамыз деп жарнамалап жататындар бар. Олардың арасында шынымен интернет арқылы сауда-саттық жасайтындармен қатар, алаяқтықпен айналысатындар да аз емес. Мысалы, соңғы кездері «iPhone-6» немесе «iPhone-7» телефондарын өтірік жарнамалап: «5 телефон ғана қалды, негізі 260-300 мың тұрса, біз өз бағасына 180 мыңға береміз», – деп қызықтырады. Соған алданғандар алаяқтарға «QIWI-әмиян» («QIWI-кошелек»)

арқылы ақшасын аударады. Міне, бұл енді банк арқылы емес, QIWI-әмиянмен жасалатын интернет-алаяқтықтың түрі.

Ал компьютерлік қылмыстың жасалу мотивтері әртүрлі. Осы мәселе бойынша қазіргі кезде 5 ең тараған қылмыс жасау мотвтерін рейтінгтік тәртіппен есептеп орналастырдық:

- Пайда табуды ойлау – 68%
- Саяси мақсатта – 17% .
- Зерттеу мүддесі – 7%
- Бұзақылық оймен – 5%
- Кек алу мақсатында – 5%

Қорыта келе қазіргі таңда хакерлік шабуылдардан қорғану әлем бойынша өте өзекті мәселе екенің түсіндірдік. Ғылыми-техникалық прогрес көз ілдіртпей күннен күнге қарқынды дамып жатқан кезде біздің ел де әлемдік дамыған елдерден қалмай хакерлік шабуылдардан қалай қорғану керек екенің үйреніп оқушылардаң мықты-мықты кадрлар дайындау қажет. Бұл қазіргі таңда өте өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Егер де хакерлерден қалай қорғану керек екендігін қазіргі бастан қолға алмасақ ертеңгі күні еліміздің маңызды органдарына шабуылдар жасалып терористік актілер болуы әбден мүмкін.

Компьютерлік қылмысты жасау әдістері көп және барған сайын көбеюде. Бұл компьютерлік техника құралдарының жетілу шамасына қарай жүреді. Компьютерлік қылмыстан жапа шегушілер жоғарыда атап өткеніміздей: заңды тұлғалардың (мекеме, ұйымдар мен меншіктің барлық түрлеріндегі кәсіпорын т.б.) компьютерлік қызмет көрсетуі кең колданылуда. Сондықтан бұл еімізде нағыз проблема болмай тұрғанда оны алдын алу керек және шешу керек.

Әдебиеттер

1. Девянин и др. “Теоритические основы компьютерной безопасности”, М:Радио и связь, 2000
2. Битиев Ш.Б, “Защита информаций и информационная безопасность”, Алматы:Асем-Систем, 2005

Ж. Ардаққызы
«М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» ҚМҚҚ
Ғылыми жетекшісі – **Т.К. Муканов,** тарих және қоғамдық пәндер оқытушысы

АЛАШ ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ СЕМЕЙДІҢ МҰҒАЛІМДЕР СЕМИНАРИЯСЫ

ХХ ғасыр басындағы қоғамдық-әлеуметтік өмірдегі, қоғамдық санадағы түбегейлі өзгерістер елді өркениетті бағытта дамыту мақсатын көздеген Алаш идеясының қанат жаюына әкелді. Алаш қайраткерлері елді өркендетудің демократиялық баламасын ұсынып, ұлттық автономиялық мемлекеттілікті құру мақсатын алға қойды. «Алаш» идеясының өзегі болған ұлттық демократиялық мемлекет құру, ұлт бостандығы идеологиясы, рухани және экономикалық тәуелсіздік, дін мен тіл, жер т.б. мәселелердің өзектілігі артты.

Ұлт зиялыларының үлкен шоғыры қалыптасқан Семей қаласы алаштық қозғалыстың, ұлттық өрлеудің қуатты орталығы болды. Алашорда үкіметінің орталық ретінде Семей қаласын таңдауының стратегиялық, саяси және әлеуметтік-экономикалық себептері болды. Семейде алаштық идеяны қолдайтын қазақ зиялыларының басым болуы, теміржол бойына орналасқан қаланың көрші өңірлермен байланысының қолайлығы т.б. ықпал етті. Қазақтың көрнекті публицист-жазушысы, қоғам қайраткері Жүсіпбек Аймауытов 1927 жылы Арда шыққан «Ақбілек» романында Семей қаласы туралы: «Семей – бір губерния елдің миы. Ақыл-ойдың табысы Семейде. Семей – бір губерния елдің жүрегі. Семей бүлкілдесе, бір губерния ел бүлкілдейді.…»,- деп атап өткен еді.

1917-1919 жылдары Семей қаласында Әлихан Бөкейхановтың басшылығымен «Алаш» партиясының Семей облыстық комитеті, одан кейін Алашорда үкіметінің Семей облыстық кеңесі құрылып, ақыр соңында Алашорда үкіметі келіп орналасты. Семей қаласында Ә.Бөкейхановтың басшылығымен Алаш автономииясының территориясы айқындалып, ел тәуелсіздігін сақтау, ұлт санасын ояту мақсатында маңызы зор жұмыстар атқарылды.

Алаш идеясын қолдайтын жастардың басын біріктірген орталықтардың бірі Семейдің мұғалімдер семинариясы – бүгінгі М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі болды. Семейдің мұғалімдер семинариясында 1903-1917 жылдар аралығында көрнекті алаш қайраткерлерінің бір буыны Әбікей Сәтпаев, Имам Әлімбеков, Ахметолла Барлыбаев, Имамбек Тарабаев, Биахмет Сәрсенов т.б білім алып шықса, 1917 жылғы ақпан, қазан төңкерісі жылдарында семинарияда білім алып жатқан Жүсіпбек Аймауытов, Мұхтар Әуезов, Қаныш Сәтпаев, Қаза Нұрмұхамедұлы т.б. семинаристер Әлихан Бөкейханов басқарған Алашорда үкіметінің жұмысына белсене араласты. Олардың дүниетанымдарына, қоғамдық-саяси белсенділіктеріне, шығармашылығына Алаш идеясы, Алаш қайраткерлерінің қазақ ұлтын өркениет өріне сүйреу бағытындағы жанкешті еңбектері айрықша ықпалын тигізді. Алаш қозғалысының көсемі Ә. Бөкейханов 1917 жылдың қазан айының 21-і күні Омбыдан Семейге келгенде мұғалімдер семинариясы оқушылары атынан сөйлеген Ж.Аймауытов «Қараңғыдан қан жылап қаңғырған күнде басыңды Алаш жолына құрбан қылған ағамыз, асқар тауымыз. Сізді көргендегі жүректің қуанышын тіл айтып жеткізерлік емес. Өмірің, жүрген жолың біз – інілеріңе жағып қойған шамшырақ! Жасасын сүйреген Алашың! Жаса, сабазым!» деп жүрекжарды тілектестігін білдірген еді. Алаш қайраткерлерінің ұлтшылдығы мен энциклопедиялық білімі, зиялылығы мен парасаттылығы, көшбасшылық қасиеттері – жас семинаристерді тұлға ретінде қалыптастырды. Қаладағы күн сайын өтіп жатқан пікірталастар, «Алаш» партиясының саяси айтыстары жас семинаристерге ой салып, ширықтырды. Олар «Алаш» партиясының жастар ісі жөніндегі жауапты адамдардың қатарында қызмет етті. Партияның идеология саласындағы үгіт-насихат жұмысына белсене араласты.

Семинаристердің саяси, мәдени-рухани өмірдің сан-түрлі салаларындағы еңбегінің бір парасы бұқаралық ақпарат құралдарында өзекті мәселелер бойынша мақалалар жариялауы болды. Семинаристер М.О. Әуезов пен Ж. Аймауытовпен бірігіп жазған «Қазақтың өзгеше мінездері» алғашқы мақаласы 1917 жылы Ташкентте шығып тұрған «Алаш» газетінің 30 наурыздағы санында жарық көрді. Мақалада сол кезеңдегі қазақ арасындағы көкейкесті ірі қоғамдық құбылыстарды қозғап, халықтың тұрмыс-тіршілігінің өзекті жағдайларын, соған ауыртпалық түсіріп, кесір келтіріп отырған қазақ ішіндегі «Ұйымсыздық, күндестік, парақорлық, партия, әділетсіз билік, әйел бостандығы» т.б. түрлі кесел-кемшіліктерді атап көрсетіп, оны шешудің түрлі жолдарын ұсынады. Ендігі «жалғыз-ақ үмітіміз, каруымыз - оқығандарда», солар өздері үлгі болып, жастарды надандықтан құтқарып, «адамшылықтың жарық жағына сүйреуге міндетті» деген тұжырым айтады.

Оқу орнының алаш қайраткерлерімен байланысының бір кезеңі 1920-1930 жылдардағы қазақ педагогикалық техникумнның құрылуымен, оқу-ағартушылық қызметімен байланысты болды. Қазақ педтехникумының 1922-1927 жылдардағы директоры қызметін көрнекті алаш қайраткері, педагог, ағартушы, оқу орнының түлегі Әбікей Зейінұлы Сәтбаев атқарды. Саяси қуғын көрген Алаш зиялыларының бірқатарын Әбікей Сәтбаев оқытушылық жұмысқа қабылдады. Көрнекті алаш қайраткерлері Халел Ғаббасов, Әлімхан Ермеков, педагог, журналист Сейітбаттал Мұстафин, педагог, жазушы, драматург Тайыр Жомартбаев, ағартушы-журналист, педагог Мәннан Тұрғанбаев, ағартушы-журналист Мұстақым Малдыбаев, ұстаз, театр қайраткері Ғалиақпар Төребаев т.б. оқу орнында жемісті еңбек етті.

Алаш идеясын мұрат еткен, қуғын – сүргіннен аман қалған оқу орнының түлектері мен оқытушылары_М. Әуезов, Қ. Сәтпаев Ә. Ермеков т.б. кеңестік кезеңде алашшыл биік мұраттағы асыл ағаларының сенімін ақтап, еліне қызмет етудің тамаша үлгісін көрсетті. Қазақ халқын өркениет өріне сүйреу, ұлт мәдениетін, ғылымын жан-жақты дамыту мақсатын жүзеге асырды. Азаттықтан, тәуелсіздіктен, ұлт бірлігінен артық құндылықтың жоқтығын санамызға сіңіріп, ұлттық сана-сезімді тәрбиеледі. Қазақ халқының ұлттық зердесін ояту, ұлт болашағына кедергі келтіретін зиянды, теріс әдеттерден арылту қажеттілігін насихаттай білді.

Әдебиеттер

1. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы. – [Бас ред. С.Қасқабасов; ред. алқасы: Б.Қ. Майтанов, Н.Е.Ақбай, Р. Әбдіғұлов т.б.] – Алматы: Атамұра, 2011.
2. Алаштану мәселелері. Сериялық ғылыми жинақ [1-т. – Семей: Таным, 2010]
3. Ерлан Сыдықов. Алаш қаласының тарихы. – Семей, 2010.
4. Ерлан Сыдықов. Шәкәрім және Алашорда. Ғылыми жинақ. Новосибирск: Талер-пресс, – 2008.

5. Е.Тілешов Алаш туы астында... Алаш қозғалысының қайраткерлері, қатысушылары және оқиғалары. Астана: Арман Меди», 2013.
6. Ш.Жанаева. Өткені – тарих, бүгіні – кемел Семейдегі М.Әуезов атындағы педагогикалық колледжге – 110 жыл // Егемен Қазақстан, 24 қыркүйек, – 2013 жыл
7. Б.Теміров. Мұхтар Әуезовтің Семейдегі жылдары (1917-1925). Ертіс өңірі. 29 қаңтар, 2017.

Т.Р. Сайфутдинов
КГУ «Новопокровская средняя школа»
ГУ «Отдел образования Бородулихинского р-на ВКО»
Научный руководитель – **Ю.В. Большакова**, педагог-психолог

ИССЛЕДОВАНИЕ КИБЕРБУЛЛИНГА В ШКОЛЕ

Кибербуллинг – это травля с использованием цифровых технологий, своего рода интернет-преступление. Под травлей подразумевается распространение в сети оскорбительных текстов, видео, фотографий, угрозы и нападки. Такой вид травли часто оказывается весьма болезненным и стрессовым для подростков [3].

Главной целью кибербуллинга является ухудшение эмоциональной сферы жертвы и/или разрушение ее социальных отношений. Кибербуллинг включает в себя диапазон различных форм поведения, от игриво-шуточного до психологического виртуального террора, результатом которого может стать суицид [1]. Этим и подтверждается **актуальность** изучения данной проблемы, особенно, в осенне-весенний период, когда повышается риск суицидального поведения среди подростков. За прошедший год в нашей стране зафиксировано 76 тыс. фактов кибербуллинга [2].

Гипотеза: мы предполагаем, что кибербуллинг опасен для психологического здоровья подростков и комплексный анализ изучения причин кибербуллинга позволит определить, как не стать жертвой травли в сети.

Целью работы является исследование признаков и проявлений кибербуллинга, с которыми сталкиваются учащиеся школ в подростковом возрасте с дальнейшим оказанием им помощи.

В соответствии с целью и выдвинутой гипотезой были поставлены следующие **задачи**:

1.Выявить проблему кибербуллинга в школе и определить его причины.

2. Составить рекомендации на основании полученных данных.

Основным методом изучения травли в социальных сетях стало анкетирование, которое было проведено среди учащихся КГУ «Новопокровская средняя школа» в возрасте от 10 до 18 лет. В исследовании приняло участие 114 учащихся. Представим результаты в виде таблицы 1:

Таблица 1

Вопросы:	да	нет		
Зарегистрированы ли вы в сети?	91%	9%	**Причины кибербуллинга:**	
Сталкивались ли вы с кибербуллингом в интернете?	59%	41%	Они делают это, чтобы отомстить	32%
Подвергались ли вы кибербуллингу?	48%	52%	Это безопасный способ выразить свои чувства и выяснить отношения, чтобы об этом не знали взрослые	36%
Оскорбляли ли вы кого-либо в интернете?	24%	76%	Такие люди заслужили это, потому что они хронические неудачники.	6%
Знаете ли вы как себя защитить от кибербуллинга?	75%	25%	Люди считают это забавным	56%

Так же был открытый вопрос о возможных способах защиты кибербуллинга. В основном, учащиеся предлагали следующие варианты: игнорировать, заблокировать, рассказать взрослым, закрыть аккаунт, не общаться с незнакомцами, отправить жалобу, реже – вести аккаунт под другим именем, не сидеть в социальных сетях, забуллить в ответ.

Производя целостный анализ анкетирования, мы пришли к следующим выводам:

1. Чем старше дети, тем чаще распространяется кибербуллинг среди детей.

2. Предположительно, в городских школах проблема кибербуллинга стоит более остро, нежели в сельских школах, где в большей степени отношения выявляются традиционным путем.

3. Чем старше дети, тем более они осведомлены способами защиты от кибербуллинга.

4. Почти половина школьников по результатам исследования подвергались травле. Это говорит о том, что работа по просвещению детей о интернет-безопасности должна проводиться как на местном, так и на государственном уровне.

Литература

1. Баранов А.А., Рожина С.В., Психологический анализ причин подросткового кибербуллинга . 2015 − № 3. – С. 5-8.

2. https://www.inform.kz/ru/mazhilis-odobril-zakonoproekt-napravlennyy-na-profilaktiku-kiberbullinga_a3908922

3. Березина О.С., Социальная профилактика кибербуллинга среди подростков / О.С. Березина // Информационная безопасность и вопросы профилактики киберэкстремизма среди молодежи – 2015 – С. 63-67.

Х. Хамитқызы

№ 35 жалпы орта білім беретін мектеп

Ғылыми жетекшісі – **Т.Ж. Жумашевна**, Қазақстан тарихы пәнінің мұғалімі

ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӨРКЕНИЕТТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ТАРИХЫ

Орталық Азия – ел қызығушылығын тудыратын өркениеті мен мәдени аспектісі бойынша тарихи аумақтардың бірі. Орта Азия 1218 жылдан Моңғол жерлеріне кіре бастады. 4-5 ғасырларда Орта Азияда тәжік, түрікмен, өзбек халықтарының ата-бабалары тұрды. Орталық Азия – Еуразияның кең даласында мыңдаған жылдар бойы үстемдік еткен көшпелілер өркениетінің бесігі [1].

Дәстүрлі өркениетті зерттеудің қиындықтары. Ежелгі заманда әр дәуірді зерттеу өте қиын болған. Мәдениеттің өз жазуы болмаса тіптен қиынға соққан. Қазіргі заманда дәстүрлі мәдениетті әлеуметтік топтармен араласа отырып бақылайды. Мұндай зерттеу әдісі «қосылып бақылау» деп аталады. Осыдан екі немесе үш мың жыл бұрын өмір сүрген, алғашқы қауымдық қоғамның күнделікті әлеуметтік өмірін осы әдіспен зерттейтіндей мүмкіндік болған жоқ. Егер өзінен кейін жазба деректер қалдырмаса, ежелгі халықтың қандай тілде сөйлегенін анықтау қиын. Осыған байланысты ежелгі тарих мәселелері туралы түрлі пікірлер туындап, қорытынды жасауда гипотезаға жол беріледі [1].

Тарихи жазба деректер. Орталық Азияның ежелгі тарихы жазба деректерде дәл және нақты көрсетілмеген. Бұл деректердің басым көпшілігі б.з.б 1 ғасырдың екінші жартысына және б.з. 2 ғасырдың бірінші жартысына жатады. Орталық Азияның ертедегі дәстүрлі өркениеті туралы жазба деректердің негізгі топтары: антикалық, ирандық, ежелгі қытайлық, ежелгі түркілік болып бөлінеді. **Антикалық** деректерге Геродот, Страбон сияқты әйгілі тарихшылардың ежелгі шығармалары енеді. **Ирандық деректерге** зороастризмнің қасиетті кітабы «Авеста», ежелгі парсының сына жазуы, эпиграфика жатады. **Түркілік деректерде** Орхон-Енисей ескерткіштері аса құнды географиялық деректер ретінде көрініс тапқан. **Қытайлық** деректерге қытай миссионерлер, елші дипломаттар, саудагерлер, басқалар Ұлы Жібек жолы арқылы Орта Азияға саяхат жасау кезінде басып өткен аймақ туралы көргендерін қағазға түсіріп отыруы жатады. Яғни осы деректердің бәрі қазіргі таңда бізге тарихымыз жайлы маңызды ақпараттар береді [1].

Археологиялық зерттеу тарихы. Орталық Азия – алғашқы адамдар өрбіген жер шарының бір бөлігі. Бұл аймақта алуан санды археологиялық ескерткіштер сақталған: тас, қола, темір және орта ғасыр. Бұл ескерткіштер айтарлықтай зерттелмегендіктен, олардың таралу аймақтары, мазмұндары туралы ғылыми түсініктердің айтарлықтай болмауы себепті, отаршылық жылдарындағы ғалымдар жергілікті халықтардың тарихына дұрыс баға бере алмаған.

Тарихымызды көпшілік жағдайда болжам арқылы қарап, Орталық Азияны ежелден мекен еткен түркілердің тарихын ақтаңдақтарға толтырды. Сондықтан, бұл археологиялық шолуда, сол ғалымдардың XIX ғ. соңғы жылдарында жарық көрген еңбектерінен бастап, Кеңес өкіметі жылдарындағы көлемді жүргізілген археологиялық зерттеу деректеріне шолу жасамақшымын. 1889 жылы белгілі орыс шығыстанушысы Н.М. Ядринцевтің бастауымен және түрлі мамандардың қатысуымен Моңғолияның көне астанасы Қарақорымда қазба-зерттеу жұмыстары жүргізілген болатын. Осы зерттеу барысында бұл қаладан өте құнды мәдени деректер табылды. Бұдан кейін, Батыс Қазақстан Ресей қарамағына кіргеннен соң-ақ, Ресейдің саясатшылары мен зерттеушілері, саудагерлері бірінен соң бірі келе бастаған. Олар қазақ жерінен көрген-білгендерін қағаз бетіне түсірген. Олардың арасынан археологиялық ескерткіштер туралы мағлұматтар кездесіп отырады. Олардың ішінен 1862 жылы Қазақстанда археологиялық жұмысты бастаған В.В. Радловты айтуға болады. Қазақстанның солтүстік-шығыс және Сібір жерлерінен зерттеуші кейбір қола, темір дәуірінің ескерткіштерін қазып, бұл мәдениет беттерін алғашқы рет ашты. В.В. Радловтың жүргізген археологиялық қазба жұмыстары кең көлемде болмаса да, оның алғашқы рет археологиялық ғылыми негізде бастауының маңызы айтарлықтай. Қазақ Алтайының төріне жайғасқан Үлкен Берел обасын В.В. Радлов 1865 жылы бастап қазса, оны 1959 жылы С.С. Сорокин жалғастырған. Қазу кезінде жақсы сақталған, сол кездегі жерленген адамның заттары шыққан: киімі, құрал-саймандары, ең бастысы адамның мүрделері, жылқының еті мен сүйектерінің қалдықтары күні бүгінге дейін сақталып келген. [2-3] Сөйтіп, XX ғасырда тарих ғылымының, оның ажырамас тармағы археологияның қолға түсірген тамаша жаңалығы айтарлықтай. Осы табыстарымен археология тарих ғылымында төңкеріс жасады. Жиналған археологиялық, тарихи деректер жеткілікті. Меніңше, қазіргі қазақ халқының мәдени өркениеті даму сағасын ертеден алатын, түркі халықтарының отырықшы мәдениетінің негізінде қалыптасқан және ол үздіксіз эволюциялық заңдылықпен дамып келе жатыр.

Әдебиеттер

1. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептің 10 сыныбына арналған оқулық.-Алматы: Мектеп, 2019.-256 б.,сур.
2. e-history.kz/media/5129/2017/08/01/
3. e-history.kz/en/publications/view637/

И.Т. Дайырбаев
Бесқарағай ауданының Семеновка орта мектебі
Ғылыми жетекшісі – **А.Ж. Шантемиров**, тарих пәнінің мұғалімі

БЕСҚАРАҒАЙ АУДАНДЫҚ ГАЗЕТТЕРДІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

«Прииртышье» газетінің редакциясы нақты ұйымдастырылған жылы құжаттар жоқтығынан белгілеуге мүмкіндік болмады.Ғылыми – техникалық өңдеуге берілген құжаттар бойынша 1963 жылы деп болжамдалды.

1991 жылдың 16 қарашасындағы аудандық Кеңес шешімі «Прииртышье» газетінің белсенділігі тоқтатылсын деп негізге алынып 1991 жылы 30 желтоқсанда № 54 бұйрық бойынша аудандық «Прииритышье» газетінің жаңа шығарылытын саны 1992 жылдың 1 қаңтарына бастап тоқтатылды.1989 жылдың 12 қарашасындағы аудандық Кеңес шешімі бойынша және «Шұғыла» газетінің редакторының 1989 жылдың 1 желтоқсандағы № 170 бұйрығы негізінде «Шұғыла» газеті редакциясы ұйымдастырылды.

1991 жылдың 16 қарашасындағы аудандық халық депутаттары кеңесінің VII сессиясының шешімі негізінде 1992 жылдң 1 қаңтарынан бастап «Шұғыла» газеті редакциясы белсенділігін тоқтатты.

«Достық – Дружба» газетінің редакциясы ашылып – жабылуы туралы әкімшілік құжаттар табылмады.

«Прииртышье», «Шұғыла» , «Достық – Дружба» газеттерінің редакциясы Семей обылысы Бесқарағай ауданы Үлкен Владимировка ауылында орналасты.Бесқарағай жерінде мемлекеттік билік органы бола отырып «Прииртышье», «Шұғыла», «Достық – Дружба» газеттері өз беттерінде

партия ,совет органдары өмірін, ауданның еңбек белсенділігін көрсетті, ауыл тынысымен, мәдениет, спорттық іс – шараларымен таныстырды, білім және денсаулық мәселелерін көтерді. «Прииртышье», «Шұғыла», «Достық – Дружба» газеттірінің редакциялары заңды тұлға болып табылды. Дөңгелек мөрі ,бұрыш штампы, атауы болды және барлық заңды тұлға құқығымен пайдаланды.Басшылықты Бесқарағай аудандық пария комитеті тағайындады.

С. Рауанқызы
ШҚО Семей қаласы «№ 18 ЖОББМ» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Б.К. Бекбатырова**, тарих пәні мұғалімі

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ЖӘНЕ ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ

I. *Кіріспе*

XV-XVIII – ғасырларды қамтыған жыраулар поэзиясы халқымыздың жүздеген жылдар бойы жадында сақталып, бүгінде қазақ әдебиетінің бір кезеңі болып қалыптасып отыр. Сөз қадірін білген қазақ халқы түйінді, иірім жолдарды талай аласапыран кезеңдерден алып өтіп, қазіргі әдебиетімізге аманат етіп тапсырды.

Елбасымыз Ұлытауда берген сұхбатында: «Қазақ хандығы біздің еліміздің түп-тамыры. Бұл тұңғыш мемлекетіміздің болашағын белгілеген үлкен тарихи оқиға. Біздің болашағымызға бағдар ететін ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Қазақ елінің ұлттық идеясы – Мәңгілік Ел!» деген еді.

2014 жылдың 17 қаңтарында Қазақстан Республикасының президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың кезекті халыққа жолдауын: «Бір жыл бұрын мен еліміздің 2050 жылға дейінгі дамуының жаңа саяси бағдарын жария еттім. Басты мақсат – Қазақстанның ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуы. Ол – «Мәңгілік Қазақстан» жобасы, ел тарихындағы біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті»,- деп бастады. Бұл орайда елең еткізген жаңалық – тұңғыш мемлекеттік ресми идеология, яғни «Мәңгілік Ел» идеясының жариялануы. Бұл – Қазақстан Республикасының ұлттық идеясынан келген түйін-тұжырым. Мәңгілік Ел отандастардың бірегей тарихи мақсаты мен қаһармандық ұраны десек қателеспейміз. Аталған идея қазақ елінің ғасырлар бойы армандаған мақсаты ғана емес, Тәуелсіздік жолындағы жанқиярлық еңбегі мен тынымсыз шығармашылығының нәтижелері арқылы қол жеткен асу. «Мәңгілік ел» ұғымын тереңнен түсіндіру, тарихи негіздерін көрсету мәселелері маңызды болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі. Ханның қасында әр уақытта ақылшы жыраулар болған. Жыраулар – халық поэзиясын жасаған ақылгөй даналар. Олар заманының өздері куә болған елеулі уақиғаларын, тарихи кезеңдерді жырға қосқан.

Жыраулар поэзиясына дейінгі әдебиет халық жасаған ауыз әдебиеті деп аталды. Жыраулар поэзиясы Қазақ хандығы құрылғаннан бастап (XV ғасыр) өріс алды. XV ғасырда Асан Қайғы, Казтуған жыраулар өмір сүрді.

Жырауларды халык, қадір тұтқан. Ел толқыған кезде, бүліншілік шыққанда немесе ел шетіне жау келген кездерде ақыл, кеңес сұрайтын болған. Мұндай кезде жырау жұртшылықты абыржымауға шақырып, оларға күш-қуат беріп (дем беріп), істің немен тынатыны жайлы болжамдар айтып отырған. Жыраулар поэзиясы XV-XVII ғасырлар аралығын қамтиды.

Түркі тарихын, көне түркі мұраларын зерттеуші филология ғылымдарының докторы, профессор Қаржаубай Сартқожаұлының «MANGI EL» халықаралық ғылыми-көпшілік тарихи журналында: «Мәңгілік ел – түрік жұртының данагөйі, үш бірдей қағанның кеңесшісі болған атақты Тоныкөк (Тұй-ұқық) негізін қалаған идея...» – екендігін жазған. Осы идеяны қазақ хандығы тұсында жүзеге асыруға тырысқан жыраулар болды.

Жұмыстың мақсаты: Қазақ хандығы атты дәуірдің әдеби мұрасы болып табылатын жыраулар поэзиясының маңыздылығын таныта отырып, сол кезеңдегі жыраулар шығармашылығына терең талдау жасау, тақырыптық жағына сипаттама беру, ел бірлігі мен берекесін сақтап қалудағы, «Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асырудағы ерен ерліктеріне шынайы баға беру.

Зерттеудің міндеттері:

– Қазақ хандығы тұсындағы жыраулар шығармашылығы, олардың асыл мұраларының мәңгілік ел идеясын жүзеге асыруға талпынысы туралы тарихи-тәлімдік, әдеби көзқарастарға талдау жасалынды;

– Хандар тұсындағы дала даналары мен билерінің шешендік сөздеріндегі тәрбиелік мәселелердің бүгінгі күн тәрбие мақсаттарымен үндестігін айқындау;

– Хандардың тағылымдық, батырлық танытуы заман талабымен сай, жыраулар поэзиясымен салыстыра сипаттау.

– Қазақ қоғамындағы тарих пен тұлғаға қатысты идея сабақтастырылып, жаңа көзқарастар тұрғысынан түсіндіру.

ІІ Негізгі бөлім

2. 1 Жыраулар поэзиясының «Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асырудағы маңызы

Жырау деген атау "жыр" сөзінен шыққан. Жыршы деп көптеген эпостық жырларды жатқа білетін, дайын репертуары бар айтқыштарды таныған.

Жыраулар өз шығармаларын ақыл-нақыл, өсиет түрінде айтқан. Олардың толғауларының негізгі тақырыптары – туған жерді, елді сүю, Отанды қорғау, елді бірлікке шақыру, адамгершілік қасиетті насихаттау.

Жыраулар поэзиясы – дербес мемлекеттік дәрежеде өмір сүрген Қазақ хандығы атты дәуірдің әдеби мұрасы. Көрнекті ғалым-жазушы М.Мағауиннің айтуынша: «Қазақ халқының жалпы түркілік ортақ этнос құрамынан бөлініп, дербес Орда құрған хандық заманы төрт ғасырға жуық ұзақ дәуірге созылды». Ол тағы бірде «XV–XVIII ғасырларда жасалған әдебиет ел мүддесін, жұрт мұратын бірінші орынға қойды. Өзіндік түр тауып, айқын ұлттық сипатта қалыптасты. Алаштың жайсаң жанын, өр рухын бедерлей таңбалап, келер ұрпақ үшін ешқашан ескірмес үлгілер тудырды. Көркемдік танымның асқар биігіне көтеріліп, әлемдік өредегі ұлы шығармалар қалдырды», дейді. Яғни, жыраулар поэзиясы – қазақ сөз өнерінің әлемдік классикалық шығармалар шоғырына қосылатын біздің ұлттық рухани қазынамыз.

Жыраулар поэзиясының құндылығы неде? "Бұл дәуірдегі әлеумет тіршілігінің, –дейді М.Әуезов, – ең шешуші мәселесін әдебиет жүзіне түсіріп, алғашқы рет қалың ел қамын ойлап, күңіренген қария – Асан. Бұл заман сыншысы сөйлесе, шешілмеген жұмбақ, түйіні шатасқан сөздерді ғана сөйлейді, өзі туған заманның белгілерін қарап, келешек заман не айтарын болжайды: сөзінің бәрі терең ой, терең мағынамен сөйленеді. Айтпақ жайларын ашып, ұғымды қылып айтып бермейді. Әдейі көмескілеу жұмбақ қып айтады. Жыраудың сөзі мақсатсыз айтылмайды. Не айтса да көптің мұңы, көптің жайы туралы, не көпке арналып ақыл, өсиет есебінде айтылады". Ғалымның осы ғұламалық пікірінде жыраулар поэзиясының идеялық-көркемдік мәні терең ашылған.

Демек, жыраулар поэзиясы – халқымыздың неше ғасырлық өмірін өнер өрнегіне, ақыл сөзіне бейнелеп түсірген, өшпес, өлмес мұрамыз.

Жыраулар поэзиясы халықтың басынан өткерген тарихи оқиғаларды, оның арман-мұратын, кешірген ауыртпалықтарын жырлаумен ғана бағалы емес, елдің саяси-әлеуметтік тіршілігін, ойсанасын, дүниетанымын көркем бейнелі тілмен бере білуімен де бағалы.

Жыраулардың өз толғауларында көтерген негізгі тақырыбы қандай? Жыраулар поэзиясының өзекті тақырыбы – туған елі, оған деген сүйіспеншілігі, елдің бірлігі, бүтіндігі.

Қорытынды

Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Бабаларымыздың арманы. Мәңгілік Ел ұлттық идеясының негізгі мәні – мәңгілік мақсат-мұраттарымыз бен мәдени-рухани құндылықтарымызға негізделген, мемлекет құрушы қазақ халқы мен өзге де ұлттардың ұлттық идеяларын бір арнаға тоғыстыратын идеология арқылы қалыптастырылатын қазақтың ұлттық мемлекеті.

Жыраулар шығармашылығы осы идеяны жүзеге асырудағы үлкен қозғаушы күш болып табылады. Жыраулар – Қазақ хандығы халқымыздың барлық жастағы адамдарының асыл, саналы қасиетті болуын мұрат еткен нағыз тәрбиешілер. Жыраулар поэзиясы – қазақ сөз өнеріндегі шынайы ұлттық сипаттың негізгі көркемдік іргетасы. Сондықтан, халықтық тәрбие дәстүрін жыраулар поэзиясы арқылы тереңдете ұғындыру – өмір талабынан туындаған мәселе.

Қорыта айтқанда, Қазақ хандығы дәуірінде жыраулар поэзиясының басты тақырыбы – халықтың топтасқандығы мен бірлігі және әскери күшқуатын нығайту мәселелері болды. Бұл туындылардың Тәуелсіз Қазақстанның өркендеп дамуына, болашақ «Мәңгілік Ел» болуына тигізетін ықпалы орасан зор деп білеміз.

«Егер біз мемлекет болғымыз келсе, өзіміздің мемлекетіміздің ұзақ уақытқа меңзеп құрғымыз келсе, онда халық руханиятының бастауларын түсінгеніміз жөн», – Елбасы айтқандай, «Мәңгілік Ел» – жас ұрпақ үшін маңызды мәселе болып табылады. Қазақ елі үшін бірлігін сақтауға, мемлекеттілігінің тұтастығын қамтамасыз етуге жыраулар поэзиясының беретін тәлім-тәрбиелік жақтары ұшан теңіз. Бүгінгі ұрпақ – **Мәңгілік Елдің** болашағы.

Әдебиеттер

1. Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы,1994.
2. Негимов С. Ақын-жыраулар поэзиясының бейнелілігі. – Алматы, 1991.
3. Мағауин М. Қазақ хандығы дәуіріндегі әдебиет Алматы: 1993ж. – 139 б.
4. А. Ф. Лосеев Гомер, Москва: 1960 ж. 69 – бет.
5. Ерте дәуірдегі қазақ әдебиеті , Алматы: 1983 ж. 77, 130 – бет.
6. Уәлиханов Ш. Таңдамалы Алматы: 1985 ж. 16, 124 – бет.
7. В. В. Радлов Ел қазынасы – ескі сөз Алматы: 1994 .ж 10 – бет.
8. Қ. Халидұлы Тауарих хамса. Алматы: 1992, 93, 106, 110, 111 – бет.
9. Әуезов М. Әдебиет тарихы Алматы: 1991ж. 5, 16, 207 – бет.
10. Әдеби мұра және оны зерттеу Алматы: 1959 ж. 22, 58, 97, 100 – бет.
11. Қ. Мәмбетов. Baq.kz сайты. // Қазақ хандығы және жыраулар поэзиясындағы ел бірлігі. 2015 жыл. 18 шілде.

Қ.Б. Бақытбеков

Семей қ. «№ 8 көркем-эстетикалық білім беру және тәрбиелеу жалпы орта білім беретін мектеп-кешені» КММ

Ғылыми жетекшісі – **А.Ж. Төлеуқоңыр**, тарих пәнінің мұғалімі

ҰЛТТЫҚ САНА ЖӘНЕ АЛАШ АРЫСТАРЫ

Қазақ халқының жерін отарлау тарихында, Ресей империясына тең келетін ел болған емес. Осыған байланысты, қазақ тарихы, Ресейдің озбырлық саясатына қарсы жүргізген қозғалысқа толы. Солардың бірі-тарих қойнауынан «Алаш қозғалысы» деген атпен суырылып шығып, қазақ елінің бостандығы үшін болған аса ірі оқиға ретінде, жадымызға сіңіп келе жатса, негізінен отаршылдыққа қарсы бағытталған осы қозғалыстың, қазақ жерінде болған басқа қозғалыстардан еңсесі биік деп айта аламыз. Өйткені ол, өктем елдің қиянатына қарсы әлсіз елдің қару ұстанған қимылын емес, ұлттық сананың оянуының қоғамдық көрінісін көрсеткен құндылығымен ерекшеленеді. Алаш қозғалысының басқа қозғалыстардан артықшылығы сол,ол ұлттық болмыстың басымдықтарын сақтау және оларды заман талабына сәйкес етіп бейімдеу болатын.Алаш қозғалысы, осы ниет жолындағы күресінде, саяси демократиялық партия мен ұлттың дербес мемлекет құру деңгейіне дейінгі заңғар биіктен көріне білді.

Өмірге келгеніне жүз жылдан аса уақыт өтседе, осынау қозғалысқа байланысты саяси және теориялық мәселе өз зәрулігін бүгін де жойған жоқ, қайта уақыт талабына сәйкес жаңа мәнге ие болып отыр.Сондықтан да қазіргі уақытта Алаш азаматтарын тану, олардың ұлтжандылығын, күрескерлігін, қайраткерлігін насихаттауды өзімнің парызым деп білемін.

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев: «Ғасыр басындағы мемлекет мүддесін ойлаған ұлты қазақтардың жеке басының тағдыры да қасіретті болды. Алайда, ұлттық жігер мен толысқан зерде сабағы ұмыт болған жоқ.Жүзжылдықтың алғашқы жартысындағы қазақ зиялыларының жеке басының қасіретімен қатар,өрілген қызметі өзінің бірегей құбылыс ретінде тұжырымды деңгейімен ғана емес, азаматтық һәм адамгершілік

деңгейімен де осы заманмен үндес», [2]-деп ерекше көрсеткені Алаш тарихын жеткізуге уақыттың келгенін хабарлап берді.

«Алаш қозғалысы»дегеніміз – ұлт-азаттық қозғалыс.Міржақып Дулатовтың 1917 жылдың өзінде жазған мақаласында: «Ресейде саяси партиялар көп, бірақ олардың біреуінің бағдарламасы біздің халқымыздың мүддесіне сай келмейді.Бізге тура қазіргі тарихи кезеңдегі негізгі мүддемізді, қазақшылығымызды білдіретін, соны қорғай алатын саяси партия керек, оның негізінде ұлт өмірі жату керек» [3]. Міне, «Алаш» осы негізде, осындай мақсатта құрылған саяси ұйым болатын. Құрылған күннен бастап Алаш партиясы саяси күреске белсене араласты. Оның мақсаты қазақ халқын отарлық езгіден құтқару, буржуазиялық – демократиялық үлгідегі мемлекеттігіне қол жеткізу болды.

Бүкілқазақтық I сьезд 1917 жылғы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында өтті.Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне қатынасы бар он төрт мәселе енгізілді.Халел Досмұхамедовтың төрағалығымен, Ахмет Байтұрсыновтың, Міржақып Дулатовтың және т.б. хатшылығымен өткен сьезд делегатары он төрт мәселенің ішінде өздерінің басты назарын ұлттық автономия, жер, құрылтай сьезіне дайындық және қазақтың саяси партиясын құру проблемаларына аударды.Сьезде А.Байтұрсынов пен М.Дулатов “автономиялы тәуелсіз қазақ мемлекетін құру” идеясын ұсынды. Ал Ә. Бөкейханов “демократиялық, федеративтік және парламенттік Ресей Республикасының құрамындағы” қазақтың ұлттық-аумақтық автономиясы болуын қолдады.Аса күрделі мәселелердің бірі сьезд қабылдаған қарарда былай делінген: “Қазақ халқының өз алдына саяси партиясы болуын тиіс көрді”. «Алаш» партиясының бағдарлама жобасын жасауға Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Е. Омаров, Е. Тұрмахаметов, Р. Жүндібаев, Ғ. Бірімжанов қатысты. Жоба он баптан тұрды: мемлекет құрылымы; жергілікті бостандық; негізгі құқық; дін ісі; билік һәм сот; ел қорғау; салық; жұмысшылар; ғылым-білім үйрету; жер мәселесі.

Бүгінгі күні Тәуелсіздігіміздің байрағы желбіреп тұрғанына 31 жыл болды. Н.Ә Назарбаевтың Қазақстан Республикасы тұңғыш Президентінің мына бір ойлары біздің әрқайсымыздың жан-жүрегімізді отаншыл болуға өсиеттей баурайды: «Біз Отанымыздың қасиетті байтақ даласын қантөгісті шайқастарда қорғаған батыр бабаларымыздың рухына лайық болуымыз керек.Олар тәуелсіздікті аңсады, біртұтас, қуатты мемлекет құруды армандады. Осы ұлы мұратты жүзеге асырудың асқақ абыройы біздің ұрпақ пешенесіне жазылды. Біздің тарихи міндетіміз әлемнің дамыған мемлекеттерінің қатарына қосу, сөйтіп келер ұрпаққа өркенді де өршіл Қазақстанды табыстау» [1].

Әдебиеттер

1. Н.Ә. Назарбаев. Тәуелсіздік белестері. – Алматы: Атамұра, 2003.333б.
2. Н.Ә. Назарбаев. «Тарих толқынында» . – Алматы, 1999 ж.
3. Дулатов М «Тарихи жыл» мақаласы. 8 қантар 1917 жыл. Мына кітапта: Алаш қозғалысы І-том А, 2004, 183 бет.Қазақ. – 1917 – № 212
4. М.Қ. Қойгелдиев «Алаш қозғалысы» Алматы –1995
5. К.Нүрпейісов «Алаш һәм Алашорда» Алматы – 1995
6. «Тарихи тұлғалар» (анықтамалық) Алматы – 2005
7. Қазақ тарихы: ғылыми әдістемелік журнал № 2, 2009
8. Қазақ тарихы: ғылыми әдістемелік журнал № 6, 2012

Е.А. Есмұратқызы
«Ю. Гагарин атындағы орта мектебі» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Ш.М. Марқабаева**, тарих пәнінің мұғалімі

ТЫҢ ИГЕРУДІҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Тың игеру – КСРОда астық өнімін арттыру мақсатында жүзеге асырылған мемлекеттік іс шара. 1954 жылы 23 ақпан - 2 наурыз арлығында Компартия ОК кезекті пленумы болып өтті. Онда

«Елде астық өндіруді ұлғайту мен тың және тыңайған жерлерді игеру» туралы қаулы қабылданды. Тың игеру кезінде көптеген өзгерістер болды. 1954 жылы ақпанда «Қазақстанда егістік алқабын ұлғайтуға жарамды жерлер жоқ» деген ұстанымдағы Ж. Шаяхметовтің орнына П.К. Пономаренко бірінші хатшы болып қызметке келді. Қазақстанда тың игерілетін аймақтарға солтүстік облыстар енді. Кеңес Одағы бойынша 1954 жылы 13,4 млн гектар тың жерлер жыртылды. Оның ішінде Қазақстанда 6,5 млн гектар, яғни барлық жыртылған жердің 50% құрады. Ал жоспар бойынша Қазақстанда 1954-1957 жылдары егіс алқабының көлемі 2,5 млн га. артуы тиіс еді. Осылайша, жаппай тың игеру қозғалысы басталды, бұл ел экономикасына да өз әсерін тигізген еді. Өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы да едәуір алға басты, 1954-1977 жылдары Республикада ауыл шаруашылығының барлық салаларына 21,1 млрд сом қаржы жұмсалып, шығын 27,2 млрд болып өтелді. Тың игеру барысында астық өндіру – 7 есе, ет-5, сүт өндіру – 3 есеге артты. Республика мемлекетке 1954-1984 жылдары 348млн тонна астық, 30млн тонна ет, 47,8 млн т сүт сатты. Қазақстан экономикалық жағынан дамып, республика астық өндіруде КСРО бойынша алдыңғы орынға шықты. Тың игеру нәтижесінде еліміздің солтүстік аймағында егін шаруашылығы жұмыстары қарқынды жүріп, көптеген жаңа қалалар мен ауыл-селолар бой көтерді, жаңа өнеркәсіп орындары салынып, темір жол торабы мен көлік жолдары, электр көздері желілері, байланыс линиялары тартылып, инфрақұрылымның дамуына мүмкіндік жасады. Қазақстан астықты шет елдерге экспорттаушы елге айналды. Осы жылдар ішінде елдің экономикалық қуаты артты. Тың игерудің экономикалық жағынан тиімділігі айтылғанмен кері пайдасыз жағы да әрине болып жатты. Экономиканың шешуші салаларының бірі ауыл шаруашылығын дағдарыстан алып шығу міндеті қойылды. Осы кезде құрылған совхоздарда жергілікті халықтың ерекшеліктері ескерілмей, шошқа шаруашылығын дамыту қолға алынып, жайылымдардың қысқаруы қазақ халқының дәстүрлі мал шаруашылығын орны толмас шығынға ұшыратты. Қой санын арттыру жоспарының орындалуына орасан зор кедергі келді. Түйе мен жылқы шаруашылығы құлдырап кетті. Емдік қасиеті белгілі қымыз бен шұбат өндіру артта қалып қойды. Ауыл шаруашылығының даму деңгейі төмендеп, ет және сүт өнімдерін өндіру көлемі қысқарды. Қысқа уақыт ішінде асығыс жоспарлар құрылып, орасан зор күрделі қаржылар қарастырылды. Елімізде 25,5 млн га тыңайған жерлер өте қауырт жағдайда игерілді. Республиканың ауыл шаруашылығына алғашқы екі жылдың ішінде ғана 6.105 млн сом қаржы жұмсалды. Бұл төртінші бесжылдықта жұмсалған барлық қаржыдан төрт есеге жуық көп еді . Өндірістік негізгі қор 1953 жылғы 276 миллион сомнан 1965 жылы 2,6 миллиард сомға дейін өсті. Бірақ та тың игерудің алғашқы жылдарында қол жеткен табыс одан әрі ұштасып кете алмады. Өйткені жаңадан игерілген тың жерлер 60-жылдардың ортасына қарай өз мүмкіндіктерін сарқи бастаған болатын, осының салдарынан әрбір гектардан жоспарланған 14-15 ц. астық орнына 1954-1958 ж. 7,4 ц. жиналса,1961-1964 ж. – 6,1ц., ал 1964 ж. – 3,1ц. ғана астық алынды. Азық-түлік тапшылығын ауыл шаруашылығын дамытудың экстенсивті әдісі қажетті нәтижеге толық қол жеткізе алмады. КСРО сырттан астық сатып алуды жалғастыра берді. Мысалы, 1960 жылы 17,8 млн тонна мұнай сатылып, 200 мың тонна астық АҚШ, Канада, Франция елдерінен сатып алынды. Алынған өнімнің сатылым жағынан мысал келтіретін болсақ, 1965 жылдан бастап Қазақстан өзінің бидайының әр тоннасын 65 сомнан, ал қара бидайын 60 сомнан сататын болды. Дәл осы дақылдар Өзбекстанда, Грузияда, Әзірбайжанда, Тәжікстанда, Арменияда, Түркіменстанда едәуір қымбат – 90 және 85, ал РСФСР-дың және Украинаның Қаратопырақсыз аудандарында, Белоруссияда, Прибалтика республикаларында – 130 да 130 еді [4].

Саралай келе, тың игерудің теріс фактілері көп болды деп есептеймін. Тың игеру жылдары елімізге келген 2 миллионға жуық басқа ұлт өкілі келді. Мұның салдарынан еліміздің ұлт құрамы өзгеріп, қазақ өз елінде 2-сорттағы ұлтқа айналды, әлеуметтік жағдайы төмендеді,700ге жуық қазақ мектептері жабылды, қазақ елінің елді-мекендері мен жер-су атаулары орысша атала бастады (Ақмола қаласы Целиноград деп өзгертілді, 337 тың совхозы бой көтеріп, түгелдей орысша атау берілді). Тың аймақтар қатыгез қуаңшылыққа жиі ұшырайтын болған. Бұл жағадай елімізге кері әсерін тигізді. Басты өнім болған бидайды басқа елдер мемлекетке біздің елге қарағанда, едәуір қымбат бағаға сатып, қыруар пайдаға кенелген. Қазақстан бидайының сапасына өте жоғары баға берсе де, өте төмен бағаға сатылды. Бидайға деген одақтық сұраныс жоғары болғанымен, ел экономикасына оң нәтиже бере алмады.

Әдебиеттер
1. Қазақстан тарихы (1945-2019жж.) Жалпы білім беретін мектептің 8-9 сыныптарына арналған оқулық.2- бөлім/ Қ.С. Өскембаев, З.Ғ. Сақтағанова, Ғ. Мұхтарұлы Алматы:Мектеп, 2019.
2. Көркемсуретті Қазақстан тарихы 4-том Қазақ энциклопедиясы Алматы, 2007 ж.
3.https://www.astana-akshamy.kz «Тың игеру: себебі мен салдары»
4.e-history.kz «Тың және тыңайған жерлерді игерудің негізгі шарттары»

А.А. Компанец
КГУ «Новопокровская средняя школа» отдела образования
по Бородулихинскому району управления образования Восточно-Казахстанской области
Научный руководитель – **С.Ж. Сапарова**, учитель художественного труда

КАК С ПОМОЩЬЮ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА ПЕРЕДАТЬ БОЛЬ ЯДЕРНЫХ ИСПЫТАНИЙ?

Актуальность моей работы в том , что Семипалатинский полигон – ужас долгих 40 лет, многих тысяч унесенных жизней. Ядерные взрывы принесли слезы, боль, последующие мутации и многие другие последствия. То, что происходило тогда в 40-е-80-е гг. XX века, эхом доносятся в XXI век. И действует на нас, по сей день.

И я перед собой поставила цель показать всю боль ядерных испытаний через изобразительное искусство. Точнее глазами ребенка без рук в детском манеже на фоне степи, гор, пасущихся вдали лошадей, активиста международного антиядерного движения Карипбека Куюкова.

Результатом проекта является дидактический материал по художественному труду для учащихся 7 классов. В данном дидактическом материале художник описывает картины , которые учащиеся 7 классов пройдут при изучении темы: «Современные художники Казахстана». Исследовательская новизна проекта видится в результатах проделанной работы и в сделанных на основе их выводах.

Главный герой моего проекта казахстанский художник, рисующий при помощи губ и пальцев ног, активист международного антиядерного движения – Карипбек Телтаевич Куюков . Он родился без рук в результате радиационного облучения, которому были подвергнуты его родители во время испытаний на Семипалатинском ядерном полигоне. Но это не стало для него препятствием на пути в искусство. Карипбек Куюков посвятил свое творчество и свою жизнь установлению мира, в котором никто и нигде не ощутит на себе катастрофические последствия испытаний ядерного оружия.

Карипбек Куюков преодолел множество препятствий, чтобы стать активистом антиядерного движения и известным художником, чьи работы сегодня выставляются по всему миру. В этом году его работы выставлены на EXPO – 2022 в Дубае.

Сегодня Карипбек Телтаевич рисует портреты жертв ядерных испытаний и, в качестве Почетного Посла проекта АТОМ, выступает против ядерного оружия на конференциях и мероприятиях перед представителями ООН и Конгресса Соединенных Штатов.

Картины Карипбека Куюкова выставлены в частных и государственных коллекциях Америки, Японии, Германии, Турции, Китая и Казахстана. Тематика картин Куюкова связана с ядерной угрозой человечеству.

В результате исследования провела онлайн диалог с художником. Где смогла получить ответы на все интересующие вопросы. Результатом нашего диалога стало то, что получила развернутый анализ на все произведения художника.

В ходе исследования с художником провели онлайн конференцию, мастер-класс для учащихся 7 класса по теме «Современные художники Казахстана. Карипбек Куюков», где учащиеся получили ответы на свои вопросы от самого художника по картине «Взрыв» (видео).

На третьем этапе исследовательской работы ознакомила учащихся школы с собранным видеоматериалом (видео).

Я всей серьёзностью и тщательностью подходила к раскрытию темы. Могу с уверенностью сказать, что с помощью кисти и холста можно достучаться до людей.

Теоритическая значимость нашей работы в том, что познакомившись с нашим исследованием , многие ученики посмотрят на жизнь другими глазами.

Практическая значимость в том ,что собранные материалы можно будет использовать в виде дидактического материала на уроках художественного труда , истории и по воспитательной работе.

Таким образом задачи исследовательской работы решены, поставленная цель достигнута, выдвинутая проблема выяснена.

Свой тезис хочу завершить словами Карипбека Куюкова «Моя главная миссия на этой земле – сделать все, чтобы такие, как я, стали, последними пострадавшими от ядерных испытаний. Пока бьется мое сердце, пока есть во мне силы, я призываю человеческий разум к сохранению безопасности на планете ЗЕМЛЯ!»

А. Амангелді
Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Н.А. Шыныбекова**, педагог-психолог, педагогика магистрі

АГРЕССИЯ – ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ КЕДЕРГІ

Күнделікті өмірде агрессия дегеніміз: «Жағымсыз қатынас туғызатын ашық түрдегі өшпенділік, ал агрессивті бұл күш салу, зиян келтіру әрекеті ретінде түсіндіріледі». Жалпы «агрессия» термині күш салу, күш жұмсаумен байланысты. Агрессия түсінігіне формасы мен нәтижесі бойынша әр түрлі әрекеттер біріктіріледі, соның ішінде орынсыз әзіл-қалжың, өсек, нұқсан келтіру ойларынан бастап, кісі өліміне дейін. Өшпенділік неғұрлым тар мағынада алынады, белгілі бір объектіге бағытталады.

Мен, өзімнің күнделікті бірге жүретін сыныптағы сыныптас құрбым деп алатын болсам, оның көңіл күйі ауа- райы тәріздес әр күнде әр түрлі болып құбылып отырады. Сыныптастарымның бойындағы осы мінездері мені ойландырып, әрі қарай ізденуіме түрткі болып, қазығушылық танытты. Құрбыларымның бойынан агрессия байқалды. Жалпы агрессия барлығына таныс нәрсе. Ашу -ыза кез- келген уақытта пайда болады. Агрессия түсінігіне формасы мен нәтижесі бойынша әр түрлі әрекеттер біріктіріледі, соның ішінде орынсыз әзіл-қалжың, өсек, нұқсан келтіру ойларынан бастап, кісі өліміне дейін. Өшпенділік неғұрлым тар мағынада алынады, белгілі бір объектіге бағытталады. Шетелдік және отандық көптеген зерттеушілер агрессия мәселесін әр жақты зерттеп қарастырған, бірақ бір ортақ көзқарасқа келген жоқ. Себебі бұл мәселе өте күрделі және жан-жақты. Мен құрбымды сабаққа келген уақытта, сабақ барысында, үзіліс уақытында үнемі бақылап жүрдім. Қазір біз не нәрсеге тез ашуланамыз, сөз көтермейміз, тез ренжиміз. Осы боламашы әрекеттер арқылы ашуға бой алдырып, Ашу деген «уытты», «уды» оятып аламыз. Осының себептерін айқындау мақсатында сауаланамалар, тренингтер, диагностика сияқты жұмыстар жүргіздім. Оны өзімнің 5-9 сыныптардан бастадым. Іс- тәжірибені жүзеге асыру барысында жеткіншектердегі агрессивті мінез-құлықты анықтауға арналған төрт әдістеме жүргіздім. Телегей теңіздің өзі тамшыдан құралатынын ескерсек, жалындап жанып, алаулап жатқан отты СУ ғана басып, сөндіре алады. Енді жоғарыда айтып өткен ашу ызаға алып келетін әрекеттерді мына бір тамшы арқылы дер кезінде басып, сөндіргім келеді. Оттың (ашудың) алаулап жанбай жатып, ушықпай сөнгенін қалағандықтан, құрбымның жиі ашу ызасын көргендіктен құрбыма тамшыдай болсын пайдамды тигізгім келеді. Сыныптастарымның сабаққа келгенге дейінгі көңіл -күйі бірден бір Отбасы мүшелеріне байланысты. Сондықтан үйде әр баланың өмірге деген құлшынысы болуы үшін көңіл-күйі көтеріңкі болып, айналасына қызығушылықпен қарау үшін, үйдегі атмосфера соған сай болуы

керек. Яғни ата- ана балаларына жағдай жасаумен қатар түсіністікпен қарап, мейірімін төге білуі қажет. Бала өміріне әсер етуші факторлар :мектеп, ата ана, достары десек баланың тұлға болып қалыптасуына пән мұғалімдерінің, сынып жетекшінің , сондай- ақ психолог мамандарының әсері зор. Қандай да бір қиындықтар туындап, өз ортасымен келіспеушіліктер болған жағдайда сол жағдаяттардан шығу жолдарын көрсетіп, жөн сілтейтін бірден -бір маман мектеп мектеп психологтары. Сондықтан әр сыныпқа психология пәні енгізілсе деген тілегім бар. Бұл сөзіме дәлел ретінде көп балаға көмегі тиген «Қарым қатынас», «Достық», «Ашу-ызамен не істеу керек?» мына тренингтер мысал бола алады. Алары көп, ой түйетін осындай құнды, тәжірибелік мәні зор тренингтер аса қажет.

Сөзімді қорытындылай келе, өсімдікке табиғаттың нұры толық түскен, қажетті ылғалды бойына ананың аялы алақаны мен ұстаздардың мейірімге толы жүрек жылуын, достарының қолдауын сезінген әр баладан асқан бақытты бала болмас!!! Оның болашақта тұлға болып қалыптасуы сөзссіз айқын.

Әдебиеттер

1. Берковиц Л. Агрессия. – Н.,У. – 1962. – 225 б.
2. Артемьева Т. Агрессия: Проявление агрессивности у подростков 11-12 лет // Приложение к газете «Первое сентября», серия «Спорт в школе». – 2008. – № 14. 35-45 б.
3. Нағашыбаева, С. Жеткіншектердің психологиялық ерекшеліктері мен агрессиялық мінез-құлқын зерттеу // С.Нағашыбаева; Қызықты психология. – 2010. – № 2. – 26-29 б.
4. Христофорова В., Айымов Е. Тұлғаның мінез- құлқындағы агрессия себептері және жою жолдары // Мектептегі психология. – 2008. – №3(15). – 20- 21 б.

Т. Ергалиев
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО ВКО
Научный руководитель – **А.Н. Искаков**, преподаватель истории

POLYMER SEMEY

Порошковая покраска – это метод получения полимерных покрытий с высокими защитными и декоративными свойствами. Данный метод окраски был разработан в 1950-х гг. Способ порошкового окрашивания является популярной альтернативой нанесению жидких лакокрасочных материалов для деталей, допускающих термообработку [1].

Проект предназначен для автолюбителей и владельцев поддержанных авто. Люди готовы вкладывать значительные средства в улучшение внешнего вида и функциональности своих автомобилей, чтобы избежать расходов на приобретение новых железных коней.

Наша цель реализовать в нашем городе бизнес по покраске автомобилей полимерным композитом (порошковая покраска).

Преимущества данного метода:

- **Экономичность.** Дело в том, что такая краска может использоваться повторно, если она не оседает при распылении на обрабатываемой поверхности. Таким образом, потери материала составляют не более 5 %. К слову, этот показатель для обычных красок будет в 8 раз выше – около 40 %. Также в данном случае нет необходимости в растворителях.
- **Простота применения.** Материалы для данного вида работ выпускаются полностью готовыми. Это гарантирует стабильно высокое качество покрытий. К тому же, чистить оборудование после работы очень просто, ведь порошок легко убирается с деталей.
- **Скорость.** Порошковая окраска не требует просушки изделий перед их помещением в печь. Если поверхности, покрытые обычной краской, необходимо сушить довольно долго, то в данном случае процесс сокращается в разы.
- **Экологичность.** Как уже упоминалось, растворители в данном случае не используются, что благоприятно сказывается на экологии. Также играет роль безотходность производства.

- **Долговечность.** Технология данных работ предполагает полимеризацию слоя эластичной пластмассы, обладающей довольно высокой адгезией, непосредственно на той поверхности, которая окрашивается. В результате получается прочное покрытие, которое может похвастаться отличными электроизоляционными и антикоррозийными свойствами, а также стойкостью к воздействию различных веществ.
- **Декоративность.** Порошковые краски дают возможность получить поверхность любого оттенка. Палитра представленных материалов на сегодняшний день насчитывает больше 5 тысяч цветов и оттенков с различными фактурами. При желании можно получить глянцевую или матовую поверхность, а также под гранит, муар и т. д.[2]

Работа получила одобрение от автолюбителей. Большинству понравилось то, что не пришлось долго ждать пока краска высохнет, а также многие подметили, что полимерный слой хорошо защищает машину от царапин.

Цена за 1 кв. м окрашенной поверхности составляет в среднем – 800 тг. Таким образом мой проект является самым доступным решением по улучшению внешнего вида автомобиля на рынке.

Литература

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Порошковая_окраска
2. http://x-kuzov.ru/materialy-i-instrument/poroshkovaja-pokraska.html

К.М. Асипова
Учреждение «Алтайский Высший колледж»
Научный руководитель – **М.А. Лисовцова**, преподаватель специальных дисциплин

ПОЗНАВАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПРИМЕНЕНИЕМ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Самое эффективное обучение – индивидуальное обучение. Но оно не может быть массовым.

Комплексное решение этих двух задач и индивидуализации его, многие видят во внедрении мультимедийных обучающих систем. С помощью технологий можно сделать так, что процесс обучения был адаптирован к личности обучающегося. Использование современных образовательных технологий является необходимым для достижения нового качества образования. Все это опирается на наглядность [1,2,3].

Мультимедийные презентации, включающие в себя анимацию, яркую наглядность, музыку и видеоэффекты с интересным сюжетом в состоянии удерживать внимание самых непоседливых дошкольников. С помощью таких приемов легко создать атмосферу путешествия, прогулки, показать красоту родной природы, города

Использование мультимедиа при работе с художественной литературой дает возможность сделать каждое занятие неповторимым, разнообразным, наглядным. Используются аудиозаписи художественных произведений, демонстрируются иллюстрации известных художников к произведениям, подбирая музыкальные произведения по теме. Очень интересными получаются литератерные викторины.

Удобно использовать технологические карты в работе по лепке и аппликации. Их можно составлять самостоятельно или воспользоваться разработанными. Современные компьютерные технологии дают возможность использовать и традиционные пособия, обрабатывая их и перенося на экран или интерактивную доску.

Использование интерактивной доски помогает развивать у детей: внимание, память, мелкую моторику, мышление и речь, зрительное и слуховое восприятие, словесно-логическое мышление и др. Развивающие занятия с ее использованием становятся намного ярче и динамичнее. Интерактивное оборудование позволяет рисовать электронными маркерами и

пальцами. Интерактивную доску я использую для занятий по формированию элементарных математических представлений.

Детям гораздо легче ориентироваться в пространстве, запоминать понятия «лево», «право»; закреплять знания о геометрических фигурах и формах, закреплять навыки счета в форме интересных интерактивных задач. Очень удобно использование интерактивной доски для обучения детей графическим диктантам. Им очень нравятся задания на внимание и логику с использованием упражнений, созданных на интерактивной доске. С помощью интерактивной доски можно смоделировать ситуации, в которых дети вспоминают правила поведения на улице и дома. В свободной деятельности детям очень интересно просто рисовать на доске, их увлекают создание огромных рисунков, как индивидуально, так и группой. Небольшие этюды «теневого театра» развивают мелкую моторику, тренируют пальчики.

В работе с родителями мультимедиа использовать при оформлении наглядного материала, при проведении родительских собраний, круглых столов, проектной деятельности. Привлекать родителей к подготовке мультимедийного материала для выступления детей перед сверстниками. Использование современных технологий позволяет разнообразить общение (совместные занятия, праздники и игры), повысить интерес взрослых к получению полезной информации о воспитании детей, о том, как проводит ребенок время в детском саду.

Я считаю уместным применение современных информационных технологий в детских садах, при условии регламентированного и безопасного для здоровья использования техники в работе с детьми дошкольного возраста.

Литература

1. Математика для дошкольников https://uchi.ru/matematika/doshkolniki
2. Развивающие занятия для дошкольников https://iqsha.ru/uprazhneniya
3. Играемся https://www.igraemsa.ru/

№ 5 СЕКЦИЯ: ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 5: ИНФОРМАТИКА И ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

М. Зияданова
Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің «№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Г.О. Оразбекова**, физика пәнінің мұғалімі, педагогика магистрі

ДОМБЫРА ДЫБЫСЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ҚАСИЕТІ

Домбыра – қазақтың ішекті, музыкалық халық аспабы. Домбыраның ағашының физикалық ерекшелігіне байланысты көлемі бірдей қақпақтардың өзіндік физикалық үн шығару қасиеті де әр түрлі. Тақтайшаларды іріктеу, қақпақтың қалыңдығын анықтау және серпінді орнату әрбір қақпақтың ерекшелігіне байланысты. Қалаған үнді келтіру үшін қақпақтың бөліктерін дұрыс іріктеудің де маңызы бар. Жас ағашқа қарағанда кептірілген ағашты күйге келтіру оңай. Домбыраның қақпақтары бірнеше шағын тақтайды желіммен біріктіру арқылы жасалынады. Қақпақты құрайтын тақтайлардық физикалық қасиеттері мен түсі бірдей болуы шарт. Тақтайша ағаштың табиғи жолақтары бойынша бір бағытта жымдастырылып біріктіріледі. Ені – 250 мм, ұзындығы – 400 мм және қалыңдығы – 2,5 мм етіп құрастырылған қақпақтың тербеліс жиілігі ағаштың физикалық қасиетіне қарай 207,64-233,08 Гц шамасында болады. Егер қақпақтың қалыңдығы 3 мм болса, онда тербеліс жиілігі 233>08-277,12 Гц шамасында болмақ. Қақпақты күйге келтіру кезінде ескерілетін ендігі бір қажетті іс – кергіш орнату. Қақпақтың жалпақ бөлігіне орнатылған кергіш қақпақтың тербеліс жиілігіне нұқсан келтірмейтін болуы шарт. Тәжірибе көрсеткеніндей, қақпақтың алғашқы кездегі тербеліс жиілігін сақтау үшін серіппені бірте-бірте аласарта беру керек. Сынақ жүргізілгенде байқалғандай, қақпақтың тербеліс жиілігіне әсер ететін негізгі факторлар мыналар: ағаштың физикалық қасиеті, қақпақтың қалыңдығы мен жұқалығы және жанама түрде әсер ететін факторлар. Домбыра-тенордың қақпағы тербеліс жиілігі – 233, 08-261,6 Гц шамасында дыбыс алуға қолайлы келеді, өйткені мұндай жиілік домбыраның мензурасына, оның құлақ күйіне және дыбыстау сипатна сәйкес келеді. Аспапта жұмсақ тембр, майда қоңыр дауыс пайда болады. Егер қақпақты құрастырғанда оның күйге келтірілуі ескерілмесе, онда, қақпақтың тербеліс жиілігі көбінесе 293,6-349,2 Гц шамасында болады. Мұндай жағдайда аспаптың даусы нашар шығады, тембрі құлаққа жағымсыз келеді.

Тәжірибе көрсеткеніндей домбыра-тенордын, қақпағының үніне қарап аспаптың тембрлік даусын күні бұрын білуге болады. Ал мұның, өзі аспаптарды көбінесе сапалы етіп жасауға мүмкіндік береді. Қақпақтың үні жақсы болса – тембрі жұмсақ, ал үні жоғары болса – тембрі ащы болады.

Домбыра дыбысының шипалы,шипасыз және кері әсерлері бар екенін анықтаған. Адамның жан дүниесі тәтті бір ұйыған, тыныштықта болу үшін жайлы, нәзік тыңдау пайдалылығы анықталуда. Халық шипагерлігінде сырқатты түріне қарай анықтаған соң оны емдеп жазуда домбыра дыбысының көмегін пайдалану тәсілдері ертеден қалыптасқаны белгілі. Кез келген адамның көңіл күйін бір қалыпты ұстауына домбыра дыбысының әсері зор болып қалмастан, оның психологиялық жақтан ауытқи бастаған жүйке жұлындарының бір қалыпқа келуіне, тербелістік үндік толқындардың тигізер емдік шипасы осы заманғы медицинада да пайдалануда.

Домбыра дыбысы арқылы жемістердің, көкөністердің тез өскені, пісу уакыты қысқарып, өнімі отыз пайызға артқаны әсіресе, классикалық әуендерінің жағымды әсерінің күштілігі байқалған.

Домбыра өнері, яғни күй дәстүрінің, ата-баба дәстүрінің кәсібін дамытып, әрбір баланың өнер арқылы білімге, терең ойға, өз бойындағы қабілетін шыңдауға мүмкіншілік туғызады. Әрине домбыра өнері бұл күнде өз жалғасын тауып,өркендеп,дамып отыр. Домбыра аспабы, оның ішінде дәстүрлі күйшілік өнері негізінде қалыптасқан тәрбие көзі эстетикалық әсемділікке жетелейді.

Яғни, осы жобаның арқасында мектебімізде үкіленген 30 домбыра аспабы алынды. 50 ден астам оқушы домбыра үйірмесін жандандыруда. Әр жұма сайын ұлттық құндылықты дәріптеу күнінде ұлттық аспабымызбен үзілісте күй күмбірлейді. Қоңырау үні де күймен ауыстырылған. Қасиетті қара домбыраның әр қазақтың төрінен орын алып, көгінен күй болып күмбірлей берсін.

Әдебиеттер

1.Сейдімбек А. Қазақтың күй өнері. – Астана, Күлтегін баспасы, 2002.
2.Жұбанов А. Өскен өркен. – Алматы, Ғылым баспасы, 1985.
3.Жұбанов А. Ғасырлар пернесі, Дайк-Пресс, 2002.
4.Жұмақова Ү. Күй құрылымындағы метроритм мәселелері. Алматы, Ғылым баспасы, 2000.

А. Морщинина
КГУ «СОШ № 10», г.Семей
Научные руководители – **Н.Н. Шмаглиенко**, учитель художественного труда,
И.А. Рыжова, учитель математики

ОРИГАМИ ПО ЗАКОНАМ ФРАКТАЛОВ

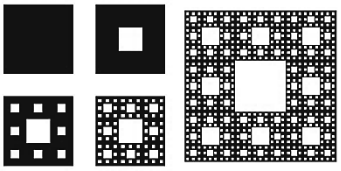

Актуальность фракталов очевидна в нашем 21 веке. Говоря о фракталах, неосознанно представляешь себе удивительные, схожие с произведением искусства изображения фрактальных множеств [1-3].

В результате возникает идея данной работы, которая заключается в том, что если взять простейшую геометрическую фигуру и применить к ней элементарные преобразования, которые через какой-то момент будут повторяться, то мы получим в результате фрактальное изображение. [4-5]

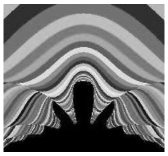

Предмет исследования. Применение фракталов в изготовлении оригами из бумаги.

Цель исследования. Рассмотрения алгоритма фракталов при создании оригами.

В данном исследовании я исходила из гипотезы, что непременным условием решения любой поставленной задачи является ее результат, целью которого является показать, как сделать наглядным этот процесс.

Расширить границы знаний о возможностях выполнения различных конструкций.

Как мне кажется, сложнейшей проблемой в понимании геометрии остаётся проблема пространственного мышления. Бернард Шоу говорил: «*Если просто учить человека* чему-то, *он никогда ничему не научится*». Мы учимся на делах!

В голове удерживаются только те знания, которые применяются на практике. Поэтому, если мы чему-то учимся, необходимо делать всё самому. А искусство оригами как нельзя лучше походит по возрастным категориям. Может быть, поэтому мастера оригами говорят, что при складывании фигурок голова работает руками.

Практическая значимость работы состоит в том, что работу можно будет использовать в быту, при освещении помещений и в виде украшений к праздникам, так как материал по теме расширит круг знаний учащихся за пределами учебной программы. А главное, что данный проект содержит экологически чистый материал, который не вредит окружающей среде.

Фракталы для многих исследователей стали внезапным ярким светом в ночи, которые озарил неведомые факты и закономерности в конкретных областях данных [6-8].

Для нас оригами продолжает оставаться увлечением, которое смогло окунуть нас с головой в этот удивительный мир!

С помощью оригами есть возможность показать, что математика не сухая наука, а красота и гармония [9-11].

По результатам моего творческого проекта об оригами и фракталах можно сделать вывод, что гипотеза подтвердилась – искусство оригами тесно связано с фракталами и может стать хорошей основой для ее изучения.

В своей работе я собрала интересную информацию о фракталах, их видах и свойствах. При этом нашла уникальное применение в виде торшеров, гирлянд, абажуров. Получились экологические-светильники, придающие вашему дому уют, теплую атмосферу, красоту и естественность.

Я убедилася, что тем, кто занимается фракталами, открывается прекрасный, удивительный мир, в котором царят математика, природа и искусство.

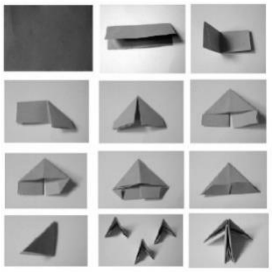

Литература

1. Бектемесов М. А. О фрактальном множестве и области устойчивости разностной задачи Коши в терминах оператора перехода в комплексной плоскости.//Материалы школы-семинара по математике и механике, семинар, посвященный 60-летию член-корр. НАН РК Касымова К. А., 27 октября. – Алматы, 1995 г.
2. Бектемесов М. А. Условия устойчивости в терминах оператора перехода.//Вестник КазГУ. Серия мат.,мех.,инф. – 1995 г. № 2.
3. Божокин С.В., Паршин Д.А. Фракталы и мультифракталы. Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001 г. С. 128.
4. Волошинов А. В. Математика и искусство: Кн. для тех, кто не только любит математику и искусство, но и желает задуматься о природе прекрасного и красоте науки. 2-е изд., дораб. и доп. – М.: Просвещение, 2000 г. С. 399.
5. Мандельброт Б., Фрактальная геометрия природы. – Москва: Институт компьютерных исследований, 2002 г. С. 257-281.
6. Морозов А. Д. Введение в теорию фракталов. Издательство: Издательство Нижегородского университета, 2004 г.
7. Ричард М. Кроновер Фракталы и хаос в динамических системах Introduction to Fractals and Chaos. Издательство: Техносфера, 2006 г. С. 488.
8. Шредер М., Фракталы, хаос, степенные законы. Миниатюры из бесконечного рая – Ижевск: НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2001.
9. https://www.pinterest.cl/pin/599612137882862916/
10. https://origamiusa.org/thefold/article/diagrams-fractal-pyramid
11. https://make-self.net/masterskaya/item/svetilnik-is-bumagi.html

А. Азаматова
Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **М.Ғ. Өскенбаева**, информатика пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚТЫҢ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІН КОМПЬЮТЕРДЕ САЛУ

Ою дегеніміз – бір нәрсені ойып, кесіп алып жасау, бір нәрсенің бетіне ойып бедер түсіру деген ұғымды білдіреді. Өрнек – әр түрлі ою, бедер бейнені күйдіріп, бояп, батырып, қалыптап істеген көркемдік түрлердің, әшекейлердің ортақ атауын айтады.Сондықтан көбінесе ою-өрнек деп қосарланып айтылады. Бүгінгі таңда технологияның қарқынды дамуына байланысты компьютерлердің графикалық мүмкіндіктері күннен-күнге үлкеюде. Графикалық дизайндарды жасауда көп қолданысқа ие Corel DRAW бағдарламасы. Енді сол ата – бабамыздан келе жатқан ою-өрнектерді заманның талабына сай осы Corel Draw бағдарламасы арқылы сызып компьютерде орындауға болады.

Ою – өрнектің көне атаулары – халықтың тарихы мен мәдениетінен, ұлттық ерекшелігінен, ертедегі дүниетанымынан мол мағлұмат беретін құндылық. Олар – халықтың өткен тарихы рухани, мәдени – материалдық өмірінің айнасы. Қазақтың «ою» және «өрнек» деген сөзі бірігіп келіп латынша «орнамент» деген ұғымды білдіреді. Бұл сөз көп халықтың тіліне сінген термин, мағынасы – сәндеу, әсемдеу.

Corel Draw программасы әртүрлі командалардан тұрады. Оларды қолдануға ыңғайлы болу үшін тізім ашылған түрде анықталған бейнесі ретінде топтастырылған. Бұл тізімдер мәзір командасы деп аталады.

Жанама мәзір интерфейсінің анықталған элементімен немесе өңделінген объектімен байланысқан және олар оның жанында орналасқан команда топтарын қосады. Берілген мәзір келесі екі тәсілдің біреуімен ашуға болады:

• программадағы интерфейс элементіне керекті жеріне көрсеткішті орналастырғаннан кейін тышқанның оң батырмасын басып, объектінің немесе құжаттың бос аймағын өңдейміз.

• тышқанның сол жақ батырмасын басқан кезде докердің оң жақ бұрышында тұрған, докердің белсенді мәзірі ашылады.

• ережеге сәйкес, жанама мәзірі ағымдағы элементке немесе объектіге қатысты барлық командалардан тұрады. Бұл дегеніміз құжатты өңдеу эффектілірін жоғарлатады, яғни программадағы негізгі мәзірінен керекті командасын іздеуге уақыт кетпейді. Сонымен қатар, негізгі мәзірінде жоқ командаларымен жанама мәзірі жұмыс жасай алады.

Құрал-саймандар панелі. Corel Draw жоғарыда сипатталған құрал-саймандардан ғана емес, сонымен қатар әртүрлі құрал-саймандар панелінде орналасқан басқада құралдар бар. Стандартты құрал-саймандар панелі және қасиеттер панелі негізгі болып табылады. Олар әдетте стационарлы түрде көрсетілген және экранда әрқашан бейнеленіп тұрады. Стандартты панель көмегімен құжатпен жұмыс жасау жалпы амалдарын орындайды, ал қасиеттер панелінің көмегімен объектілерді жұмыс құралының параметрін беру арқылы өңдеу үрдісінде (процес) қолданылатын. Стандартты панель Стандартты құрал-саймандар панелі құжатта орындалатын танымал амалдарды (құру, ашу, сақтау, баспаға шығару және т.б.) орындайды. Панелдегі көптеген басқару элементтері программадағы негізгі мәзір командаларын көшіреді. Бірақ аналогті командасы жоқ элементтеріде бар.

Құрал-саймандар блогы. Corel Draw программасындағы құрал-саймандар блогі (*toolbox*) деп бір жерде топтастырылған (негізгі және бірнеше қосымша панелдері) және құжаттағы объектіні қалыптыстыруға және өңдеуге өте қажетті амалдарды орындауға мүмкіндік беретін басқару батырмаларының жиынынан айтады. Мұндай батырмалар қызметші құрал–саймандар деп аталады (немесе жай құрал-саймандар), ал берілген программадағы жалпы элементтің саны 43.

Қорыта келгенде, ұлттық ою-өрнектерді қазіргі заманға сай компьютерде салу, қазіргі заманымызға лайықтап, дамытып жаңартуға болатын өнер. Осы арқылы өз салт- дәстүрімізді

жаңғырта аламыз деп ойлаймын. Компьютер арқылы да әр адамның ой-өрісіне қарай оюдың жаңа түрлерін ойлап табуға болады деген сенімдемін.

Әдебиеттер

1. Ж.Балкенов. Ұлттық ою өрнек. Қарағанды, 1998ж.
2. Қ.Болатбаев. Бейнелеу өнері. Атамұра, 1993 ж.

Е. Нұртаев

Семей қ, КМҚК «Электротехникалық колледжі»

Ғылыми жетекшісі – **Г.М. Ташкенбаева**, арнайы пәндер оқытушысы

ӨНДІРІСТІ АВТОМАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ПРОГРЕСС

Өндірісті автоматтандыру өндірістік процестерді механикаландыру негізінде жүзеге асырылады. Өндірістік процестерді механикаландыру дегеніміз қол еңбегін машинамен ішінара немесе толық ауыстыру деп түсініледі. Бұл ретте басқару және бақылау функцияларын жұмысшылар орындайды. Автоматтандыру-бұл жалпы өндіріс процесінде, яғни басқару, қызмет көрсету, Бақылау және т. б. кезінде адам еңбегін алмастыратын техникалық құралдарды қолдану. Автоматты басқару процесі белгілі бір ақпарат негізінде жүргізілетін және Берілген бағдарламаға немесе қойылған міндетке сәйкес техникалық жүйелердің (басқару объектісінің) жұмысын қолдау немесе жақсарту мақсаты бар әсерлер жиынтығын білдіреді. Автоматты басқару түрлері автоматты реттеу, автоматты басқару, автоматты дабыл және қорғау болып табылады.

Автоматты реттеу-бақыланатын немесе реттелетін деп аталатын белгілі бір физикалық шаманың (жылдамдық, зат шығыны, қысым, температура және т.б.) белгіленген мәнін сақтау немесе қажетті заңға сәйкес өзгерту.

Автоматты бақылау-бұл объектінің күйі және оның жұмысына әсер ететін факторлар туралы ақпаратты автоматты түрде алу және өңдеу. Жалпы жағдайда автоматты басқару жүйесінің функциясы бақыланатын шаманы (температура, жылдамдық және т.б.) оның берілген мәнімен салыстыру және салыстыру нәтижелерін бақылауға және пайдалануға немесе ұзақ сақтауға ыңғайлы түрде бекіту болып табылады. Автоматты бақылау функциялары дабылды да қамтиды.

Автоматты қорғаныс жүйесінің мақсаты-төтенше жағдай туындаған кезде бақыланатын процесті тоқтату. Автоматты қорғаудың қарапайым құрылғыларына, мысалы, электр желісіндегі сақтандырғыш кіреді, ол шамадан тыс жүктелген жағдайда электр тізбегін бұзады.

Автоматты басқару жүйелерінің негізгі элементтері сенсорлар(өлшеу түрлендіргіштері), күшейткіштер және жетектер болып табылады. Сенсор-белгілі бір әрекетті орындау үшін атқарушы сілтемеге бұйрық беретін құрылғы. Мысалы, жол сенсоры машинаның қозғалмалы бөлігі (калибр, үстел) белгілі бір позицияға жеткенде электр басқару тізбегін жабуға немесе ашуға қызмет етеді.

Датчиктерден келетін сигналдар, әдетте, қуаты аз, атқарушы органдарды іске қосу үшін жеткіліксіз. Бұл сигналдар Автоматиканың аралық элементтерінде – күшейткіштерде күшейтіледі. Ең қарапайым және жиі қолданылатын күшейткіш, мысалы, электрлік аралық реле. Автоматты басқару жүйесінің жұмысын қажетті әрекеттерді тікелей орындайтын атқарушы құрылғы аяқтайды, мысалы, қозғалыс-машинаның жұмыс органы. Электромагниттік муфталар, гидравликалық және пневматикалық цилиндрлер және т. б. көбінесе атқарушы құрылғылар ретінде қолданылады. Машина жасау өндірісіндегі еңбек өнімділігін арттыруға автоматтандырудың жоғары дәрежесі – автомат станоктарын, Автоматты желілерді, цехтарды, автомат зауыттарын құру арқылы қол жеткізіледі.Автомат-станоктар-бұл бағдарламалық ' басқарылатын әмбебап металл кесетін станоктар. Басқару бағдарламасын аялдамалар мен әртүрлі медиа – көшіргіштер, камералар, шаблондар көмегімен орнатуға болады. Қазіргі уақытта сандық басқару машиналары (CNC) кеңінен қолданылуда. Олар қарапайым Автоматты машиналардан ерекшеленеді, өйткені CNC машиналарында өңдеу бағдарламасы

математикалық (сандық) түрде орнатылады және қарапайым бағдарламашыларға – қағаз тесілген немесе магниттік таспаларға жазылады. Автоматты желі-бұл белгілі бір технологиялық ретпен және белгілі бір ырғақпен өндіріс өнімін немесе оның бір бөлігін өндірудің немесе өңдеудің бүкіл процесін орындайтын машиналар, аппараттар, аспаптар және басқа да техникалық құрылғылар жүйесі. Пішіні мен өлшемі бойынша қатаң анықталған өнімдерді өңдеуге арналған автоматты желілер арнайы деп аталады. Өндіріс объектісі өзгерген кезде мұндай желілер ауыстырылады немесе қайта жасалады.

Әдебиеттер

1. Белов М.П. Үлгілі өндірістік механизмдері мен технологиялық кешендердің автоматтандырылған электр жетегі: оқулық/ М.П. Белов, В.А. Новиков, Л.Н. Рассудов. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2004. – 576 б.
2. Белянин П. Н. Иілімді өндірістік жүйелер: оқу құралы / П.Н. Белянин, М.Ф. Идзон, А.С. Жогин. – М.: Машина жасау, 1988. – 256 б.
3. Головенков С.Н. Бағдарламалық басқарумен станоктарды автоматты реттеу және автоматика негіздері: оқулық/ С.Н. Головенков, С.В. Сироткин. – М.: Машина жасау, 1988. – 288 б.

Д. Калайда, Д. Сукачёв

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО ВКО

Научный руководитель – **А.Н. Искаков**, преподаватель

«DFE» КЛАВИАТУРА

«Deckforeveryone» – это клавиатура которая будет внедрятся в жизнь людей с ограниченными возможностями, а также в учебные заведения. Клавиатура будет позволять любому человеку свободно и удобно пользоваться функциями компьютера [1].

Сейчас век информационных технологий, вся работа переходит в интернет, много людей уходят на дистанционную работу. Но не каждый человек может работать из дома или не имеет возможности выполнять работу. Deckforeveryone – это не просто дополнительное периферийное устройство, это возможность для людей с ограничениями не отставать от цифрового века. Успешный старт этого проекта сделает цифровой мир доступным для всех желающих. Улучшит восприятие, работу с компьютером. Даст детям опыт с компьютером и интерес изучать технологии дальше. Упростит работу программистам, стримерам, художникам, дизайнерам и другим людям [2].

Целью нашей работы является: «Создать «умную» клавиатуру, которая поможет людям проще обращаться с компьютером, а также людям с ограниченными возможностями упростить работу за компьютером»

Чем же наш проект будет полезен обществу? Основной проблемой является то, что не каждый человек может работать, изучать что-то новое, пользоваться компьютером. В свою очередь наш проект поможет:

- снизить порог вхождения детям, людям которым сложно даётся обращение с компьютером.
- даст возможность пользоваться компьютером людям с ограниченными возможностями.
- облегчит работу программистам, дизайнерам и другим сферам.
- поможет легче освоить новые технологии и войти в цифровой век.
- сделает уроки информатики более интерактивными.

Работа прошла апробацию с учениками с ООП (ограниченными образовательными возможностями), т.к. некоторые из них не имеют возможности из-за проблем с моторикой одновременно нажимать 2 кнопки, они получат возможность нажимать одну кнопку на клавиатуре. Так же прошла апробацию в начальной школе, практика показала, что процесс усвоения материала по знакомству с клавиатурой прошел быстрее и поднялось качество знаний, т.к. работа с одной кнопкой усваивается быстрей чем с двумя [3].

Средняя стоимость одной клавиатуры (корпус, печатная плата, микроконтроллер, кнопки, провода выходит в: 7500 тг.

Данная работа может быть использована в учреждениях образования, в реабилитационных центрах и в специальных образовательных центрах. Она рассчитана не только на учащихся, но и на людей с ООП всех возрастов.

Таким образом мы хотим сказать, что наш проект сделает цифровой мир не только доступным, но и удобным для всех желающих.

Литература

1.chttp://www.ecad.ru/novosti/2018/12/10/особенности-работы-инвалида-за-компь/
2.chttps://ru.wikipedia.org/wiki/Информационная_эра
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/Инклюзивное_образование

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

№ 1 СЕКЦИЯ: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 1: ЕСТЕСТВЕННЫЕ И ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

А.Е. Молдағазыева
СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ТОПЫРАҒЫНА АУЫР МЕТАЛДАРДЫҢ ӘСЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ........ 3

М. Байбосынова
ПЛАСТИК ЫДЫСТАРДЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ........ 4

С.Е. Тумаш
ВТОРАЯ ЖИЗНЬ МУСОРА…….. 5

Ж.Е. Қызырбекова, Д.С. Сығаева
ШҰЖЫҚ ӨНДІРІСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН НАТРИЙ НИТРАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ........ 6

А.Д. Баширханова
ҰЛТТЫҚ ДЕНСАУЛЫҚ БОЛАШАҚ КЕПІЛІ........ 7

М.Е. Абдрахманова
ВОЗМОЖНОСТИ ЭКОТУРИЗМА ВКО…….. 8

А.Т. Бейсенғазина
КІТАПХАНАДАҒЫ ҚҰЖАТТАРДЫ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҚЫМДАНУДАН САҚТАУ........ 9

А. Назарбекова
БЕТПЕРДЕНІҢ ВИРУСТАН САҚТАНУДАҒЫ МАҢЫЗЫ........ 10

Д.Н. Шилоносова
ИЗГОТОВЛЕНИЕ БУМАГИ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ…….. 11

В.А. Ульянова
РЕЛИКТОВЫЙ СОСНОВЫЙ БОР: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ…….. 13

Әсет Күншуақ
ЖЕМІСТЕР МЕН КӨКЕНІСТЕРДІҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ НИТРАТТАРДЫ АНЫҚТАУ........ 14

Р.А. Садуақасов
АУЫЛЫМ – АЛТЫН БЕСІГІМ........ 15

Е. Увалиханов
ТІРІ ӘЛДЕ ӨЛІ СУ МА?........ 16

М.А. Аманбаев
СУТЕГІНІ ДӘСТҮРЛІ ОТЫНДАРҒА ҚОСПА РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУҒА КӨШУ МҮМКІНДІГІН ТАЛДАУ........ 17

А. Тулеуова
БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ........ 18

А. Жайықұлы, Н. Қуандықұлы
АХАТИН ҰЛУЫ КРЕМІНІҢ ҚҰПИЯСЫ........ 19

О.Е. Никитенок
ХВОЯ СОСНЫ ОБЫКНОВЕННОЙ КАК ИСТОЧНИК ВИТАМИНА С…………………………… 20

№ 2 СЕКЦИЯ: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

№ 2 СЕКЦИЯ: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

А.Ж. Меделханова, Д.Г. Смагулова
ҚАБДЕШ ЖҰМАДІЛОВТЫҢ «ТАҒДЫР» РОМАНЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КОД........ 22

Н. Гадылова
ҚАЛАМГЕРЛЕРДІ СҰХБАТТАРЫ АРҚЫЛЫ ТАНУ ЖОЛДАРЫ........ 23

П.Н. Төлеутай
ТҰРЛЫҚАН – ТАБИҒИ ДАРЫНДЫ, СЫРШЫЛ АҚЫН........ 24

Б. Еділқызы
ПРОБЛЕМА ВЛАДЕНИЯ КАЗАХСКИМ ЯЗЫКОМ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ. ПУТИ РЕШЕНИЯ… 25

А. Серікханқызы
ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ «ЖАСТАРҒА» ӨЛЕҢІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР........ 26

С. Бірлесханқызы
ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ТӘРБИЕ ҰҒЫМЫ........ 26

№ 3 СЕКЦИЯ: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТІЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ № 3: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

М.А. Сагадиева
MODERN WAYS OF LEARNING ENGLISH……………………………………………………….. 29

А.О.Сатеков
КРИТЕРИИ ОТБОРА ВИДЕОРЕКЛАМЫ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА……… 30

№ 4 СЕКЦИЯ: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 4: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

С.С. Сальников
СЕМИПАЛАТИНСК – ТЫЛ ФРОНТА………………………………………………………………… 34

С.Серікбол
КӨЛБАЙ ТОҒЫСОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ АЛҒАШҚЫ КЕЗЕҢДЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЯСИ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ... 35

Ж. Егінбай
ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕГІ АЛАЯҚТАРМЕН КҮРЕС.. 36

Ж. Ардаққызы
АЛАШ ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ СЕМЕЙДІҢ МҰҒАЛІМДЕР СЕМИНАРИЯСЫ.................................... 37

Т.Р. Сайфутдинов
ИССЛЕДОВАНИЕ КИБЕРБУЛЛИНГА В ШКОЛЕ…………………………………………………… 39

Х. Хамитқызы
ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӨРКЕНИЕТТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ТАРИХЫ........................... 40

И.Т. Дайырбаев
БЕСҚАРАҒАЙ АУДАНДЫҚ ГАЗЕТТЕРДІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ.. 41

С. Рауанқызы
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ЖӘНЕ ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ........ 42

Қ.Б. Бақытбеков
ҰЛТТЫҚ САНА ЖӘНЕ АЛАШ АРЫСТАРЫ.. 44

Е.А. Есмұратқызы
ТЫҢ ИГЕРУДІҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ.. 45

А.А. Компанец
КАК С ПОМОЩЬЮ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА ПЕРЕДАТЬ БОЛЬ ЯДЕРНЫХ ИСПЫТАНИЙ?.. 47

А. Амангелді
АГРЕССИЯ – ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ КЕДЕРГІ.. 48

Т. Ергалиев
POLYMER SEMEY……………………………………………………………………………………… 49

К.М. Асипова
ПОЗНАВАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПРИМЕНЕНИЕМ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ……………………………………………………………… 50

№ 5 СЕКЦИЯ: ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 5: ИНФОРМАТИКА И ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

М. Зияданова
ДОМБЫРА ДЫБЫСЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ҚАСИЕТІ.. 52

А. Морщинина
ОРИГАМИ ПО ЗАКОНАМ ФРАКТАЛОВ…………………………………………………………... 53

А. Азаматова
ҚАЗАҚТЫҢ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІН КОМПЬЮТЕРДЕ САЛУ.. 55

Е. Нұртаев
ӨНДІРІСТІ АВТОМАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ПРОГРЕСС…………………………... 56

Д. Калайда, Д. Сукачёв
«DFE» КЛАВИАТУРА……………………………………………………………………………… 57

Мектеп және колледж оқушыларына арналған
«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»
VI қалалық ғылыми онлайн-конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

VI городской научной конференции
«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»
для учащихся школ и колледжей

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ баспаханасында басылған
Көлемі 3,8 б.т. Формат 60х84. Таралымы 50 дана.
Семей қаласы, Глинка к., 20 «А»

Отпечатано в типографии НАО «Университет имени Шакарима города Семей»
Обьем 3,8 п.л. Формат 60х84. Тираж 50 экз.
г. Семей, ул. Глинки, 20 «А»